

Tartalom

A CENTRUMBAN FERENCZ GYŐZŐ

FERENCZ GYŐZŐ: A sivatag trópusa	5
Lírai érvelésláncolatok története – a szerzővel PAYER IMRE beszélget	6
VÁRADY SZABOLCS: „A létezést oly szorosan összetartó szakadások” – Ferencz Győző költészetéről (esszé)	23
NÁDASDY ÁDÁM: Rövid tanfolyam	30
MÁRTON LÁSZLÓ: Kérdések	32
CSEHY ZOLTÁN: Versben lakni eléggé macerás dolog	33
FERENCZ GYŐZŐ: Vojtina a Parnasszuson – Géher István búcsúverse (esszé)	34
VÖRÖS ISTVÁN: Három mozdulat egy nem látható szoborhoz	49
TOMAJI ATTILA: Vallomásféle Ferencz Győző hetvenedik születésnapja alkalmából (esszé)	52
HEGYMEGI FLÓRA: Örökös huzatban	56
TATÁR SÁNDOR: FoGHÍJKitöltés, átmeneti	58
TAMÁS FERENC: Óda az ember nyomorúságáról és nagyságáról (esszé)	59
TAMÁS FERENC: Mi is az	68
ÁCS PÉTER: A megismerés sorrendjében (miniesszé)	69
ÁCS PÉTER: Nyomkereső	71
HORVÁTH LAJOS: Mesés királynői vesszőparipák (versesszé)	72
BERKA ATTILA: Mikor van mostanában? – Szemelvények egy Ferencz Győző-könyvből	78

LYRA HUNGARICA

TŐZSÉR ÁRPÁD: Versülés; A Teremtés vázlatja; Natúr ontológia	85
LACKFI JÁNOS: Csavarlazító; Kardigán	88
ACSAI ROLAND: A mustig; Egy állatkerti padon	92
SZITA SZILVIA: Bölcsék kerítése; Mielőtt felszállunk	94
JUHÁSZ ATTILA: szóközök; három tétel apámmal	96
FARKAS ARNOLD LEVENTE: az angyal	98
PÁSZTOR ANDREA: szárnyal zuhan; jelenség; Bizonyított hátrány	100
KÜRTI LÁSZLÓ: tömegszerencsét; földanya, éganya	102
NYILAS ATILLA: Jóskabál (Szabadság híd; Egy hívás; A puszi)	105
BÍRÓ JÓZSEF: Jardin de Luxembourg; Halkan szól a rádió	108

A borítóbelsőkön a friss Prima Primissima díjas **MENGYÁN ANDRÁS**
Húrszakadás című műve (2024, akril, vászon, 120 × 120 cm) látható

A belső címlap **FERENCZ GYŐZŐ**-fényképét **SZÉKELYHIDI ZSOLT** készítette

FERENCZ GYŐZŐ (Budapest, 1954. április 4.) költő, műfordító, irodalomtörténész, professor emeritus.

Az ELTE BTK magyar–angol szakán diplomázott 1978-ban. 1982-ben bölcsészdoktori, 1997-ben PhD fokozatot szerzett, 2010-től az irodalomtudományok habilitált doktora, 2014-től egyetemi tanár. 1978–1982 folyamán a Jedlik Ányos Gimnázium tanára, 1982–1993 között az Európa Könyvkiadó felelős szerkesztője. 1985–1986, majd 1993–2020 között az ELTE BTK tanára, majd tanszékvezetője, illetve doktori programvezetője. 1993-tól 2000-ig a Nagyvilág szerkesztője. 2004-től a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia, 2012-től az Academia Europaea, 2019-től a Digitális Irodalmi Akadémia tagja.

Önálló kötetei:

Ha nem lenne semmi nyom (versek, Kozmosz, 1981)

Omlásveszély (versek, Szépirodalmi, 1989)

Két ív (versek, műfordítások, Belvárosi, 1993)

Gyakorlati verstan – verstani gyakorlatok (Tankönyvkiadó, 1994, 1995)

A költészet mechanikája (tanulmányok, Tankönyvkiadó, 1997)

Magamtól egyre messzebb. Válogatott és új versek (Tevan, 1997)

Hol a költészet mostanában? (esszék, Nagyvilág, 1999)

Alacsony ég alatt. Régi és új versek (Palatinus, 2000)

Radnóti Miklós élete és költészete (kritikai életrajz, Osiris, 2005, 2009)

Szakadás (versek, Sziget, 2010)

Körvonalak a ködben. Tanulmányok a költészetéről (L'Harmattan, 2014)

Az alany mint tárgy. Kritikák és megemlékezések (L'Harmattan, 2014)

Ma reggel eltűnt a világ. Válogatott és új versek (Gondolat Kiadó, 2018)

Műfordításai:

John Donne: *Negatív szerelem* (Helikon, 1987)

Tony Harrison: *V.* (Sziget, 2004)

Medbh McGuckian: *Emlékezés Seamus Heaney-re* (Széchenyi Akadémia, 2016)

Eiléan Ní Chuilleanáin: *Seamus Heaney: Menekülés Thébából* (Széchenyi Akadémia, 2018)

Gabriel Fitzmaurice: *Ahol történelem és költészet találkozik: A helytörténet tükröződése a balladákban* (Széchenyi Akadémia, 2019)

Tom Hubbard: *A smaragd útlevel: Seamus Heaney, az irodalom és Európa* (Széchenyi Akadémia, 2022)

Díjai:

Robert Graves-díj, 1987

Forintos-díj, 1990

Déry Tibor-díj, 1990

József Attila-díj, 2000

Nemes Nagy Ágnes-díj, 2001

Artisjus Irodalmi Nagydíj, 2006

Palládium-díj, 2006

Pro Urbe Budapest, 2010

Radnóti-díj, 2010

Déry-jutalom, 2014

A Magyar Érdemrend lovagkeresztje, 2015

FERENCZ GYÓZÓ

A sivatag trópusa

„des forêts de symboles”
(Charles Baudelaire)

Az útnak úgy a háromnegyedén is túl
még nem jutottam ki a jelképek
erdejéből ahogyan más sem ez se tisztul

nehéz megszokni a félsötétet
szavak lombsátra takarja el az eget
nincs nyoma járható ösvénynek

homályos lidércfények derengenek
metafora-falanxokon át
mintha mintha véget nem érő áttételek

kétségbeesett tapogatózás hova tovább
de egyszerre változik a táj teljes képtelenség
ritkulni kezdenek körülöttem a fák

és rám zuhan az áttetsző ég
jéghideg józan világossága
bár jelkép lenne ez is valami jelkép

mert hogy találok most innen vissza
ebből a jelentés nélküli ürességből
az érthetetlen rengetegbe beleveszni

Lírai érvelésláncolatok története

Payer Imre beszélgetése Ferencz Győzővel

– Hetvenéves lettél, és bár folyamatosan dolgozol, ez jó alkalom rá, hogy visszatekints a pályádra. Tanítottál gimnáziumban és egyetemen, évtizedeken át írtál könyvkritikákat, végeztél irodalomtörténeti kutatásokat, dolgoztál kiadói szerkesztőként, versantológiákat állítottál össze, jelentős magyar költők életművét gondozod, és persze fordítottál, versesköteteid jelentek meg. Különböző tevékenységeid középpontjában a költészet áll, de hogyan jött létre ez a sokféleség?

– Nem voltam olyan tudatos, mint egy barátom, aki harmadik általánosban egy tízperces szünetben a legteljesebb komolysággal kifejtette nekem, hogy biológus lesz, mert a biológusoknak még nagyon sok a dolguk. Imponált, hogy ilyen pontosan tudja, mi akar lenni. Valóban biológus lett, jelenleg az orvosi egyetemen tanít. Az iskolai évek során szinte minden barátom természettudományos és műszaki érdeklődésű volt, az egyik mérnök, a másik matematikus, a harmadik orvos, a negyedik fizikus lett. Én bizonytalanabb voltam, de az érdeklődésük hatott rám, egyik gondolkodásformáló élményemet, Pólya Györgytől *A gondolkodás iskoláját* és *A problémamegoldás iskoláját* fizikus barátomnak köszönhetem, akivel egyszer tanítás után bementünk egy könyvesboltba, hogy megvegye, és ha már ott voltam, én is megvettem. Mindannyian angol tagozatos osztályba jártunk, általánosban és gimnáziumban is, de nekik a nyelvtanulás eszköz volt, nem önmagában a nyelv volt érdekes.

– Ilyen baráti körrel miért éppen a bölcsészettudományi kart választottad? Családi hagyomány az eredete az érdeklődésnek a személyes mellett?

– Hogy tovább kell tanulni, az magától értetődő volt a családban és a baráti körömben is. Apai ágon nemzedékek óta fontosabbak voltak a szellemi értékek, mint az anyagiak. Ez egyszerűbben mondva azt jelenti, hogy semmi tehetségük nem volt az anyagi-pénzügyi dolgokhoz, mindig mindenki szűkösen élt. Kivételes érzékük volt ingatlanok, persze lehasznált – de gyönyörű – budai lakások elkótyavetyéléséhez. Viszont érdeklődtek a zene, festészet, irodalom, a tudományok iránt. Csupa színes alak kavargott előttem gyerekkoromban, valóságos panteon. De nem magasan képzett és különlegesen kifinomult embereket kell elképzelni. Volt ilyen is, olyan is. Nagyanyám például segédmunkás volt az óbudai gázgyár konyháján, mert apja úgy gondolta, a lányokat nem kell taníttatni. Ez a dédapám – aki jóval születésem előtt meghalt, de annyi történetet hallottam öntörvényű alakjáról, hogy olyan, mintha ismertem vol-

Nagyanyám apámmal, 1923. július

na – a 19. század végén bölcsészetet végzett Pesten. Egy dédnagybátyám pedig az 1920-as években Négyesy Lászlóhoz írta doktori disszertációját Gárdonyi Gézaról. De a tanári és tudományos pálya helyett magasabb fizetésért az óbudai gázgyárba ment műszaki állásba. Lélekben azonban bölcsész maradt, szabadidejében különféle feladatokat talált ki magának, írt, kutatót, fordított, kiadatlan művek és főleg olvashatatlan cédulák tömkelegét hagyta hátra. Szakmai közeg és valódi feladatok híján sok mondanivaló szorult belé, gimnazistaként már célzatosan jártam

hozzá, olykor kérdésekkel próbáltam irányítani a beszélgetést, de úgyis azt mondta, amit akart. Az viszont mindig érdekes volt,

– *Édesanyád rokonsága is hasonló volt?*

– Az anyai ág más volt, két öccsével feltörekvő alföldi parasztcsalád Pestre került leszármazottai. 1945 után lehetőségük volt feljebb lépni, és ha magasabb iskolát végezni nem sikerült is mindegyiküknek, a gyerekeiket – unokatestvéreimet – taníttatták. Ez az 1960-as és '70-es évek fordulóján nem ütközött nehézségekbe.

– *Bölcsészkarra mentél tanulni, de térjünk vissza kicsit korábbra! Milyenek voltak a középiskolás éveid? Boldogok, szorongásosak?*

– A Barcsay utcai Madách Gimnázium légkörét – 1968 és 1972 között jártam oda – nyomasztónak éreztem. A kosárlabdacsapat jelentett üdítő kivételt. A gimnázium külön edzőt szerződtetett, heti két edzés, hétvégén mérkőzés, ezen a szinten ez pont jó volt. Negyedikben egész szép eredményt értünk el a középiskolás bajnokságban. Utána jött a sorakatonai szolgálat, ott már jövőre bölcészek között voltam, életre szóló barátságok szövődtek. Az egyetem elmondhatatlan megkönnyebbülés és boldogság volt. Számomra maga volt a szabadság – egyébként nem volt az –, kitárult előttem az a világ, amely felé igyekeztem, és nemcsak kitárult, hanem be is fogadott. A magyar szakon ugyan nem alakultak ki személyes kapcsolataim a tanszékekkel, tanárokkal, talán túl sokan voltunk hallgatók, talán a tanszékek voltak ilyen-olyan okokból zártabbak, vagy talán én voltam tartózkodóbb a kelleténél. De az Angol Tanszéket első pillanattól kezdve otthonosnak éreztem. A választható kurzusok közül mindkét szakomon költészeti tárgyakat vettem fel, líra-történetet, verstant.

Géher István és Lator László műfordító szemináriumaira több fél-éven át jártam, persze a jellegük miatt – mindig mást fordítottunk – nem volt két egyforma félév. Géherhez Jánosy István, a költő irányított, akinek elsőévesen megmutattam verseimet. Ő tanácsolta, hogy fordítsak, hogy megtanuljam a mesterséget. Igaza volt. Elsőévesen Lator Lászlónál is jártam, nem kellett volna, kínosan kezdetleges verseket vittem. A szavakon túl – emlékszem, miket mondott – finom tartózkodásával jelezte, hogy ez még nem mérhető színvonal. Egyértelmű volt, de cseppet sem bántó. Sajnos emlékezett erre a találkozásra, évtizedekkel később egyszer rákérdeztem. Két évvel később kezdett a világirodalom tanszéken *Versfordítás* címmel szemináriumot tartani, attól kezdve haláláig folyamatos volt vele a kapcsolat. Ők ketten, Lator és Géher, szakmát adtak tanítványaik kezébe. Évekig szerény, de megbízható mellékkeresetem volt versfordításból.

– *Egyetemista éveid vége felé hogyan kerültél a munka világába? Milyen tapasztalatokat szereztél?*

– Tanár szakos hallgatóként ötödév első félévében angol gyakorlótanításra a Trefort utcai gyakorlógimnáziumba osztottak be, egy legendá-

san nagyszerű vezetőtanárhoz, Dr. Guoth Jánosnéhoz. Miután egy-két alkalommal végigültem az óráját az utolsó padban, majd megbeszéltük a látottakat (ezt nevezik hospitálásnak), egyik nap azzal fogadott, hogy el kell intéznie egy telefonhívást, kezembe nyomta a tankönyvet, az akkoriban népszerű *Kernel Intermediate*-et. (Zárójelben jegyzem meg, jellemző a korra, hogy sok tanár 1977-ben nem a minisztérium által előírt gimnáziumi tankönyvből tanított, hanem megrendelte, ami tetszett neki, a szülők pedig boldogan fizettek a jobb, angliai kiadású tankönyvekért. De mit 1977-ben? A Madáchban már 1968-ban a Longman Kiadó *Alexander*-sorozatából tanultunk.) Kezdem el az órát, mondta, pár perc múlva jön, és folytatja. Ott, az osztály előtt futottam át az olvasmányt, a feladatokat. Azt hiszem, a tanulók érdeklődve figyelték, mi lesz ebből. Az óra felénél résnyire kinyílt az ajtó, megjelent Guothné feje, látta, hogy a katedra előtt állok, a diákok a helyükön ülnek, folyik az óra. Halkan becsukta az ajtót, attól kezdve a félév végéig én tanítottam az osztályt. Akkor tudtam meg magamról, hogy tudok tanítani. De honnan tudta ezt rólam Guothné? A félév végén megkérdezte, végzés után van-e kilátásban valami állás, mert a csepeli Jedlik Ányos Gimnáziumban angoltanárt keresnek, ha érdekel, szól az érdekemben. Mivel fogalmam sem volt, mihez kezdek a diplomámmal, köszönettel elfogadtam az ajánlatát. Így a második félévet már levelezőként végeztem, közben főállásban tanítottam Csepelen.

– *Az nem lehetett közel, már ami a közlekedést illeti.*

– Egyfelől pokoli volt, hajnali negyed hatkor kelni, hogy Pasarétről három átszállással kijussak a gimnáziumba. Másrészt kiderült, tényleg tudom csinálni. Nem készültem tanárnak, az egyetem alatt magántanítványokat sem vállaltam, talán mert alig pár évvel korábban annyira utáltam a gimnáziumot. De a következő évben véglegesítettek, és azonnal rám bízta egy testnevelés–francia tagozatos osztályt, négy évig osztályfőnökük voltam. Ebben az osztályban magyart tanítottam, a többiben angolt. A gimnázium légköre mint valami örvény ragadott el. Az iskola a maga ismétlődő ritmusával, elsőtől negyedikig, ösztől nyárig, kora reggeltől kora délutánig tartó ciklusaival, rituális szüneteivel, ünnepeivel olyan zárt világ, amely már-már valami atavisztikus élményt ad, át lehet élni az örök körforgást, a nemzedékek összekapcsolódását a tudás átadásának-átvételének aktusaiban, az érettséginek mint beavatásnak szertartásrendjében. Mindenkinek megvan a helye. Még a deviánsoknak is, akik a rendszer belső kritikáját adják, amit persze a rendszer nem tűr el, és elbánik velük, de azért – jó esetben – akad, aki megvédi őket. Ez is a rendszer része.

Az iskola érzelmileg pedig nagyon erős közeg, a kamaszok ha akarnak, se tudnák elrejtetni a reakcióikat. A maguk módján öt perc után értésemre adják, ha unalmas vagyok. Kigúnyolnak, ha őszintétlenséget tapasztalnak. Ez nem valami kíméletes eljárás, ezért érdemes figyelni rá. Másfelől azonban érzelmeik leplezetlensége sérülékennyé teszi őket, rezdüléseik sok mindent elárulnak. Nyilván sokkal többet, mint amit

Nagyanyám nyakában egy sasadi kertben, 1957. augusztus

észrevettem, hiszen pedagógiailag igencsak képzetlen voltam, csak arra vigyáztam, ne úgy csináljam, ahogy annak idején, nem sokkal korábban az én osztályfőnökeim. Három is volt. Sok tanuló nyomorúságos környezetből jött. Egyik reggel az iskola kapujában az osztályomba járó egyik lány apja állított meg azzal, hogy ő emberölésért börtönbe megy, de önvédelem volt, biztosított róla; tartsam rajta a szemem a lányán, és ha nem viselkedik jól, ne sajnáljak egy-két pofont sem. Nem éltem a lehetőséggel. Sajnos kollégáim kibuktatták a lányt. Szerencsére voltak egészen kiváló tanártársaim, is. Láthattam, hogyan csinálják, és azt is láthattam, hogy mit nem szabad csinálni. Nem voltak kiforrott elveim, de saját gimnáziumi élményeim miatt elhatároztam, hogy soha nem fogom kiejteni a számon azt a szót, hogy közösség. Minket állandóan ezzel gyötörtek. A közösség építésével. Az aktív közösségi emberrel,

aminek lennünk kell. Inkább azt szerettem volna elérni, hogy mindenki biztonságban érezze magát az iskolában. Meglehetősen minimális program volt.

Arról is érdekes tapasztalatokat szereztem, hogyan működnek a dolgok egy munkahelyen. A régi igazgató, aki odavett, nyugdíjba ment, de a kerületi tanács vagy a minisztérium – nem tudom, hol dőltek el a dolgok – nem talált megfelelő jelöltet erre a bizalmi feladatra. Úgyhogy egy évig nem volt igazgató, a két igazgatóhelyettes irányította az iskolát. Csodálatos év volt, mindenki tette a dolgát, hiszen felelősségteljes emberek voltak. Aki meg nem tette, az akkor sem tette volna, ha van igazgató. Kiderült, mennyire jól működik egy intézmény formális vezető nélkül is.

– *Gondolom, tanárként szociológiai ismeretekre is szert tettél, nem egy emberi sorsra ráláttál.*

– Visszagondolva van bennem valami kényelmetlen érzés, ami át-színezi ezeknek az éveknek az emlékét. Könnyű volt nekem hajnalban kelni, késő estig órákra készülni, dolgozatokat javítani, feladatlapokat gépelni stencillapra, hogy másnap a portás tréfásnak álcázott káromkodással sokszorosítsa (tanár nem nyúlhatott a stencilgéphez), könnyű volt a nálam épp tíz évvel fiatalabb fiúkkal-lányokkal megtalálni a hangot. Nekem volt hol laknom (az apósomnál), gyerekem még nem volt, megengedhettem magamnak a tanítás luxusát. Amikor átvettem első fizetésemet, kétezer-kétszáz forintot – akkor még hosszúkás papírzacsokban, kézpénzben kaptuk meg –, első gondolatom az volt, ebből sosem lesz saját lakásom. A második, hogy tiltakozásul a parlament előtt el kellene égetni, annyira megalázó ez az összeg. Persze nem égettem el, és lakásom is lett, igaz, nem a tanári fizetésemből. Sok kollégám azonban – elvált, gyerekeiket egyedül küszködve nevelő nők, akiket már így-úgy megtiport az élet – mérhetetlenül nehezebb helyzetben volt, mint én. A kamaszok kirobbanó életereje és nyers humora őket fárasztotta, ingerültséget váltott ki belőlük. Meg nem érdemelt helyzeti előnyöm volt velük szemben, és ezzel akkor nem törődtem.

– *Csepel és Kossuth tér. Azért mondom ezt a két városrészt egymás mellett, mert úgy tudom, te is párhuzamosan dolgoztál a gimnáziumban és az V. kerületi Európa Könyvkiadóban.*

– Az Európa Könyvkiadónak egyetemistaként kezdtem dolgozni, Géher István vitt be, Várady Szabolcstól kaptam verseket fordítani. Borbás Mária utószó- és jegyzetírásokkal bízott meg. A kiadó kérésére a gimnázium – micsoda kiváltság volt ez! – szabadnapot adott, hogy fordíthassak. Az óraszámot persze a többi napra szétosztva le kellett tanítanom. Közben Géher biztatására bölcsészdoktori fokozatot szereztem. Fel sem fogtam, milyen előnyökkel jár majd. Például sosem voltam tanársegéd, azonnal adjunktusként alkalmaztak az egyetemen. John Berryman amerikai költőről írt szakdolgozatomat fejlesztettem tovább. Mivel Géhernek még nem volt meg hozzá a tudományos fokozata, Kretzoi Sarolta, a kitűnő amerikanista volt a témavezetőm. Nagyjából

akkor alakult meg az MTA Irodalomtudományi Intézetében a Verstan Munkabizottság, amelybe meghívtak. Szerdahelyi István és Kecskés András vezették, Nemes Nagy Ágnes, Vargyas Lajos, Szilágyi Péter, Szepes Erika, Vekerdy József, szinte mindenki, akinek köze volt a verstanhoz, eljárta az ülésekre. Szuromi Lajos sajnos ritkán bukkant fel, nemigen tudott Debrecenből ideutazni. Szenvedélyes viták folytak, a verstan ezeknek az embereknek élethalál kérdése volt. Én egy kis gyakorlati verstani kézikönyvet állítottam össze, Latornak a szemináriumain alkalmazott módszerét rendszereztem. Nem mintha nem állt volna össze tökéletes rendszerré az óráin. Neki ajánlottam, amikor jóval később megjelent.

– *Miképpen kerültél egyre beljebb és beljebb az irodalom világába?*

– Az 1970-es és '80-as években a versfordítás állandó mellékkeresetet adott. Akkoriban még a regények, tanulmánykötetek versbetéteire is szerződést kötöttek, Alexander Pope gyakran idézett Newton-sírfeliratát többször is lefordítottam az évek során, mert mindig elfelejtettem, hol jelent meg előzőleg. Pontosan vezetem a publikációimat, de ez valahogy kimaradt, most sem találom, s ha valaki kérné, megint újra kellene fordítanom. A fordítás szerepjáték: ki lehet próbálni olyan tónusokat, formákat, szerkezeteket, amelyeket saját versemben nem használnék, de izgatnak. És ösztönzést, ötleteket ad. Az Erzsébet-kori, illetve kortárs angolok, Pope, William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge, Emily Brontë, Theodore Roethke, John Berryman, Eiléan Ní Chuilleanáin, Ciaran Carson, Tony Harrison, Derek Walcott különféle poétikákat képviselnek, de a tőlem telhető legjobb színvonalon kellett a verseiket magyarul megszólaltatnom. Akkor is, ha merőben eltértek az én költészeteszményemtől. A versfordítás ebből a szempontból olyan, mint a hangszeres előadói művészet. Egy zongoristának elő kell tudnia adnia Bachot, Haydnt, Schubertet, Bartókot, bárkit.

– *Hogyan alakult mindez intézményesen?*

– 1982-ben szerkesztői állást kaptam az Európa Könyvkiadóban, egy évvel később pedig félállásban tanítani kezdtem az Angol Tanszéken. Ez maga volt a csoda. Innentől kezdve minden, amit csináltam, a különféle állások, munkák összefonódtak, egymásra rétegződtek, egységes mintába rendeződtek. Nem volt ebbe beleszólásom, nem én irányítottam, inkább csak megtörtént velem. A gimnáziumtól nehezen tudtam elszakadni, az érzelmi örvény még fogva tartott, évekig ebben a hármasságban őrlődtem: kiadó, egyetem, gimnázium. Az vetett véget neki, hogy megszületett a harmadik gyerekem, s nem engedhettem meg magamnak azt a luxust, hogy párszáz forintért Csepelre járok tanítani. De amúgy sem húzhattam volna sokáig, be kellett látnom, hogy óraadóként nem tudom úgy csinálni, mint azelőtt. Attól tartok, azokban az években úgy viselkedtem, mint egy idióta, mint aki megzavarodott a rászakadt jobbnál jobb lehetőségektől. Végül előbb a gimnáziumot adtam fel, aztán a kiadót, és az Angol Tanszéken kötöttem ki.

– *Milyenek voltak a mindennapok az Európa Könyvkiadóban?*

– A szellemi koncentrációnak kivételes foka jött létre, Lator László, Pór Judit, Benyhe János, Várady Szabolcs, Borbás Mária, Zsolt Angéla, Székely Magda dolgoztak ott, és sokan mások, kiválóan képzett emberek. Vas István is bejárt olykor, az egyik költészeti sorozatot még ő szerkesztette. Munkájukat olyan könnyedséggel végezték, mintha nem is munka lenne, hanem passzió. Azt hiszem, számukra a kettő között nem volt éles határ. De a kézirat-előkészítők, korrektorok, műszaki szerkesztők is lenyűgöző szakmai igényességgel képviseltek. Zsarnay Erzsébet, aki később a Holmi szövegét korrigálta, nem titkolta véleményét a rangban felette álló szerkesztőkről, ha felületesen gondozott kézirat került elé. Félelemmel elegy tisztelet (és szeretet) övezte. Bejött Szabó úr vagy Lépesfalvy úr, ők nyomdai korrektorok voltak, nem a kiadó alkalmazottai, ránéztek a kinyomtatott korrektúrára, fotográfikus látásukkal azonnal kiszúrták a félreütéseket. Olyan volt ez, mint valami mutatvány, azt hiszem, élvezték is ámulatunkat. Az angolszász csoport főszerkesztője Osztovits Levente volt, fölényes eleganciával irányította az osztályt. Később igazgató lett. Az angolszász csoportnak dolgozott a fél Angol Tanszék, szerkesztőségi napokon ott ült a szobánkban Ruttkay Kálmán, Takács Ferenc, Péter Ágnes, Sarbu Aladár, Kúnos László, Zombory Erzsébet. És persze Géher, aki innen került át a tanszékre.

A szellemi szabadság légköre lengte be a Kossuth téri, ötödik emeleti napfényes szobákat. Ezt a szabadságot ezeknek az embereknek a szelleme sugározta, de maga a rendszer is enyhültebb volt már. Igaz, alig pár évvel korábban a Charta '77 politikai nyilatkozatának aláírása miatt Kőszeg Ferencet elbocsátották az állásából. Példát statuáltak. A többieket, mert mások is aláírták, ha nehézségek árán is, de sikerült megmenteni. Mire én odakerültem, a politikai ügyeknek nem volt ekkora súlyuk. Inkább derűs érdeklődéssel szemléltük, amikor 1982-ben Békés Pál egyik fordításából egy politikai szóvicce miatt (ami egyébként az eredetihez hű fordítói bravúr volt) ki kellett metszeni egy oldalt, és újrasedve visszarágaztani. Büntetésből egy évig nem fordíthatott, ami nyilván nem érintette jól, de nem hiszem, hogy ez egzisztenciális kérdés volt számára. Az egész ügyben az volt a legérdekesebb, hogy micsonda szeme van Domokos János igazgatónak, aki csak belelapoz James Thurber *A fehér szarvas* című novelláskötetébe, amit épp behoztak a nyomdából, és rögtön észreveszi, hogy a Trápa A Párt, a Tnorfpén pedig a Népfrent, visszafele olvasva.

– *Mennyire volt feszített a kiadói munka?*

– A könyvek a mai viszonyok között elképzeldhetetlenül kényelmes tempóban készültek, némelyik nagyobb vállalkozás, akár évtizedeken át. Ilyen volt az 1986-ban megjelent kétkötetes *Klasszikus angol költők* antológiája. Mire megjelent, az egyik válogató, Szenczi Miklós, az Angol Tanszék egykori vezetője már nem élt. Én viszont még csatlakozhattam a munkálatokhoz. Várady Szabolcs, a kötet szerkesztője nemcsak

verseket adott fordítani, hanem velem íratta meg az életrajzi jegyzeteket. Százhatvan oldalon egy kis angol líratörténetet állíthattam össze ábécérendben. Pár évvel később, 1988-ban Osztovits Levente kitalálta, hogy egy évig nem kell bejárnom, hanem a fizetésem fejében állítsak össze egy hasonló amerikai költői antológiát. Remek év volt, gondold el, otthon ülsz, amerikai költőket olvasgatsz, és fordítandó verseket osztasz szét a költőtársaid között. Az új idők piaci szele azonban már érezhető volt: mire elkészültem, a kötetet bő negyedével meg kellett húznom. Azonban így is közel ezer oldal lett, ebből száz oldal életrajzi jegyzet. Itt meg egy kis amerikai líratörténetet állíthattam össze. Ez persze túlzás, talán inkább csak bennem állt össze valamiféle kép a líratörténetről, de a szócikkekben keresztutalásokkal jeleztem a főbb tematikai vagy poétikai összefüggéseket, hogy tényleg több legyen, mint rövid életrajzok halmaza. Itt próbáltam ki azt az antológiaszerkesztési eljárást is, hogy ne csupán az amerikai líra történetének legjelentősebb verseit gyűjtssem össze, hanem a költészetük történetén végigvonuló fontosabb motívumokból egy hálórendszert hozzak létre, amely, ha észrevétlen marad is, mégiscsak átszövi ezt az áttekinthetetlen verstömeget. És reményeim szerint karaktert ad a kötetnek.

– *Akadtt olyan összeállítás, amit aztán mégsem adtak ki?*

– Voltak könyvek, amelyek hosszas előmunkálatok után sem jelentek meg. A külsősök, a válogatók, jegyzetkészítők egyre csak késtek, és egy idő után talán a kiadó maga sem erőltette. Ilyen volt egy Jonathan Swift-válogatás, két verset is fordítottam bele, az egyik megjelent a *Klasszikus angol költőkben*, a másikat azóta is az íróasztalom fiókjában őrzöm. A köteten hiába dolgozott az angol tanszéki oktatóknak két vagy három nemzedéke, valahogy nem készült el. Nemigen hagyták sürgetetni magukat. Én kifejezetten rokonszenvesnek tartottam ezt hozzáállást, amelybe belefértek nemcsak évtizedes csúszások, hanem elvetélt – de egy szűk körben legendává lett – kötetek is. Nem mintha nem hiányozna egy átfogó Swift-válogatás.

– *Nagyon sokan olvasták-olvassák a sorozatokat.*

– A kiadónak három költészeti sorozata is volt. A Lyra Mundiban jelentek meg a klasszikusok, ebbe válogathattam egy 17. századi angol antológiát, John Donne-t és kortársait. Ez nyilván régóta halogatott kiadói terv volt, de úgy sejtem, hogy Osztovits Levente, aki számon tartotta, ki mivel foglalkozik, a rá jellemző figyelmességgel megbízott velem, miután a Helikon Kiadónál megjelent egy karcsú kötetnyi fordításom Donne-től.

– *Hoppá! Megvan a régebbi irodalomtörténetből ismert hatás a műveidre!*

– Ahogy vesszük. A Helikonban az 1980-as években figyelemre méltó szerkesztőség dolgozott: Rakovszky Zsuzsa, Adamik Lajos, Márton László, Zirkuli Péter. Egyszer Zirkuli azt mondta nekem, látja a verseskötetemből (az elsőtől), hogy Donne milyen nagy hatással volt rám,

nincs-e kedvem egy kötetet fordítani tőle. Meglepődve hallgattam, fogalmam sem volt, hogy verseimen Donne hatása érződik. De kifejezettem hízelgőnek tartottam. Ismertem, de akkor még nem foglalkoztam vele komolyabban. Zirkuli éles szemmel és költői érzékenységgel meglátott valamit, amit én nem tudtam magamról. Kontrollszerkesztőnek Ruttkay Kálmánt kértük fel, aki korábban, még mielőtt egyetemre jártam, tartott egy legendás Donne-szemimáriumot, Dávidházi Pétertől hallottam róla. Nekem, hogy úgy mondjam, magánórákat adott Donne-ból. Ruttkaynak egyik fő műfaja a kontrollszerkesztés volt, lenyűgözően alapos és végtelenül szórakoztató jelentéseinek terjedelme olykor jóval meghaladta a lektorált kéziratét. Ezt a külvilág számára láthatatlan tevékenységet feltűnő kedvvel művelte. Az a gyanúm, hogy szakmai lelkiismeretességén túl valami kaján öröme telt abban, hogy a tudományosságának ebben a periférikus és átmeneti műfajában alkot maradandó értéket. Ami a haza akadémiai-egyetemi rendszer ironikus kritikája volt.

Amikor Donne-fordításaim megjelentek, kiadói kollégám és barátom, Barkóczi András nekem ajándékozta több doboznyi tanulmánygyűjteményét az angol metafizikus költőkről. Az akkori viszonyok között felbecsülhetetlen értékű fénymásolatokat még az Országos Széchényi Könyvtárban eltöltött évei alatt gyűjtötte össze könyvtárközi kölcsönzéssel. De rájött, hogy nem fog könyvet írni Donne-ról, ahogy valaha tervezte. Évtizedeken át használtam ajándékát egyetemi szemináriumaimon.

A klasszikus költők fordítása sok kérdést felvet, nemcsak formait vagy fordításelméletit, hanem hatástörténetit is. A Lyra Mundi sorozatban utolsó munkám, már külsősként, egy W. B. Yeats-válogatás volt. Ragyogó költők fordítottak a kötetbe, Tandori Dezső, Várady Szabolcs, Rakovszky Zsuzsa, Imreh András, Mesterházi Mónika, László Noémi, nem sorolom fel a teljes gárdát. De attól tartok, ismét csak bebizonyosodott, hogy akárcsak William Wordsworth és Samuel Taylor Coleridge esetében, mégoly jelentős költők sem tudnak eleven ható tényezővé válni, ha késve fordítják le a műveiket. A versek azonban olvashatók, irodalomtörténeti tájékozódásra alkalmasak, ha visszhangot nem váltanak is ki. Vagy ki tudja, egyszer talán mégis: kiszámíthatatlan, ki, mikor és miért kezd el hatni.

– *Avass be, kérlek, a másik legendás sorozat történetébe!*

– A másik sorozat, a Napjaink Költészete a modernistákat és a klasszikussá vált kortársakat adta ki. Korábban itt jelent meg E. E. Cummings, Wallace Stevens, William Carlos Williams, W. H. Auden, Allen Ginsberg, Robert Lowell, nagy feltűnést keltve. Én Tandori Dezső Hart Crane-, Jánosy István John Berryman-, Rakovszky Zsuzsa Elisabeth Bishop-fordítását szerkesztettem. Derek Walcott karibi költő 1992-ben kapott Nobel-díjat, a következő évben kiadtuk magyar nyelvű válogatott verseit. A harmadik sorozat, az Új Pegazus a kortárs világirodalmi líra sorozata volt, ide többek között George Szirtes verseiből készítettem válogatást, amikor felbukkant Magyarországon, és elkezdett angolra fordítani klasszikusokat és kortársakat.

– *A könyvkiadóból hová vezetett a szakmai utad?*

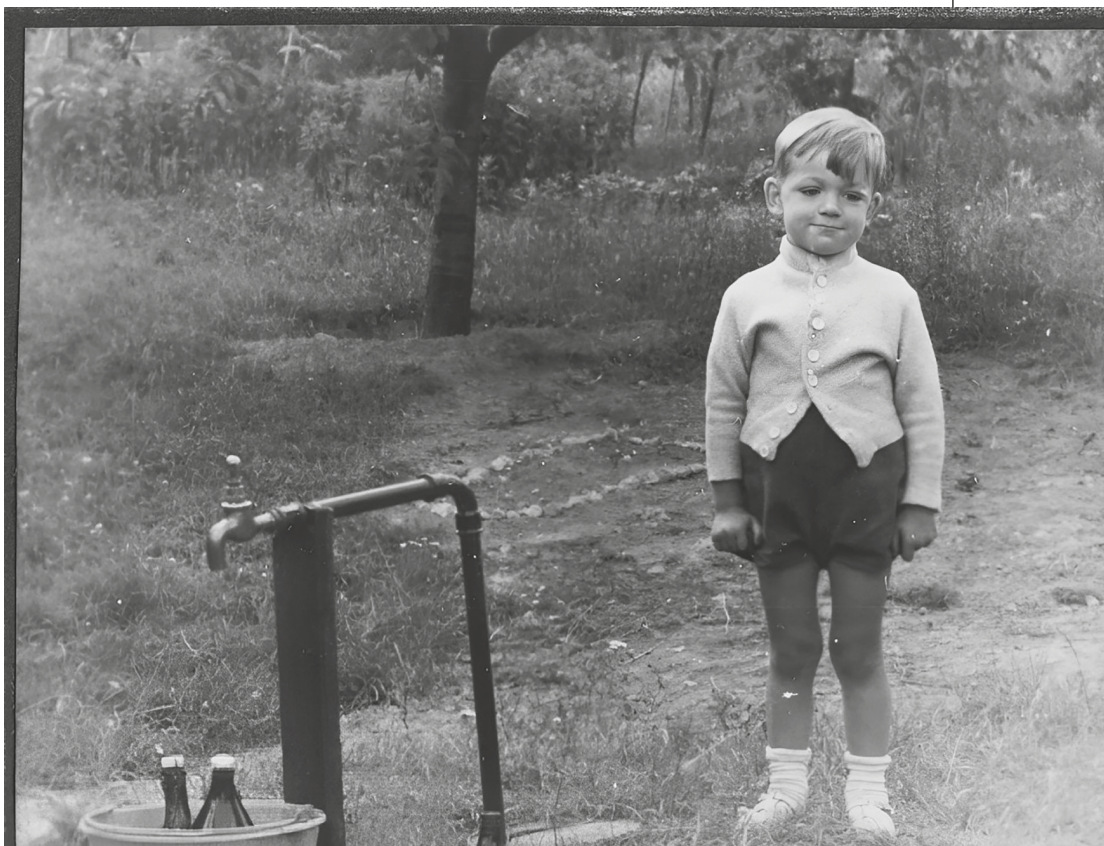
– A kiadóból az – akkor már új nevén – anglistika tanszékre kerültem. De párhuzamosan néhány évig a Nagyvilág versrovatát és angol anyagát szerkesztettem. A lap akkor már állandó anyagi gondokkal küszködött, valósággal tengődött, és a szerkesztők minden erőfeszítése ellenére ez az időszak a nagy múltú folyóirat hosszú végjátéka lett.

Amíg a kettőt együtt csináltam, az angol tanszéki és kiadói munka szinte összefolyt, azt tanítottam, amit szerkesztettem, amihez utószót írtam, és fordítva. Az Angol Tanszék, hasonlóan a kiadóhoz, rendszeridegen elem volt, itt is a szellemi függetlenség valószerűtlen foka valósult meg a körülmények ellenében. Ezt már hallgatóként is pontosan érezni lehetett. Itt nem érdekelt senkit az előmenetel, az érvényesülés. Az oktatók rangját nem az adta meg, hogy adjunktus vagy egyetemi tanár, ezzel alig foglalkozott valaki. Itt lenni, az volt az érvényesülés. A körülmények távolról sem voltak ideálisak, nem is a rossz fizetésre gondolok, bár az megnehezítette az utazást, a kapcsolattartást külföldi kollégákkal. Valóságos könyvéhség uralkodott akkoriban. Folyóiratok ugyan jártak az Európába és az Angol Tanszékre is, de a tanszéki könyvtár nem tudott lépést tartani a szakirodalommal, és a kurzusokra sem tudott elég példányt beszerezni az olvasmányokból. Amikor ezt megemlíttem, Michael Alexander, a St. Andrews Egyetem professzora azt mondta: De hát az eszetekkel ki tudjátok tölteni a hiányt. Ez igen hízelgő válasz volt, de nincs az a kritikus lángelme, amely ötleteivel pótolni tudná a szakkönyvek évtizedek alatt felhalmozódott hiányát. Amíg a kiadóban dolgoztam, találtam magánhasználatra egy forrást. Az Európa rendszeresen fizetett jogdíjat a nyugati szerzőknek és kiadóknak, megbízható partnernek számított. Amikor olvasópéldányokat rendeltünk új könyvekből, hogy kiadjuk lektorálásra, érdemes-e lefordíttatni, néha egészen képtelen könyveket is meghozattam, angol verstanokat, tanulmányköteteket az amerikai modernizmus költészetéről, csupa olyasmit, amire szükségem volt az egyetemi órákon. A jó nevű kiadók nyilván tudták, hogy ezek soha nem fognak magyarul megjelenni, mégis megküldték, beletéve egy kis cédulát „With compliments” jelzéssel. Tiszteletpéldány, nem kell visszaküldeni. Ma is könyvtáram féltve őrzött kincsei.

– *Az egyetemi munkát se hallgassuk el, kérlek!*

– Az egyetemi munkának volt egy másik, sötétebb oldala is. Voltam tanszékvezető, nálunk ez rotációval ment, előbb-utóbb mindenkire rákerült a sor: kötelező adminisztratív feladatnak tekintettük. Senki nem akarta négy évnél tovább csinálni. A modern angol–amerikai irodalom doktori programot is vezettem. Ezek nem jó emlékek. Rengeteg energiát emésztettek fel a kar vezetésével folytatott nem túl épületes és egyenlőtlen hadakozások. Nem tekintettek partnernek. Csak nagyon korlátozottan tudtam a tanszék és a program oktatóinak és hallgatóinak érdekeit megvédeni. Viszont nyomasztó volt belelátni, hogyan folynak a dolgok.

A tanszék világa más volt. A szakmai szenvedély az egyetem falain túl is összetartott minket. A nyolcvanas évek elején Géher István lét-

A sasadi kertben, 1957. augusztus

rehozott egy kört, Dávidházi Péter, Kúnos László, Nádasdy Ádám, Takács Ferenc és én rendszeresen találkoztunk a lakásán. Később Várady Szabolcs csatlakozott hozzánk. Önképzőköriként működtünk, minden alkalommal valamelyikünk előre kiosztott írását vitattuk meg. Voltak más csoportok is, a nyelvészeknek is megvolt a maguk külön köre.

Egy történet, már későbből, talán érzékelteti, milyen volt ez a tanszék. A '90-es évek végétől Varga Lajos Márton, a Népszabadság a rovatvezetője megszervezte, hogy heti körforgásban, Percz László, Reményi József Tamás, Takács Ferenc és én rövid kritikákat írjunk a lap szombati számába. Jó tíz éven át mindenki pontosan szállította a cikkeket. Ez figyelemre méltó teljesítmény volt, Lajos ügyszeretetének jótékony fegyverező kisugárzása. A lap karácsony táján évente meghívott minket vacsorázni egy jobb étterembe. Egyik alkalommal Takács Ferencel megemlégtünk Lajosnak, hogy megjelent Sarbu Aladár tanszéki kollégánk új regénye, és mégiscsak méltatlan dolog, hogy mennyire nem vesznek róla tudomást az irodalmi lapok, pedig Aladár, aki elsősorban angol–amerikai prózával foglalkozik, Herman Melville, Henry James, Joseph Conrad, James Joyce, Salman Rushdie és mások szakértője, hatalmas prózapoétikai tudását nagy leleménnyel alkalmazza saját műveiben, és így tovább. Lajos hallgatott egy darabig minket, aztán felsóhaj-

tott: „De szeretnék én a ti kollégátok lenni!” Takács aztán írt is egy szép bírálatot a regényről. Persze nyilván idealizált képet festek az Angol Tanszékről és az Európáról, helyesebb tehát hozzáfűzni: nem biztos, hogy ilyenek voltak, de nekem ezt jelentették.

– *Egyetemi munkád persze folytatódott. Miként alakult?*

– Tanszéki munkám önmagában is valamiféle mintává rendeződött. Az egyetem oktatási intézmény, azt kell tanítani, amire szükség van, de azért kinek-kinek megvan a maga fő területe. Az évfolyam-előadások kötelező feladatok. Szemináriumokat tartani sokkal izgalmasabb. Ott – jó esetben – nem csak a saját hangomat hallom. Az előadások hatásfoka, azt hiszem, rémisztően csekély a szemináriumokéhoz képest. Emiatt nagyon meg kell gondolni, miről és hogyan beszéljek, hogyan építsem fel, amiről beszélek. Előbb tíz évig az angol költészet történetét adtam elő, a következő tíz évben a huszadik századi angol irodalom című tárgyat (ebben vers, dráma és próza is volt), végül az utolsó évtizedben a *Bevezetés az angol irodalomtudományba* című kurzust, ezt már Friedrich Judit kollégámmal közösen. Kellettünk ketten a háromszáz fős évfolyamokhoz, az előadásokon is, vizsgákhoz pláne. Ez a három tantárgy háromszor tíz éven át táguló körökben kontextusba helyezte fő területemet, a költészetet.

1989 táján hirdettem először szemináriumot W. B. Yeatsról, majd különféle ír költészeti kurzusokat kezdtem tartani a Yeats utáni és előtti költőkről, és külön Seamus Heaney-ről is. Lassan kialakult egy négy féléves irlandisztika ciklus: Yeats, az 1916-os Húsvéti Felkelés az irodalomban, a politika és erőszak témája az ír költészetben a 18. századtól, az északír polgárháború költészete. Voltak hallgatók, akik végigjárták mind a négyet. Yeats kiválóan alkalmas a kritikai távolságtartás kérdésének szemléltetésére. Az irodalom, különösen az ír irodalom iránt érdeklődő egyetemistáknak nem ártott hangsúlyozni, hogy kutatásunk tárgyáért nem kell rajonganunk. Yeats politikai és társadalmi nézeteit nem kell elfogadni ahhoz, hogy vitathatatlan költői nagyságát értékeljük. Az ír irodalom történetén végigvonuló erőszakmotívum pedig olyan kérdéseket vet fel, amelyeknek erős áthallásuk van a magyar viszonyokra. De ha közel-keleti vagy más hallgatók ültek az órán, ők is találtak – már ha akartak – kapcsolódási pontokat: a nacionalizmus történeti változásainak értelmezését, a nemzet fogalmának dekonstrukcióját az irodalmon keresztül. Az ír irodalom, miközben önmagában is gazdag története van, az angol irodalomra valami fonák visszfényt vetít. Ez angol szakosoknak különösen érdekes lehet, de mindenki másnak is.

– *Emlékezetes az Újhold Évkönyvhöz, Nemes Nagy Ágneshez, valamint Radnóti Miklós életművéhez fűződő szakmai kapcsolatod is.*

– Amikor a versfordítási megbízások kezdtek elapadni, új, a szerkesztéssel rokon terület nyílt meg előttem: a szöveggondozás. Először Nemes Nagy Ágnes hátrahagyott verseit nézette át velem Domokos Mátyás, talán ennek hatására bízott meg az Osiris Kiadó Radnóti Mik-

lós verseinek, majd teljes életművének gondozásával. A Radnóti-életmű gondozásából nőtt ki a róla szóló monográfia, majd Gyarmati Fanni naplójának kiadása, ez már a Jaffa Kiadónál. Az már az én javaslatom volt, hogy Kálnoky László összes verseit is adjuk ki az Osiris Klasszikusok sorozatban, tágítva a modern klasszikusok körét. Gyurgyák János igazgató nyitott volt rá, és amikor megkerestem azzal az ötlettel, hogy a Klasszikusok sorozat mellé ki kellene adni egy Osiris költészeti antológiát, azonnal elfogadta. *A magyar költészet antológiája* 2003-ban jelent meg. Életművek tucatjait olvastam végig, hogy kiválasszam azt a néhány verset, amelyre szükségem volt. A Jelenkor Kiadó 2016-ban elindította Nemes Nagy Ágnes életműsorozatát az összegyűjtött versek új, jegyzetelt kiadásával. Nem szűnök meg csodálkozni, hogy hivatás-szerűen ilyesmivel foglalkozhatnak.

Egy kis kitérőt teszek: sok éven át tanítottam értekezőpróza-írást a Láthatatlan Kollégiumban, az ELTE Bolyai Kollégiumában, sőt a Magyar Nemzeti Bank munkatársainak is. Véletlenül adódott, de fel kellett ismernem, pontosan illeszkedik részben a kritikaíráshoz, amit rendszeresen műveltem, részben a költészeti témáimhoz, amelyeknél különösen a szerkezeti-retorikai és érveléstechnikai problémák érdekeltek. Alapdolgokat próbáltam megmutatni. Hogy mindig végig kell gondolni, kiknek készül az írás, milyen céllal, ehhez kell igazítani műfajt, stílust. Hogy az írás valójában szerkesztés, minden szövegen többször át kell menni, igazítani, javítani kell. Hogy a próza alapegysége a bekezdés, amely igen képlékeny kategória, az írás célja határozza meg, mekkora legyen, mi kerüljön bele, hogyan kell összekapcsolni őket és más effélék. Valójában Lator verstantanítási gyakorlatait ültettem át prózaírásra.

Egyszer a Bolyaiban bevittem az órára egy azóta jelentős pályát befutott fiatal irodalomtudós egy igényes irodalmi folyóiratban megjelent könyvkritikájának néhány – felületesen összedobott, gondolatilag feltűnően zavaros – bekezdését, hogy szerkesszék át, tegyék érthetővé. Sercegték a tollak, javígtatták a szöveget. Csupán egy fizikus hallgató ült mozdulatlanul. Meredten nézte a papírt, majd határozott mozdulattal áthúzta az egészet. Amikor ki-ki felolvasta a maga változatát, ő annyit mondott: ennek semmi értelme nincs. Azt hiszem, igaza volt.

Nem fér ebbe a beszélgetésbe, hogy a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia bonyolult és méltatlan helyzetére is kitérjünk, de annyit elmondok, hogy bár Kosáry Domokos nemes terve torzó maradt, az akadémia ebben a formában is hatalmas művészi és szellemi potenciál. 2009 óta vagyok ügyvezető elnök, előttem Lator László látta el ezt a tiszteket. A különféle egymásra rétegződő tevékenységekhez képest ez lát-szólag kevésbé alkotó jellegű. De én nem érzem így. Amit ott csinálók, az rokon a szerkesztőségi és egyetemi munkával. A végeredmény persze nem megírt versekben mérhető.

– *Nehogy kihagyjuk a beszélgetésből a költői tevékenységed, hiszen jelentős, több díjjal jutalmazott alkotó vagy. Fantasztikusan sokrétű életpálya a tiéd, mégis a költészeted a centrum a sokféleségben.*

Apámmal, anyámmal, nővéremmel és nagyanyámmal 1958-ban. Nagyszüleim közül egyedül őt ismertem

– Verset először Margócsy István közölt tőlem a *Mozgó Világban* 1977-ben, és utána, amíg a versrovatot vezette, kitüntetett a figyelmével. Néhány év alatt legalább félkötetnyi versem jelent meg a lapban. Közben az *Élet és Irodalom* fiatal költőket bemutató Új hang rovatában Jánosy István írt bevezetőt a verseimhez. Az akkori Magyar Nemzetnek is volt hétvégi versrovara, Berkes Erzsébet szerkesztette, olykor ő is közölt. Az ott publikált versek adták 1981-ben megjelent első kötetem javarészét. Ez került a kiadóhoz Tandori Dezső javaslatára, és ennek volt a szerkesztője Lengyel Balázs.

– *Hogyan alakult később az alkotástörténeted?*

– Kissé szaggatottan. Versírásra ritkábban jutott idő. Olykor annyira keveset írtam, hogy amikor alkalom adódott, nem volt elég versem. Amikor Mezei András felajánlotta, hogy a Belvárosi Könyvkiadó kiadna tőlem két nyomdai ívnyi verset, *Két ív* címmel egy ívnyi saját versem mellé – ennyi volt – ugyanannyi fordítást tettem. De a cím arra is utal, hogy a két ciklust két párhuzamos ívbe rendeztem, legalábbis ez volt az elképzelésem. Amikor pár évvel később a Tevan Kiadónál nyílt lehetőségem, már félkötetnyi új versem sem volt, ezért egy tematikus válogatást állítottam össze. Átnézve addigi verseimet azt láttam, hogy az előző három kötetemnek és annak a néhány újabb versnek, ami elkészült, fókuszában a tudat vizsgálata áll. Ez így talán túlságosan

magasröptűnek hangzik. Az ifjúkori Ki vagyok én?-től a valamivel komolyabb Vagyok-e?, végül a Mi van, ha vagyok?, és Mi van, ha nem vagyok? kérdésköréből válogattam verseket. Attól kezdve mindig át- és átrendezett válogatott köteteket adtam ki, új versekkel megtoldva. Kivétel talán a 2010-es *Szakadás*, bár abban pedig az előző válogatás új verseit közlöm újra.

– *Poétikai szempontból miképpen látod költészeted alakulását?*

– A versek kidolgozása általában lassú, problémamegoldó feladat. Ez nemcsak a kötött formákat érinti, ahol nyilvánvaló, hogy a metrum miatt számolgatni kell a szótagokat, végig kell pörgetni magamban a szóba jöhető szavakat a rövid és hosszú szótagokhoz vagy a rímekhez. A kötetlen formákban sincs ez másként, csak ott másra kell figyelni. A líra tényleg logika, ahogy József Attila szellemesen megállapította, a lírai vers közléseit is érvelésláncolatba kell rendezni, még ha ez az érvelés másfajta is, nem egyenes vonalú, kihagyásokkal dolgozik, asszociációk mentén halad előre, improvizatívnak, esetlegesnek, sőt, kaotikusnak mutatja magát. Ez persze megrendezett esetlegesség, kiszámított káosz, csak éppen ennek nem szabad átütnie a szöveget.

Az olyan versekben is, amelyeket mondatköltészetként szokás kategorizálni, a szintaktikai szerkezetek és azok kapcsolódásai számítanak. Különböző szálakat kell láthatatlanul vagy éppen nagyon is látható módon egybeszőni. Mikor hogyan. Ez aprólékos, időigényes munka, sokszor vissza kell térni, átigazítani a szöveget, amíg a versben minden a helyére kerül. Ez így, ahogy elmondom, túlságosan tudatos folyamatnak hangzik, valójában csak a vége ennyire az. Az eleje, amikor a vers lényegében létrejön, biztosan nem. Akkor még homályosabb ötletek gomolyognak, ezeket figyelve kell megértenem, valójában mit is akarok. De erről nem sokat tudok. Én inkább a kidolgozási szakaszcól beszéltem. Persze az is előfordul, hogy szinte azonnal összeáll egy vers. Nálam ritkán. Első kötetem, a *Ha nem lenne semmi nyom* kálnokys prózaverseit egy heveny influenza alatt írtam, amikor nem kellett kijárnom Csepelre tanítani. A *Szakadás* című kötetbe írt narratív prózaverseket pedig néhány hét alatt egy konyhaasztalnál sikerült nagyjából végső formába, azaz formátlanságba öntenem.

Ez a költészetfelfogás, ami technika is, lehetővé teszi, hogy a régi versekbe is belejavítsak. A legutóbbi, 2018-as *Ma reggel eltűnt a világ* című kötetben átigazítottam néhány olyan szonettet, amely az első kötetben jelent meg. Kihúztam néhány szálát, újakat fűztem a helyükre. Ez persze nem mindig sikerül. Az *Omlásveszély* című kötetben szerepel egy *Rossini és a brazilok* című vers, amelynek a végén Rossini zenéjét és a brazil futball könnyed szellemességét állítom párhuzamba. Tandori rögtön értette, de Vas István megkérdezte, kik azok a brazilok. És amikor mondtam, hogy a futballisták, ingerülten azt felelte, ez nem fair. Arra gondoltam, talán igaza lehet, tényleg nem érthető a vers, és egyáltalán, már akkor sem érdekelt a futball, amikor írtam, gyerekkori-kamaszkori emlék volt Peléék játéka. Átírtam, 2018-as kötetemben *Rossini*

és könnyűlovasok címmel jelent meg az új változat, nem Suppéra, hanem a *Tell Vilmos*-nyitányra gondolva. De távolról sem vagyok biztos benne, hogy jobb lett.

Vannak más veszélyei ennek a versfelfogásnak. Amikor megjelent az *Omlásveszély*, Nemes Nagy Ágnes a maga tanáros modorában azt mondta, „Tudnék mondani dolgokat, de nem érdekes”, és legyintett, majd megdicsérte a verseket. Engem persze az izgatott, amit nem mondott el. De nem kérdeztem rá, mert ha akarta volna, elmondja. Egyébként is azt gondoltam akkor, hogy tudom, mire gondol: a versek túl jól vannak megcsinálva, nem kell a szerkezeteket olyan feszesre húzni, nem árt, ha valami levegősség járja át a szöveget. Nem tudom, miért gondoltam, hogy ezt gondolja. Talán mégiscsak jobb lett volna rákérdeznem. Hadd tegyem hozzá, Nemes Nagynak és Latornak köszönhetem, hogy 1987-ben a kötet címadó verséért Robert Graves-díjat kaptam. Ez akkor komoly elismerés volt.

– *Hogy érzed magad költőként – ma?*

– Az évek előrehaladtával valami gátlásféle alakult ki bennem, hogy mekkora felelősség szavakat leírni, verseket közzétenni. Nem holmi magasrendű morális felelősség ez, hogy „ne fogjon senki könnyelműen” és így tovább. Másfajta könnyelműségre gondolok. Minek fölöslegesen terhelni az olvasókat magánérdekű mutatványokkal. Nem rabolhatom az idejüket ilyesmivel. Én sem veszem jónéven, ha mások ezt teszik velem.

VÁRADY SZABOLCS

„A létezést oly szorosan összetartó szakadások”

FERENCZ GYŐZŐ KÖLTÉSZETÉRŐL

1992 vízkeresztjén dalmokversenyt rendeztek a Merlin Színházban. Lator László konferált, mi többiek nyolcan reklámverseket rögtönöztünk, és bejátszott filmhíradó-részletek nyomán verses korrajzokat. Műveinket aztán a jelenlévő zeneszerzők mindjárt meg is zenésítették. A közönség lelkesen fogadta a produkciót, hálásan dugta ki fejét a közéletet beborító pártpolitikai fellegek alól. Nemrég láttam a műsor első felének felvételét. Ott ült a színpadon Ferencz Győző is, de sokkal komolyabb arccal, mint mi, többiek. A rögtönzések mellett volt házi feladatunk is: szonettet kellett írni, amelyben valamilyen módon szerepel a színház névadója. Én léhán elintéztem a dolgot, belecsempésztem a szonettbe egy nem éppen fennkölt limeriket. Azt hirdette a vers, hogy alantas témából is születhet költészet, de legalábbis egy formás szonett, ha segít a múzsa, mint Merlin, a varázsló. Ferencz Győző is megírta a maga Merlin-szonettjét, a varázsló balvégtetű szerelmi kalandjáról, fel is vette *Két ív* című kötetébe. A nő jól elbánt Merlinnel: „Kicsalt száz varázsszöszervezetet, / Majd sziklasírba zárta”. De a téma nem zárult le ezzel. A „varázs” és a „szerkezet” szavak életre keltek egy másik szonettben, amelyben Merlin már csak közvetve és tagadó formában jelent meg:

*Összeszerkeszteni valami vázat,
Ahhoz csak könnyű, fémes elme meg
Huzal kell, cső, lemez – kész elemek,
És nekiláthatsz a csavarozásnak.*

*Konstrukciód kibír változtatást vagy
Terhelést; sőt, odáig elmegyek,
Hogy működni fog. Ellene lehet
Vetni, mint szokás, hogy ez nem varázslat.*

*Nem az. Ha szétszereled, mi marad –
A horpadt metrum, tört rag, igető,
Pár alkatrész, mit bárki összerak:*

*Ábra szerint ellenőrizhető.
De hogy keletkezett a folyamat
Során, s hová lesz a tartóerő?*

Hogy a verset záró kérdést Ferencz Győző milyen komolyan gondolja, és hogy a vers milyen messzire maga mögött hagyta a létrehívó kedélyes alkalmat, azt az is jelzi, hogy első, verselemzéseket tartalmazó tanulmánykötetének azt a címet adta: *A költészet mechanikája* (1997). Hogy neki magának mekkora eszköztára van ebben a tekintetben, azt hosszan lehetne szemléltetni és elemezni. Szerencsére már megtették mások, Lator Lászlótól Mesterházi Mónikáig. És én is megpróbáltam, második, *Omlásveszély* (1989) című kötetéről írva. Nem is tudom, hogy illendő volt-e, mert most, hogy levettem a könyvet a polcra, meghökkenve látom, hogy én írtam a fülszövegét. „Egyik versében Ferencz Győző tanácstalanul méregeti magát az előszobatókörben. Ezt akár költői alapállásának is tekinthetjük. Sok minden kétségesnek rémlik. Honnan tudhatja például, hogy életben van még? És mit is jelent az, hogy az ember van? Főként, ahogy a legfontosabb: én benned és te bennem? És ki is az az én? Meddig azonos önmagával? Kell-e, hogy azonos legyen? Hol vannak, és vannak-e határok?” Kérdezi a fül, vagyis kérdezem én, vagyis kérdezi Ferencz Győző. Ezek a kérdések annyira uralkodnak költői működése első szakaszában, hogy amikor először készít válogatást verseiből 1997-ben, *Magamtól egyre messzebb* címmel, nem általánosságban válogat, hanem ezt a legfontosabbnak érzett szálát húzza ki.

A Ferencz Győzőről írt kitűnő recenziókat böngészve feltűnik egy szó: oximoron. Költői pályája következő nagy állomásáról, a *Szakadás* (2010) című kötetéről ezt mondja Takács Ferenc: „»A bőséges nélkülözés, / a víg szenvedés«, olvassuk a *Felsőbb parancsra* című versben. A klasszikus retorika oxymoronnak nevezi az ilyen szóalakzatot, amelyben logikai szempontból a jelző jelentése a jelzett szó jelentésének a kizáró ellentéte. Az »oxymoron« szó akár a jelen kötet metaforája is lehetne: a *Szakadást* a megformálásnak és a megformálnak ilyesféle drámai ellentéte élteti és teszi súlyos és jelentős költői alkotássá.” Pór Péter odáig megy, hogy Ferencz Győző „minden verse oximoron-teremtmény”. Az oximoron (általánosabb, metaforikus értelemben) szerintem is uralkodó jellegzetessége ennek a költészetnek. Módja, jellege érdekesen változik az életmű alakulásával. Az első kötet alapformája a szonett. A feltűnő ellentét a szigorú verstani keret és a benne végrehajtott nyelvtani akrobatamutatványok között feszül. Az olvasó lélegzetvisszafojtva nézi, hogyan áll végül is hibátlanul össze a folyvást darabokra hullani látszó versanyag. Az első kötetben önmagát lázasan csapongva kereső én a másodikban eljut oda, hogy összeomló épületnek látja önmagát. *Vigyázat, omlásveszély!* – mondja a vers címe, amelyből a kötet is származik (a vers szellemében mondva: lehasad). Ez az önkép áll feltűnő ellentétben a nyelvi megformálás verstani sziklaszilárdságával. „Ha épület volnék, most darabokban / Lemállanék rólam a vakolat, / És kiütköznék rajtam, úgy, ahogy van, / A megroggyant váz a felszín alatt” – írja ebben a szonettben, amelyik a szonett szokásosan rigorózus rímképletét jócskán túlteljesítve építi fel a lelki széthullás minuciózus építészeti metaforába öltöztetett képét. Jóval később, a Határ Győzőt köszöntő epigrammában forma és tartalom éles szembenállása a humor forrásává válik: „Most csak ilyen gyalogos prózában szól a köszöntöm” – írja hibátlan hexameterben.

A harmadik önálló kötetről, a *Szakadásról* szólva a már idézett Takács Ferenc az egész kötet klasszicista szellemű megformáltságát állítja szembe mindazzal, amiről a kötet szól, végső soron „a katasztrófáról, amelyben hirtelen láthatóvá és kényszerűen megélhetővé válik a káosz és a semmi, a pusztítás és a pusztulás”.

Ferencz Győző a kötet fülszövegében mond valami más fontosat is: a versanyagból „akár valamiféle belső történet is körvonalazódhat. De hogy mi is ez a történet, azt meg sem kísérelném folyamatosan elmondani. Miközben mégiscsak ezt teszem, hiszen másként aligha lehetne beszélni a létezésről oly szorososan összetartó szakadásokról.” Ez is oximoron, nem? Mindenesetre a történet sugárzó pillanatképekben és végül, az utolsó ciklusban „más szavaival” szakadozottan és rejtelmesen elmondva, de folyik. Egy nem esztétikai, inkább élettani, de végül mégiscsak irodalomtörténeti érdekesség: Vas István *Kettős örvénye* után Ferencz Győző a második magyar költő, akinél a szerelmi válságversek egyik szereplőjének zöld szeme van.

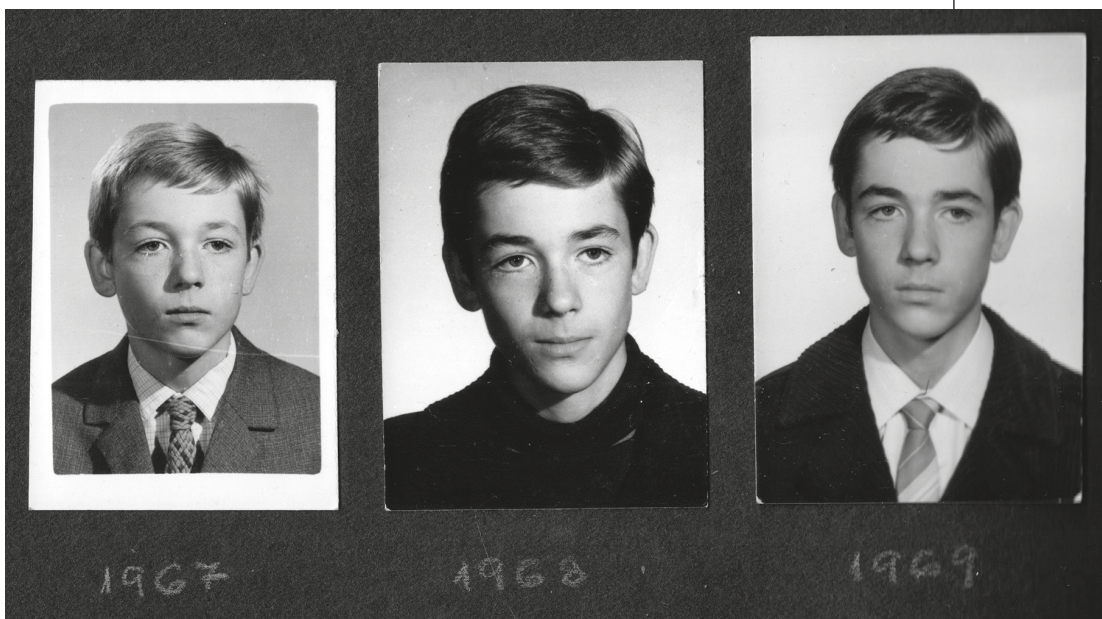
Sose jöttem volna rá, ha Takács Ferenc meg nem írja, hogy a *Betűk háta mögött* ciklus „más szavai” Kemény Zsigmond *Ködképek a kedély láthatárán* című regényéből (vagy pontosabban: beszélyfüzéréből) származnak, amelyben két házasság több narrátor által elmondott és családilag összefonódó felbomlásáról olvashatunk. Pedig ha az én fejem nem is, a Google-é segíthetett volna. Kereshettem volna másnak a hangját mindjárt az előhang (*Dal a nehézségről*) után meglepően, „előszó helyett” következő „zárhang”-ban, az olyan – távolabbi korból hangzó – kifejezésekben, mint például „a világ félrevezetésére ürügyül használva”. Ha ezt beírom a keresőbe, rögtön megvilágosodik a helyzet. És azt is látom (bár ezt tudtam enélkül is), hogy Mesterházi Mónika részletesen is egybevetette a két szöveget. Arra is felhívja a figyelmet, hogy a versciklus ugyanúgy huszonnégy részből áll, mint a regény. A szerkezetébe ugyanakkor egy másik történet is beleszövődik: „Mégárgult leveleket szedegetett elő egy dobozból / Dolgozott”. Nem a versből, de tudjuk: a Radnóti-monográfián. Egy elpusztított idegen életet rekonstruál egy idegen lakásban, a saját addigi életéből kiszakadva.

Eltelt azonban nyolc év, és 2018-ban megjelent Ferencz Győző új kötete, a *Ma reggel eltűnt a világ*. Válogatott és új versek. Az eddigi életmű esszenciája. Nincsen ciklusokra osztva, és a versek (olykor dupla dátummal jelzett szövegjavításokkal) nem időrendben, hanem minden bizonnyal egy költői koncepció szerint, talán ama belső történet erősebb érzékeltetésének szándékával követik egymást. A legnagyobb meglepetés: a *Betűk háta mögött* 2+22 helyett itt már csak kilenc számozatlan darabból áll. Tipográfiai elrendezése szerint nem is ciklus, hanem több-részes vers. És helyet cserélt a korábbi kötetben előtte álló ciklus verseivel, amelyek más sorrendben és az újakkal kiegészülve zárják a kötetet. A Radnóti-szál jócskán megrövidült, a Kemény-összefüggésre viszont felhívja a figyelmet, hogy egy korábban egészen máshová helyezett vers most közvetlenül ezt előzi meg, a címe: *Ködfoltok a láthatár peremén*. A lírai intenzitás a csökkenő terjedelemmel arányosan megnőtt.

A maga személyes történetét nyíltabban mondja tovább a *Betűk háta mögött* után következő vers: *Önmagát folytatva*. Harmadik személyben. Ezután jön az előző, *Szakadás* kötet címét adó nagyszabású szövegfűga, ahogy Pór Péter találóan nevezi, ezzel a kétségeesett zárlattal: „Nem látni csak a szakadásokat csak a foszlásnak indult fölfeslett réseket / Részletekből kell összerakni részekre szakadtak szétszakadtak a részletek”. És akkor – szakadás? ugrás? ébredés? – a következő oldalon egy másik világban találjuk magunkat. Nem tudjuk mindjárt, hogy verset vagy prózát olvasunk-e. A történet, amit elmond (*Pad a hátsó kertben*), korántsem vidám. És jönnek még sötétebbek is. De egy kivétellel egyes szám első személyben szólnak, és a beszélőt nyugodtan azonosíthatjuk a vers írójával, aki most hozzánk beszél. Elmond valamit, a hétköznapi-nál persze választékosabban és kerekébb mondatokban, minden hiány és szakadás nélkül. („Egy üres alagsori irodát bocsátottak rendelkezésemre, / Sivár és jellegtelen berendezése csak a legszükségesebb / Bútor-darabokra szorítkozott...”)

Van ennek előzménye, még az első, *Ha nem lenne semmi nyom* című kötetben, mégsem beszélnek visszatérésről. Az első kötetben a kötött formájú versek (mint említettem, nagyobb részét szonettek) laza és személyes emlékeket, történeteket kedélyesen elbeszélő terjedelmesebb szabadversekkel váltakoznak. A mintát ezekhez, mint már többen is megírták, bizonyára Kálnoky László Homálynoky-versei szolgáltatták. Ezek nem voltak benne a kiadó által már elfogadott kötetben. De ezt huszonhét éves szerzője túl vékonynak találta, visszakérte a kéziratot, és megbízta magát a bővítés feladatával, amit pompásan teljesített, és a tekintélyes terjedelmű kötet megjelent 1981-ben. De Ferencz Győző ebből a hét versből csak egyet vett fel életművének mostani összegezésébe.

Első válogatott kötetének (*Magamtól egyre messzebb*, 1997) fülszövegébe azt írta: „azokat a verseket gyűjtöttem össze, amelyek a tudattal (történetesen az én tudatommal) foglalkoznak önmagában és másokhoz való viszonyában. (...) Nem tudom, közelebb jutottam-e ezzel bármihez, és nem inkább távolabb. Az sem biztos, hogy errefelé kell továbbmenni. A következő kérdés talán más lesz; talán nem is lesz kérdés.” A válogatást három év múlva egy gyűjteményes kötet követte, új versekkel kiegészítve (*Alacsony ég alatt*, 2000). De az új versek igazi helyüket a rá tíz évre megjelenő önálló kötetben, a sokatmondó című *Szakadásban* találták meg. A figyelem (ez persze kényszerű leegyszerűsítés) a tudattól a létezés eseményei felé fordul. Munkahelye, családi élete, országa – változik minden. Az utca képe is. Íme, egy ikon, az anya gyermekével: „A műanyagpohár aritmiás csörrenése sem / Vonja magára az anya figyelmét, / Csak ül, mozdulatlanágba zárva / A mozgólépcső alatt. Begyógy-szereztek / A kiseddel együtt? Ki és mikor rakta ide?” Az énkutatás ijesztő végállomása a feloldhatatlan idegenség. „Szerte nézett s nem lelét” – mottóként ennyit idéz a *Himnusz*ből egyik legkomorabb verse, a *Kisebbségben* előtt. Ő maga – mint a megfigyelés tárgya – egyre többször harmadik személyben jelenik meg. Amikor nekilát, hogy elmondja a saját történetét más szavaival, első személyben kezdi, és ezt visszaveszi

Igazolványképek, 1967, 1968, 1969

a vége felé. „Elmondhatom-e más szavaival / A saját történetemet?” – „Hasztalanul ült az ablak elé húzott / Asztal mellett lázas munkában” – „A szétszórt képek összefüggéseit / Nem bírja követni” – „A múlt aljáról előszedett rongyok halmazából / Öltözködni kezdett” – „Az élet hangtalanságát / Vagy rossz hangzásait / Hallgatta” – „Nem tud uralkodni a hangján” – „Szerettem volna hinni négy vagy több év / Egyedül valamit bizonyít” – „A peronon idomtalan fekete télikabátos tömegben / Vártam hogy mikor érkezik” – „Éveken át köd szitált kint szakadt a zápor / Nem tudtam kimozdulni a szobából / Egy történetet próbáltam tisztázni egészen / A legnehezebb dolgokról nem sikerült beszélmem”.

Minden vers kelteztve van, de nem azt nézem, hanem amit az elrendezésük sugall. Mintha egy ilyen vívódást sugallna: Elmondanám a magam súlyos történetét, de csak rejtjelezve tudom, és oda jutok, hogy minden egész eltörött, nincs folytatás, csak szakadás van, valamiben meg kell kapaszkodnom, ha meg akarok maradni. Mi az, ami biztosan van? Ha jó, ha rossz. Ami elmondható higgadt és kerek mondatokban.

Szülők, rokonok, barátok, munkatársak. Megmaradni költőként: formát váltani. Ezen a ponton csak radikálisan lehet. Az első történet (*Pad a hátsó kertben*) egy távoli országban játszódik, szakmai munka egy üres alagsori irodában, összeismerkedés a szünetekben az udvari padnál egy sötéthajú fiatal kollégával, „valami szemérmes közelség”, és azután a hír: a fiatalember öngyilkos lett, „hazament, / És ki tudja, milyen áthatolhatatlan szövevény / Szorításából szabadulva a nyakára hurkolta a kötelet”. Ferencz Győző, aki – a versekből úgy sejtjük – maga is áthatolhatatlannak látszó szövevény szorításából szabadult, hazajött, és megírta.

A költői megszólalás folytatásának lehetőségét vers és próza határán egyensúlyozva megteremtő éles formaváltás versei után már a szabad lebegés következhet. Ódák baráti alkalmakra, lazán vagy szorosabban kötött formák. Összefüggések. Egyik vers a másikban folytatódik. Vagy az ellentét kapcsolja össze őket – a dermesztő, szikár képet az erkélyen álló, már semmit sem érzékelő anyáról (*Magányos nő a semmiben*) és a boldog közös fürdözést a fiúval a hirtelen leszakadó júliusi záporban – és a rímtelen hendecasyllabusokban (*Olyan hirtelen szakadt le – Akvarell Andrisnak*). És még az is meg van komponálva, hogy a következő két lapon egymás mellett olvasható két vers a földeregő odaátról – „eről-ködvé félkönyékre valahogy / feltámasztom magam / ilyen lesz szem-héjamon át földereg” – „...a feledés illata / Félédesen erjedni kezd már odaát / Az erdő-sűrű sötétben”.

Nem csak egymás utáni versek függenek össze. Már a verseskötetek címe is – a verseket és versfordításokat egybekapcsoló *Két ív* (1993) kivételével – borzongatóan egy irányba tart: *Ha nem lenne semmi nyom – Omlásveszély – Magamtól egyre messzebb – Alacsony ég alatt – Szakadás – Ma reggel eltűnt a világ*. E legutóbbi cím a *Márciusi vagy áprilisi köd* című vers első sora. És emlékszünk a *Ködfoltokra a láthatár peremén*. De még egy esszékötetnek is ez a címe: *Körvonalak a ködben* (Tanulmányok a költészetről).

Néha azért kisüt a nap. Egy versnek a címe is ez: *Süt a nap*. Így indul:

*Hogy süt a nap! Így még sosem sütött?
Dehogynem, mindig így sütött ide.
Hát az a fénysáv ott, amely a függönyök
Lefutó csíkozását ragyogja be?
Az csakugyan, naponta változik.
Attól függ, hogyan húztad össze este.*

És így fejeződik be:

*Felhúztam térdem, néztem a foltokat,
Hogy mi lesz most már veled és velem.
Hogy süt-e kint a nap, mit számít, üresen
Világít csak, ha nem ragyogja már át
A függönyök hosszanti csíkozását.*

Mintha átüzennének egymásba a versek. A *Betűk háta mögött* ezekkel a sorokkal ér véget:

*Kósza fény kúszott a függönyön egyre feljebb
Derengett igen sugárzott sugárzása terjedt*

De azért ne bízzuk el magunkat, nem ezzel ér véget a Ferencz Győző költészetét legutóbb összegező kötet. Az utolsó két versnek (az egyiknek a címében köd van, a másikéban nap) alcíme is van, és mintha beszél-

getnének egymással. Az egyik ezt mondja: *Mintha átsejlene valami*. A másik: *Vagy mégsem*.

Ebben a költészetben ritka vendég a derű. De állandó a tartóerő. Vagy fejezzük be egy oximoronral? Fő bizonyossága a kétely.

Az idézetek, hivatkozások forrása az említés sorrendjében:

- Merlin. In: Várady Szabolcs: *Alkalmi*. Műút Könyvek, Miskolc, 2023, 53.
- Merlin; Könnyűfém szerkezetek a költészetben. In: Ferencz Győző: *Két ív [Versek és fordítások]*. A Magyar Írószövetség és a Belvárosi Könyvkiadó kiadása, Budapest, 1993, 12, 11.
- Ferencz Győző: *A költészet mechanikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997
- Lator László: *Mesterlevél. Ferencz Győző költészete*. In: *Szigettenger. Költők, versek, barátaim*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993, 319–329. *A gondolkodás szépsége*. In: *Kakasfej vagy filozófia?* Európa, 2000, 172–175. *Szakadások, kötdések – Ferencz Győző*. In: *Szabad szemmel*. Európa, 2016, 175–177.
- Mesterházi Mónika: *A „köztes” költő; Szerepek, hazatérések; Összetartó szakadások*. In: *Evidenciák. Esszék versekről és költőkről*. Műút Könyvek, Miskolc, 2019, 143–168.
- Várady Szabolcs: *Rossini és a brazilok*. In: *A rejtett kijárat*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003, 337–342.
- Ferencz Győző: *Omlásveszély*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989
- Ferencz Győző: *Magamtól egyre messzebb. Válogatott és új versek, 1973–1997*. Tevan Kiadó, [Békéscsaba,] 1997
- Ferencz Győző: *Alacsony ég alatt. Régi és új versek*. Palatinus, 2000.
- Ferencz Győző: *Szakadás*. Sziget Könyvkiadó, Budapest, 2010
- Takács Ferenc: *A bőséges nélkülözés. Népszabadság*, 2010. július 31.
- Az értelem tört emléktükreire – Ferencz Győző*. In: Pór Péter: *Utolsó útitársak*. Kalligram, 2023, 179–189.
- Kemény Zsigmond: *Ködképek a kedély láthatárán*. Osiris Diákkönyvtár, 2010
- Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*. Kritikai életrajz. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 2. jav., átd. kiadás: Osiris, 2009
- Ferencz Győző: *Ma reggel eltűnt a világ. Válogatott és új versek*. Gondolat Kiadó, 2018
- Ferencz Győző: *Ha nem lenne semmi nyom*. Kozmosz Könyvek, 1981
- Kálnoky László: *Egy hiéna utóélete és más történetek*. Magvető Kiadó, 1981
- Ferencz Győző: *Körvonalak a ködben. Tanulmányok a költészetéről*. L'Harmattan, Budapest, 2014
- Ferencz Győző és Lator László írásai megtalálhatók a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) honlapján is.

NÁDASDY ÁDÁM

Rövid tanfolyam

Ferencz Győző tiszteletére

Neked, aki a versről mindent tudsz,
nyilván nem sokat mondhat ez a cucc.
De kint vár a versíró nagyközönség,
hogy lelküket zengő szavakba öntsék:
kell nékik némi edukáció,
tanítani: mi gyatra és mi jó.

A fő irányelv: akkor jó a vers,
ha nem túl finomkodó, mégse nyers.
Például probléma a szerelem:
kisiklik, ha rossz kézzel kezelem.
Ne mondjam így „Érett fűgét szakasszunk!”,
de azt se mondjam: „Gyere, édes, basszunk!”
Az arany középút legyen az elvünk,
amelyen viszont úgy kell közlekednünk,
legyen zsebünkben egy-két drágakő.
Nem villogni kell, a karát a fő.
Hisz megmondta az angol Pope, a Sándor:
nem az a jó tűz, ami este lángol,
de amitől jól izzik a hasáb,
és másnap is még langyos legalább.
A tűzijátékra ez nem igaz,
bármi látványosan szikrázson az.
A szalmaszál, a papír hamar átég:
könnyelműség a nyelvi tűzijáték.

Nézzük meg sokak kedvencét: a formát!
Mennyit adjunk – mint sonkához a tormát –
a tartalomhoz dekorációt?
Puritán esküvőhöz dáridót?
Kellenek-e a rímes cicomák,
vagy elég öltözék egy durva zsák,
amelyen átsüt a valós alak?
A vers gerince nem hangok – szavak!
A rím nagy úr, szolgálom szívesen,
szeszélyes akaratát kilesem,
leúszom érte, s máshol bukkanok ki,
váratlant, mást tudok felszínre hozni,

amit a nyelv hínáros mélye áztat.
Igen, a rímes írás: gyöngyhalászat,
mely látványos eredménnyel kecsegtet,
de csak ha megtalálod azt az egyet,
mit nem mozdít ki földrengés, se orkán,
mert nem lenyalható, mint hab a tortán.

A stílusválasztás sem kis kihívás:
hiába játszik pazarul a prímás,
ha szürke mögötte a cigánybanda:
szebb volna, hogyha ő is matt maradna.
A rendes szókincsből kilóg az új,
mint szakadt zokni nyílásán az ujj.
A régiesség sem ajánlható,
mert mint strandon a frakk, olyan az ő.
Vonjuk hát le a tanulságot ebből:
nem jó, ha verstornyunk bármerre megdől.
Ismételgessétek együtt velem:
„Jó ízlés, mértéktartás, fegyelem!”

Kedves közönség – és nekem hihetnek –,
az ellenkezője is áll ezeknek.
Adhatsz pofonként egy jó durva szlenget,
ha ihleted ingája arra lengett.
Bármikor kimehetsz a strandra frakkban,
és közben Rilket szavalhatsz magadban.
Lehetsz sűrű, mint száraz rozskenyér,
mely oly tömör, hogy sziklával felér,
vagy istenítheted csakis a formát,
áthágva minden sonka-torma normát...

Minek is folytassam? Ó, *pace* Pope,
ízlelő izzás, izmos izotóp!
Mindenből lehet vers, ha behatol
az olvasóba (az ő dolga: hol).
Mindent szabad, csak rajt ne kapjanak,
sőt, kapjanak rajt, és kuncogjanak,
hogy „Íme, látjuk, posztmodernkedik!” –
de giccset akkor se adjunk nekik.
A költő útja tövis is, meg méz is,
ne félj a rossztól: lesz közte poézis.

MÁRTON LÁSZLÓ

Kérdések

Ferencz Győző fiktív emlékkönyvébe

„a zordon mű”

(V. M. nyomán F. Gy.)

Vajon rossz választás-e a teremtés,
A „zordon mű” a „saját kép” helyett?
Igyunk bort, és prédikáljunk tejet?
Próbáljuk a gombot megnyomni: „Mentés”?

Kiszámoljuk, hány dollár, mennyi cent és
Forint, rubel, dinár foglal helyet
Lelki erszényünkben? Hajtsunk fejet –
Ki előtt is? Ő a portás? A rendész?

Hasonlítunk? Mi vagyunk a saját kép?
Vagy csak pipáló és fájó, de fád gép?
És csak ötven a hibaszázalék?

Fenyeget-e ránk szakadó szabadság?
Szívünkbe kést irokéz vagy apacs vág?
A befagyott tónál nagyobb a lék?

CSEHY ZOLTÁN

Versben lakni eléggé macerás dolog

Alkalmi vers Ferencz Győzőnek

Fraktál-én s hagyomány játszik a képzelet
antik formatanának ligetárnyain!
Tükrök vagy pocsolyák? Furcsa redőzetek?
Sért és sérül a sok határ.

Versben lakni eléggé macerás dolog.
Minden vers idegen s otthonos is lehet.
Még hogy szent hagyomány? Néha befúj a szél,
vagy szétáztat a csőtörés!

Olykor, lám, kifutót járt manöken-magány,
máskor meztelenül játssza az intimet,
ölt estélyi ruhát, s van, hogy a verskötet
kész használtruha-tároló!

Olykor kamra, de van, hogy palotányi tér!
Cirkusz, börtön, erőd! Másnak a bőre, vagy
másolt önmagaság! Konditerem. De nem
egy tóparti öröklakás!

Más ország, ahol épp vízumigényedet
bírálják el. Ahol megtelepedni jó.
Kapsz térképet ugyan, mégse tudod, hová
költöztesd be az álmaid.

FERENCZ GYŐZŐ

Vojtina a Parnasszuson

GÉHER ISTVÁN BÚCSÚVERSE

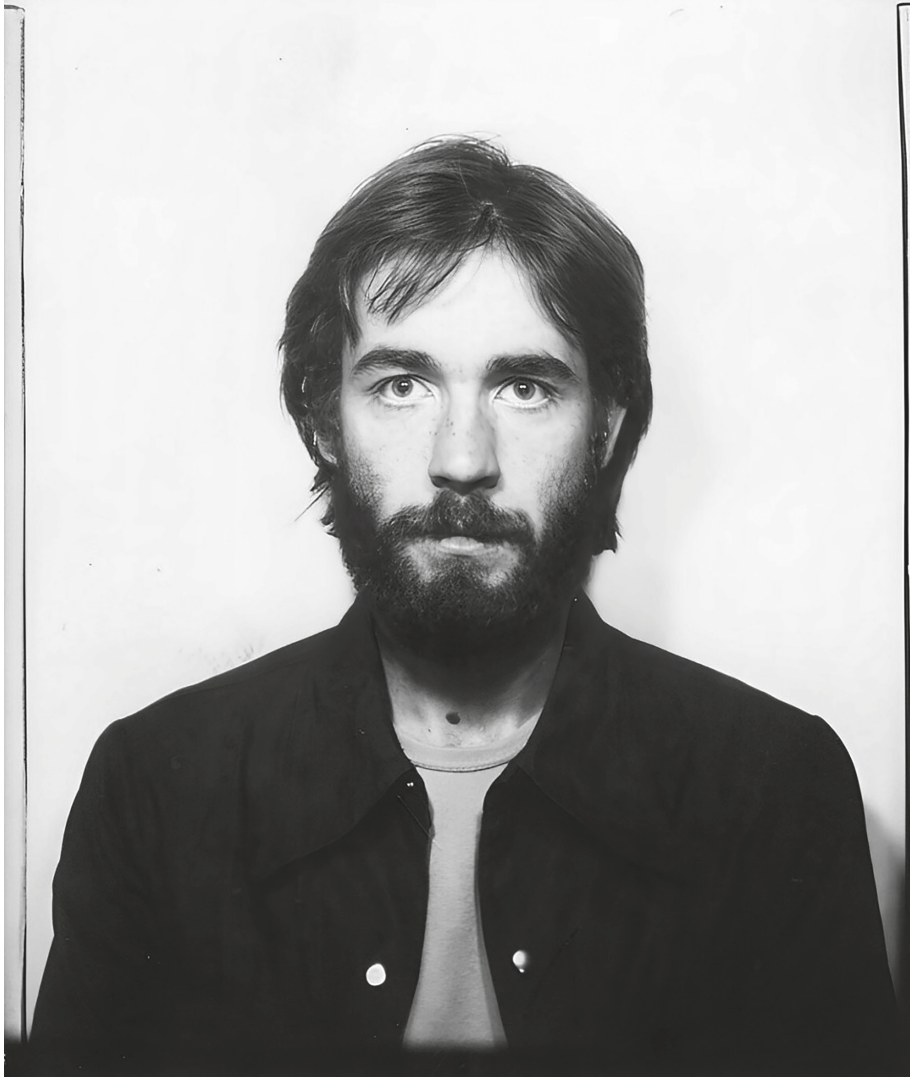
2011 őszén egy délután az Anglisztika Tanszék közös tanári szobájában egy borítékot találtam a fahomban. A borítékban egy vers volt, ezzel a dedikációval: „Győzőnek szeretettel ajánlom, István 2011. október”. Meglepődtem, új verseinket nem mutattuk meg, igaz, köteteinket viszont mindig dedikáltuk egymásnak. Azonnal átmentem a szobámba, hogy elolvassam. Keserű búcsúvers volt, rossz érzéssel hajtogattam össze a lapot, és tettem vissza a borítékba. A következő év júniusában Géher István meghalt; a nyugtalanító érzés azóta sem csökkent. Ami lezáratlan volt kapcsolatunkban, végleg úgy maradt. Mintha tudta volna, hogy így lesz, sok más mellett erről is szól a vers.

Vojtina, innen-onnan

*Öcséim, én már ivócimborátok
Nem leszek... Az értelmiségi átok
Méregpoharát egyedül iszom.
De süketülve, oda és viszont,
Értem a szót – hisz én neveltelek
Benneteket. Hogy mivé lettetek,
Az én érdemem is. Vagy az én saram?
Pályátok tisztos. És boldogtalan?*

*Ugyan! Hát ezt lehet tanulni tőlem,
Hogy sáros földön boldogít az érdem?
A pályabér itt csak a tiszta semmi.
Ebből tudunk csak önmagunkra lelni.
Lázadni kell? Van, aki meghajolna.
Tapasztaltam ezt, fiúk. Évek óta
Úgy vagyok veletek, hogy nem vagyok...
Elvesztegettem a rám bízott*

*Talentumot? Bár mondanátok ellent!
Hogy esőben is felruház – a szellem.
Nem értitek: hogy? Pedig meg-megírtam,
Míg gazdátlanul napról napra hordtam
Hümmögés nélkül a lélek-magányt.
Van lelketek. Fellelkesít talán...
(A föld alatt koccinthatok velem.)
A poharamat rátok emelem.*

Igazolványkép első angliai utam előtt, 1977. július

A vers Géher életében nem jelent meg, de a halála után egy évvel kiadott tisztelő kötet szerkesztői olyan jelentősnek ítélték, hogy a kötet élére tették.¹ Itt azonban már a *Quid est, tanár úr* című háromrészes ciklus első darabja volt, amelyet két további követett: a *Perbeszéd* és a *Ha megírta volna*. A gyűjteményes kötetben is így szerepel.²

A kézzel írt ajánlás nekem szólt, de maga a vers többeket szólít meg. Kiket? Számomra nem volt kérdés, kik az „Öcséim”, a „fiúk”. Kik azok, akikkel együtt ivott, akik ma is (amikor a verset írta) együtt isznak, de már nélküle. Akik egykor tanítványok voltak, majd „tisztos” pályatársak. De elszakadt tőlük, „Úgy vagyok veletek, hogy nem vagyok”. Egyedül issza „Az értelmiségi átok / méregpoharát”, mert bár

1 „Úgyse hiába”. *Emlékezések és tanulmányok a műhelyalapító Géher István tiszteletére*, Szlukovényi Katalin (főszerk.), Gyuris Kata, Kállay G. Katalin, Sántháné Gedeon Márta (szerk.), Budapest, ELTE Eötvös József Collegium Angol–Amerikai Műhely kiadvány, 2013, 4–5.

2 Géher István: *Minden minden. Összegyűjtött versek*, Budapest, L'Harmattan – Kossuth Klub, 2019, 379–380.

a megszólítottaknak van lelkük, ő mégis gazdátlanul hordja a „lélek-magányt”.

Mi az értelmiségi átok? Az ivás? Aligha, az nem ismer társadalmi osztálykorlátokat. Talán az, hogy „A pályabér itt csak a *tiszta* semmi”? Vagy hogy nem lehet tudni, lázadás és meghajlás között van-e járható út? Az értelmiségi átok Szókratész sorsa lenne, az igaztalanul megvádolt filozófusé és a fiatalok nevelőjéé, akit a politikusok halálba küldtek? Az ivócimboraságtól a méregivásig húzott ív pompás költői invenció. Az alkohol olyan méreg, amely az életet segít elviselni. A bürök pedig olyan méreg, amely segít az élettől elválni.

Ha szemrehányás szól is a sorokból, legalább annyira erős a fájdalom és a kétely hangja: „Elvesztegettem a rám bízott // Talentumot?” Sőt, segítséget kér, vagy legalább megerősítést: „Bár mondanátok ellent!” Ha csalódást okoztunk is, magát okolja ezért; ami fokozza bennem a nyugtalanító érzést.

A méregpohár a 2008 és 2012 között írt *Polgár Istók Második énekének* 34. szakaszában is előkerül, ezúttal „szomszéd”, „t. d.” kezébe adja, illetve tőle veszi át.

*na most, szomszéd, mit ért neked az ordó,
a megdíjazódás, úgy általában?
istóknak nem sokat... ha boroshordó
lett volna csapon ott a kupolában
most megkínálhatna belőle. olcsó
vigasz? kezében keserű pohár van:
ingyen adták. resztlíje itt maradt.
kortyolj belé – ha már szomszédja vagy!³*

A monogram feloldása Tandori Dezső, és az évszám alapján a díj, amelyről szó van – mert most is az érdem és elismerés, vagy tágabban művészet és hatalom viszonya a versidézet tárgya – a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje. A vers kontextusában nem mellékesen a *polgári* tagozat, amelyet Tandori 2009-ben vehetett át. Halála előtt néhány hónappal, 2012. március 15-én Géher maga is megkapta a kitüntetést, azaz nemcsak a keserű pohár alján maradt *resztlíbe* kortyolt, megkapta az egész poharat.

De ránk nem ezt, hanem egy másik méregpoharat ürített.

Első olvasáskor biztos voltam benne, hogy a versben az egykori parnasszistákra üríti méregpoharát. Az 1980-as évek elején Géher irodalmi kört szervezett angol tanszéki kollégáiból, akiket így vagy úgy mind a tanítványainak tekintett: Dávidházi Péter, Kúnos László, Nádasdy Ádám, Takács Ferenc és én. Az első üléseken ott volt Tóth Csaba évfolyamtársam, aki angol–történelem szakon végzett, majd a pittsburghi egyetemen kapott történelmi állást, és az Egyesült Államokba költözött.

3 Géher: *Minden minden*, 291.

Valamivel később Várady Szabolcs is állandó résztvevő lett.⁴ Géher lakásán találkoztunk, egy-egy alkalommal Takács Ferencnél, Kúnos Lászlónál, Várady Szabolcsnál, évente hatszor-hétszer, 1983 és 1987 között összesen 31-szer. Később már ritkábban, évente egyszer-kétszer. 1990-től néhányszor Nádasdy Ádámnál jöttünk össze, majd egyszer Takács Ferencnél, 1997-ben még egyszer Nádasdynál, utoljára 2008-ban nálam. 1983 és 2008 között összesen 41-szer tartottunk Parnasszust.

Önképzőkörszerűen működtünk, minden alkalommal megbeszéltük valamelyikünk munkáját. A verset, prózai művet, fordítást, tanulmányt mindenki előzetesen megkapta, elolvasta, aztán megvitattuk. A társalgás minduntalan kiszámíthatatlan kanyarokat vett, de azért többnyire visszatért az eredeti tárgyhoz. Nem tudom, ki nevezte el a kört Parnasszusnak, de már az első ülést így írtam be a naptáramba. Persze egyáltalán nem gondoltuk, hogy valamiféle parnasszuson ülnénk, csak élveztük, hogy kéthavonta pár órán át vörösbor és húsos hasé mellett minden mást kikapcsolva arról társaloghatunk, ami szenvedélyesen érdekelt mindannyiunkat. A számok azt mutatják, éveken át kitartott ez a szenvedély. Sajnos nem vezettünk jegyzőkönyvet, hogy mikor kinek milyen munkáját vitattuk meg. Csak emlékezetből tudom felidézni, hogy olykor vendégeket is hívtunk, egy-egy alkalommal eljött Csengery Kristóf, Margócsy István, Rakovszky Zsuzsa, George Szirtes.

A fénykor az 1980-as évek közepe volt, a Kádár-rendszer megereszkedésének furcsa, bizonytalan időszaka. A rendszerváltás idejére a rendszeres találkozók megszűntek. Feszültséget okozott, hogy a nyolcvanas évek végén, amikor könnyebbé vált az írói szervezkedés, Géher szerette volna a nyilvánosság elé vinni a Parnasszust. Mi, többiek nem éreztük ennek szükségét, ami nyilván csalódás volt neki. Sőt, váratlanul ért minket ez a szándék, pont tőle, aki 45 éves koráig volt tanársegéd, ami még az Angol Tanszék előmenetel iránti általános közömböségén is túltett, és ezt olyan önironikus méltósággal viselte, ami kiemelt ellenrangot adott a legalacsonyabb egyetemi titulushoz. Mi éppen azt szerettük a Parnasszusban, hogy önmagunknak, önmagáért csináljuk, „pályabér”, „érdem” fel sem merült. Az volt a pályabér és érdem, hogy ott lehetünk. De valami megváltozott, megritkultak az alkalmak. Géher a Duna Körrel lépett szorosabb kapcsolatra, és nemsokára életének egy nehezebb, mondhatnám, válságos korszaka következett. Az Angol Tanszékről átment az Eötvös József Collegiumba. Ott azonban megalapította, és majdnem egy negyedszázadon át szenvedélyes odaadással működtette az Angol-Amerikai Műhelyt. De mi is, mindannyian pályánkon kisebb-nagyobb fordulatokon mentünk keresztül.

Géhart mélyen foglalkoztatta a teljesítmény fogadtatásának kérdése, ez költészetének egyik visszatérő, számtalan változatban megszólalta-

4 És ő emlékezett meg elsőként a Parnasszusról gyönyörű írásában. Várady Szabolcs: *Parnasszus az Attila úton*, in: *Kinek tessel milyen hitet – Who to believe expecting what*. Ünnepi kötet *Géher István 70. születésnapjára*, Pikli Natália (szerk.), Budapest, ELTE BTK Angol–Amerikai Intézet Anglisztika Tanszék, 2010, 20–22.

tott motívuma lett. Olyan sokszor fogalmazta meg, hogy eredmény és elismerés nincsenek ok-okozati összefüggésben, tehát a legjobb esetben is közömbös világot sztoikus fölényvel kell szemlélni, hogy ezzel egyértelművé tette, egyáltalán nem tudja elfogadni, hogy a világ ilyen, és nagy erőfeszítésébe kerül magára erőltetnie vállalt sztoicizmusát. A társadalom működésének súlyos igazságtalanságát, morális defektusát látta ebben az ellentmondásban, olyan egzisztenciális hibát, amely roncsolja a számára legnemesebb értékeket. Most azonban ránk vetítette a problémát, tőlünk kérdezi, minket is emészt-e, mint őt. De mintha sztoikus tantételét azért szögezné le, hogy ő maga is erőt merítsen belőle: „Pályátok tisztos. És boldogtalan? // Ugyan! Hát ezt lehet tanulni tőlem, / Hogy sáros földön boldogít az érdem?”

Később már nem voltam biztos benne, hogy valóban az összes parnasszistára kiterjed a megszólítás. Megkérdeztem mindegyiküket, egyedül Takács Ferenc kapta meg a verset. Géher azt mondja, hogy a megszólítottak a neveltjei voltak, tanultak tőle. Takács az volt, és Dávidházi és Kúnos is járt szemináriumára. Nádasdy nem, de ő is megmutatta a verseit Géhernek, ebben az értelemben akár őt is kései tanítványai közé számíthatta. Várady Szabolcs azonban nem volt angol szakos, az Európa Könyvkiadóban néhány éven át kollégák voltak Géherrel, ő semmilyen értelemben nem tekinthető tanítványának.

Takács Ferenc szerint a *Vojtina, innen-onnan* az én egyik versemre reagál. 2011. április 2-án Péter Ágnes tanszéki kollégánk kisebb társaságot hívott új lakásába vacsorára, mások mellett Dávidházi Pétert, Takács Ferencet és engem.

Ezt az estét írtam meg az *Ostor csattan az éjszakában* című versben, amely a 2000 című folyóirat 2011. szeptemberi számában jelent meg.⁵ Nem adtam Géhernek példányt a folyóirattól, talán mert nem vett részt a vacsorán, amúgyis csak kötetünket cseréltük ki. Lehetséges, hogy mégis a kezébe került volna, és szinte azonnal írt rá egy válaszverset? Nem tudom. De a versben Takács Ferenc és én kétségkívül úgy jelenünk meg, mint akiktől nem áll távol, hogy olykor együtt megisznak egy-két pohárral. Vajon a lázadás és meghajlás alternatíváinak mérlegelésekor Géher a Péter Ágnes vacsoraasztala feletti vitára utalt? Az este során többek között arról folyt a szó, hogy az autokráciába forduló politikai rendszerben milyen életstratégiákat lehet kialakítani. Elvárható-e, hogy aki nem ért egyet az új autokrata rendszerrel, az egzisztenciális helyzetétől függetlenül ellenálljon, tagadja meg, ha például állását ahhoz kötik, hogy hűségesküt tegyen. Hol húzódik ellenállás és együttműködés határa? Erre utalt volna? Bizonyíték nincs rá, de az egyezés feltűnő.

Géher versében van egy olyan utalás, amelyből kiindulva – alkotói módszerére oly jellemző módon – egész hálórendszert lehet felfejteni.

5 37–41. Kötetben in: *Édes hazám. Kortárs közéleti versek*, Bárány Tibor (szerk.), Budapest, Magvető Könyvkiadó, 2012, 342–346. és in: Ferencz Győző: *Ma reggel eltűnt a világ. Válogatott és új versek*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018, 205–212. Géher ezeket a publikációkat már nem láthatta.

Az allúzió talán leggyakrabban használt poétikai invenciója. Általában irodalmi utalásokba kódolja, amit nem mond ki, hanem a szöveg alatti hipertextusba rejti. Az allúziók és hipertextusok kitágítják a szöveg terét, következképp szemantikáját és értelmezési lehetőségeit. Verseit gyakran kapcsolja össze belső keresztutalásokkal is, amelyek a lírai életmű zárt erőterében vibrálóan többértelmű jelentéseket ütköztetnek.

Első kötetében (*Mondom: szerencséd*, 1981) *Vojtina, messziről* címmel közölt egy verset, amelyet „F. Gy.-nek” dedikációval látott el.

*Bölcsen, mint kik? Inkább: ahogy tudod.
Ésszel, ha van. Különben, felzetet
mindig találsz. Szükségben gazdagok
vagyunk, öcsém. Közélről kezdheted.
Az ám, a ló! Hogy nem maradt neked
koplalnivaló. És mid nőtt volna tőle?
Sovány kosztón kövér emlékezet;
megmondhatom, mert ettem – sülve, főve.
Nincs más: így kell /lovatlanul/ előre
jutnod, lépésben. Azt a szárnyasat
megülheted még; majd, amint erőre
kaptál – akármin. Mindaddig magad
gyalogszerrel se restelld; s hogyha kezdted,
bírd végig aztán szusszal /a szonettet/.*

*Summa: hogy „bölcse” kezdenéd, megértem.
Csak hát – a lóból nem enni sem érdem.⁶*

A kötethez fűzött jegyzeteiben részlegesen feloldotta a dedikációt: „Győző; publikált szonettet.”⁷ A jegyzetapparátus előtt az „1979–” évszám szerepel, ami csak annyit jelez, hogy a jegyzetet 1979 után írta.

A szonett, amelyre utal, 1978 novemberében az *Élet és Irodalom*ban jelent meg⁸ az ügyetlen *Véletlenül sem a* címmel. Pár évvel később első kötetemben, amelynek nyitóverse lett, már jobb címet találtam neki: *Hosszú szünet*.⁹

*Szeretnék bölcse kezdeni:
„Amíg idáig eljutottam,
bemocskolódtam egyre jobban.”
Vagy, hosszú szünet: „Persze mi,*

6 Géher István: *Mondom: szerencséd*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 78.

7 Géher: *Mondom: szerencséd*, 100.

8 Ferencz Győző: *Véletlenül sem*, *Élet és Irodalom*, XXII. évf., 46. szám, 1978. november 18., 6.

9 Ferencz Győző: *Ha nem lenne semmi nyom*, Budapest, Kozmosz Könyvek, 1981, 5.

mi azt se tudtuk, hogy mi az;
fürdőkádról nem is beszélve.
Lóhús, hólé, nem volt kenyér se.”
Nem kérdés; de ha ez vigasz,
azon kellett volna nevelned –

Több mint három éve idáig
jutottam; jobban ez se látszik.
S ha mása (-fele) kevesebbnek:
a vigasz – kérdés! – felemás.
Mint aki temetőt fölás.

Hogy miért Vojtina fűz észrevételeket a vershez, nem szorul különösebb magyarázatra. A magyar irodalomban Arany nyomán ő lett a pályakezdőknek tanácsokat adó idősebb költő alakja. Ezeket a sajátos poétikai ismereteket egy legendásan dilettáns költő osztogatja. Hogy Vojtina Mátyás (ahogy többnyire utálnak rá) valóban létezett-e, vagy kitalált alak, bizonytalan. Állítólag Bernát Gáspár humoros író verselgető inasa volt. Bár Szinnyi Ferenc a *Magyar írók élete és munkáiban* külön szócikket szentelt neki, semmiféle életrajzi adatot nem közölt róla.¹⁰ Arany *Vojtina levelei* öccséhez kéziratán még ez a cím szerepelt: *Vojtina Gáspár levelei Andris öccséhez*. Nem tudni, Arany tévedésből használta-e a Gáspár keresztnévet, vagy a fikciós játék része, hogy nem a közismertebb Mátyást, és ha ez utóbbi történt, miért éppen gazdája nevét adta neki. Akárhogy is, a *Pesti Röpívek*ben így jelent meg 1850-ben.¹¹

Arany két Vojtina-verset írt, mindkettő, a *Vojtina levelei* öccséhez (1850) és a *Vojtina ars poétikája* (1861) negatív ars poetica, azaz rossz versek írásához ad receptet. A másodikban azonban Vojtina hangja komolyra fordul. A szerepjáttékkal, hogy egy dilettáns versfaragó hangján figurázza ki a dilettáns versfaragókat (illetve egy ponton megszívlelendő tanácsokat adjon a költői igazság kérdésében) mintha a túlzottan magabiztos ítélkezést háritaná el magától. Vagy legalábbis tréfásan relativizálja. A *Vojtina ars poétikájában* Arany körülbelül úgy azonosul Vojtinával, ahogyan Bolond Istókkal: önironikusan. A *Vojtina, messzirőlben* Géher ezt a hangot imitálja.

De miért messziről küldi kritikáját Vojtina? A válasz életrajzi, a tényeket Géher a maga módján szintén feloldja a kötetben. A ciklusnak, amelyben a vers szerepel, a címe: *Messziről*.¹² Apránként kiderül, hol van: egyik versében Sir Walter Raleigh Virginiából üzen,¹³ *Extra Hungariam: Souvenirs* című versének alcímeiből az is kiderül, hogy

10 Szinnyi Ferenc: *Magyar írók élete és munkái*, 14. köt., Budapest, Hornyászkó Viktor, 1914, 1132.

11 Arany János *összes műve*, I. köt., *Kisebb költemények*, s. a. rend. Voinovich Géza, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951, 444.

12 Géher: *Mondom: szerencséd*, 67.

13 Géher: *Mondom: szerencséd*, 69.

Charlottesville-ben, a University of Virginián dolgozik valamin, amivel nehezen halad.

Az 1975–1976-os tanévet itt töltötte. Ekkor harmadéves egyetemista voltam, az előző félévben jártam műfordítás szemináriumára. De már elsőéves koromban megkerestem fogadóóráján, verseket mutattam neki, amelyeket türelmesen elolvasott, és részletes véleményt mondott róluk. Kialakult valamiféle tutoriális kapcsolat, amely egyre személyesebbé vált. Kitüntetés volt nekem, hogy felajánlotta, távolléte alatt levezzünk. Így hát messziről, Charlottesville-ből adott tanácsokat. 1975. október 16-án, első levelemre küldött válaszlevelében ezt írta: „Nem csak a távolság teszi – bár az is nagyobb, mint szeretném –, hogy ilyen lassan ér ide, és fordul vissza a hang: épp egy hónap alatt. Ez bizony beszélgetésnek elég vontatott, nem is szeretem, nem is voltam soha jó levélíró.” Levelezésünk kizárólag szakmai jellegű volt, magánéleti kérdéseket nem érintettünk.

1975. október végén, november elején küldtem el neki azt a verset, amelyre a verse reagál. Pontosabban egy kezdetlegesebb változatát. November 11-i válaszában megdicsérte a szonett első nyolc sorát, majd ezt írta: „Kár, hogy a szesztetre már nem futotta ugyanabból a szuflából: a belső rímek fölöslegések, a gondolati lezárás tisztázatlan és felületes. A »hülye pedagógia« rossz. Tessék odafigyelni: még egy nagy lélegzet [...]” (itt újabb biztató szavak következnek). Néhány hónappal később elküldtem egy javított változatot, amelyről 1976. február 10-én küldött bírálatot. Itt már a szesztett első sorát is jónak ítélte, de „A többi még nem valódi. Nagyon erőlted magad, hogy hova akarsz kilyukadni. Az apa-fiú ellentét így még felületes.” A vers utolsó öt sora kétségtelenül javult valamit az előzőhöz képest, de Géher jól látta, hogy még nem találtam meg a végleges befejezést. Az első változat szesztettjében szerepel a „fia”, a másodikában a „fiam” szó, ezért joggal gondolhatta, hogy az apámmal vitatkozom, bár valójában vele volt a legkevésbé vitám. Sokkal inkább a hatalomnak valami homályos képzetével, talán gimnáziumi tanáraimmal; sőt, az első változatban a sorkatonai kiképzés élményei is szerepelnek: „edzett fia / katonája lehetnék szenilis fajomnak, / mely felejt, merre visz / a hülye pedagógia.” A második változatban pedig szerepel a „nemzet” szó, amelynek az általános elvárások szerint a büszkeségét kellene kivínom.

Nagy meglepetésemre 1976. április 11-én a levelében azt olvastam: „Egy ideje őrizek itt valamit, ami téged is illet; elküldöm csatolva.” A *Vojtina, messziről* című vers volt, az ajánlás után évszám (1976).

1

*Bölcsen, mint kik? Inkább: ahogy tudod.
Ésszel, ha van. Ha nincs, idézetet
mindig találsz. Szükségben gazdagok
vagyunk, öcsém. Akárhol kezdheted.
Az ám, a ló: hogy abból részedet
elkoplalták! S mi lettél volna tőle?
Sovány koszton kövér emlékezet;
megmondhatom, mert ettem: sülve, főve.*

Nincs más: így kell (lovatlanul) előre
 jutnod, lépésben. Azt a szárnyasat
 megülheted még; majd, amint erőre
 kaptál – kenyéren. Mindaddig magad
 gyalogszerrel se restelld; s hogyha kezdted,
 bírd végig aztán szusszal (a szonettet).

2

Öcsém, hogy „bölcse” kezdenéd: megértem.
 Csakhát: a lóból nem-enni sem érdem.

A kötetében nem ezt a szöveget, hanem a már idézett átírt változatát közölte. Az ajánlásból elhagyta az évszámot, az eredetileg két számozott rész éléről elhagyta a számokat. Érdekes módon ő a vers oktávját írta át, míg én a szesztettet.

Amikor elolvastam, úgy éreztem, néhány ponton vitakoznék az értelmezésével. Hiszen nem azt hiányolom, hogy nekem történelmileg nem jutott lóhús, hanem a példabeszédeket sokallom. De ha így értette, arról én tehetek: a korai változatokban, ahogy fel is hívta rá figyelmemet, valóban tisztázatlan volt, mit akarok mondani. Az 1978-ban átírt végleges változat „Több mint három éve idáig / jutottam; jobban ez se látszik” ennek a beismerése volt: beláttam, csak annyit mondhatok, hogy ez a vita tisztázhatatlan. Abban persze, hogy „a lóból *nem-enni sem érdem*”, Géhernek vitán felül igaza volt. A második részben az „Öcsém” megisméltése az alakuló vers mélyéből a *Vojtina, innen-onnan* „Öcsém” felütését nyomtatékosítja, noha a végleges változatban ezt arra cserélte, hogy „Summa”.

Nem emlékszem, hogy a *Hosszú szünet* utolsó változatát megmutattam-e neki a megjelenése előtt. De a kötetvégi jegyzet szerint olvasta, noha verse a szonett második változatára reflektál.

A *Vojtina, messziről* szonettjének utolsó sorában még egy utalást elrejtett. Az intés, „hogyha kezdted, / bírd *végig* aztán szusszal (a szonettet)” az én *Rögtön, rögtön befejezem* című szonettetemet olvassa a fejemre, amelyben ezt írtam: „Jó lenne befejezni valahogy, / de gyorsan, mert a »szusz« már egyre fogy”. Ez a vers jóval levelezésünk után jelent meg nyomtatásban,¹⁴ de még Géher amerikai útja előtt írtam és mutattam meg neki. Ezt a szonettet is a kudarc beismerésével zártam: „próbálok állandóan elterelni / a figyelmet – mindjárt! – s a vége semmi.”

Azonban nem szándékom kisajátítani a *Vojtina, innen-onnant*. Anál is kevésbé, hiszen végül egy háromrészes ciklus egyik darabja lett. A ciklus címe, *Quid est, tanár úr?* az „Öcsém” megszólítást új keretbe helyezi. Talán önmegszólító keretbe, a költő-tanár, sőt, költészettanár talán önmagától kérdezi, hogy „Quid est”, ezzel mintegy kétszeresen is eltávolítja a *Vojtina* szerepjátékával eleve ironikusan kezelt helyzetet.

¹⁴ *Madárúton. 45 fiatal költő*, Vasy Géza (szerk.), Budapest, Kozmosz Könyvek, 1979, 90.

Kálnoky Lászlóval a Magyar P.E.N. Clubban, 1982-ben. Verseimet mutatta be

De további áttételek is lehetségesek. Ilyen mindjárt maga a cím, amely Géher saját *mi van, catullus?* című kötetének CXV. darabját idéz meg: *quid est, catulle?*¹⁵

*mutathatóid megmutattad. és mi van?
a pakliban, bedobva. járt a szád, kifolyt
borod, s ha felragyogna csillagod? remek.
mutathatóid megmutattad. és mi van?*

Ez azonban maga is utalás Catullus ugyanezekkel a szavakkal kezdődő *LII.* versére:

*Quid est, Catulle? quid moraris emori?
Sella in curuli struma Nonius sedet,
per consulatum peierat Vatinius:
quid est, Catulle? quid moraris emori?*¹⁶

15 Géher István: *mi van, catullus?* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, 30.

16 *Catullus Versei – Catulli Veronensis liber*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1971, 83–84. Devecseri Gábor fordításában: „Mi az, Catullus, élni mért nem akarsz to-

Catullusból az érdektelen, sőt bűnös politikai előmenetel keserű felháborodást vált ki: minek élni olyan világban, ahol hitvány emberek aljas módszerekkel tudnak érvényesülni? De az önmegszólitással, „quid est”, egyben ki is gúnyolja saját méltatlankodását. Géher versének szerkezete követi Catullusét, az első sort ő is megismétli a negyedikben, a kettő között azonban nála nem az érdektelenül sikeres pályafutások felsorolása áll, hanem saját feltárulkozásának hiábavalósága, az elismerés reménytelensége. A *mi van, catullus?*-ban is önironikus aggályossággal megfogalmazott filológiai jegyzeteket fűzött a versekhez. Ehhez a verséhez ezt:

„quid est” stb.: a. m. Mi van, Catullus? Catullus: LII, 1. és 4. sor. Idézi: *Mondom: szerencséd, LX.* /„...ni miért akarsz...”/ 3. sor. Lásd a CXVI költ. 10. sorának jegyzetét.¹⁷

Megadja tehát a catullusi hipertextust, utal rá, hogy a keretsorokat előző kötetében már felhasználta. De töredékbe rejtve: „...ni miért akarsz” A hiányos idézet kiegészítése valószínűleg az, hogy „meghalni miért akarsz”, ami megfelel a latin eredetinek. (Amely szó szerint: „miért várod a halált”) És elhelyez még egy belső utalást, a kötet következő, *catullus jegyzete: hamlet aranyának törleszt* című versének 10. sorához fűzött jegyzetére. Ez a vers is az életstratégiákkal foglalkozik, a hallgatás és beszéd, a költő és tudós, a hős és családapa szerepei közötti egyensúlyozással, és azzal, hogy a „pálya” nyomán járó „bér” nem „babér”. A 9. sorban azt kérdezi: „vagyunk a törvény?” Erre válaszol a vers utolsó, 10. sora: „törvényesülhetnékem nem kitörném.”¹⁸ A jegyzet szerint ennek „Valószínűsége /törttel kifejezve:/ $V = k/I$.”¹⁹ Ahol a V valószínűleg a valószínűséget jelenti, de az egyenlet másik oldalát nem tudom feloldani, azaz a talányos verssort az engimatisz egyenlet úgy magyarázza, hogy értelmét – legalábbis előlem – még jobban elrejt.

A referenciaháló egyre szerteágazóbb, *Vojtina* Aranya mellett a *Hamletet fordító* Arany, így Shakespeare, és persze Catullus is megjelenik. Mindannyian a világgal kialakítandó viszony megoldhatatlanságával szembesülnek.

A ciklus második darabja a Takács Ferencre és rám biztosan, de valószínűleg az összes parnasszistára ürített méregpohár motívumát folytatja és értelmezi át. És tovább bonyolódik a háló, hiszen a megidézett Szókratész és daimónja mögött ott van Platón és talán Xenophón²⁰ szövege is.

vább? / Tisztsége van már Strume Noniusnak is, / Vatinius lesz consulunk, mindent ígér: / mi az, Catullus, élni mért nem akarsz tovább? In: *Caius Valerius Catullus összes versei*, Budapest, Magyar Helikon, 1967, 38.

17 Géher: *mi van, catullus?*, 64.

18 Géher: *mi van, catullus?*, 30.

19 Géher: *mi van, catullus?*, 64.

20 Xenophón: Szókratész védőbeszéde bírái előtt, in: uő: *Emlékeim Szókra-*

2. Perbeszéd

*A daimon, mondja Szókratész,
kezében a bürökpohárral,
az tudja, miért halsz, minek élsz:
öröklétedet elhiszi, rád vall.²¹*

Szókratész védőbeszéde, ahogy a magyar fordítások nevezik, itt perbeszéd lett. Géher valóban perben állt a világgal, úgy érezte, a játékszabályokat kénytelen betartani, mert rákényszerítették, sőt, túsul ejtették, hiszen gondoskodnia kell a családjáról, el kell látnia munkáját, amelynek része a rábízott fiatalok szellemi irányítása. De azonosulni nem tud vele, kihasználni végképp nem hajlandó. Vállalt sztoicizmusa ennek a pernek egyoldalú lezárási kísérlete volt. Ebben a versben már nagyon magasra helyezi nézőpontját. A halálba tartó Szókratészt idézi, aki még tanítványai között van, de már messziről tekint életproblémájára. Nem egyértelmű, hogy ki beszél kihez. Továbbra is a költő tanár tanítványaihoz, mint a ciklus első részében, vagy önmagához, és ezen keresztül általában az olvasóhoz?

Szókratész daimonionja, akár természetfeletti, isteni jelenségnek, vallási értelemben őrangyalnak, vagy lélektani értelemben a tudatnak, belső hangnak, a tudattalannak vagy a felettes Énnek értelmezzük, a létezés értelmét közvetíti. Platón *Phaidónjában* Szókratész halála előtt a lélek halhatatlanságáról beszél tanítványainak: „És azt mondják, hogy minden egyes meghaltat a saját daimónja, akinek már életében osztályrészül jutott, igyekszik arra a helyre vezetni, ahonnan az összegyültek, miután átestek az ítéleten, a Hádészba vándorolnak.”²² Tanácsai már arra vonatkoznak, hogy „ha a lélek halhatatlan, nem csupán ezzel az idővel kell törődni, amit életnek nevezünk, hanem az egésszel, és feltehetően súlyos veszéllyel jár, ha valaki elhanyagolja”.²³ A daimón Szókratész szerint valóban „rávall” az emberre, hiszen aszerint kíséri kijelölt lakóhelyére a Hádészban, hogy a lélek tisztátalan-e vagy tiszta.²⁴

A szó – „rávall” – Géher első kötetének *LII. számú, Átvitel* című versében is szerepel, amikor a hazaérkező Odüsszeusz elrejtí zsákmányait, mert tart tőle, hogy idő előtt leleplezhetik:

Vagy itt, vagy most.

*A köd még eltakarta,
melyik melyik. csak ennyi: partravetve,
tengeren-innen. Addig is, tanácsos*

tésről, ford. Németh György. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986, 189–190.

21 Géher: *Minden minden*, 380.

22 Platón: *Phaidón*, in: *Platón össze művei*, I. köt., ford. Kerényi Grácia, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 1104–1105.

23 Platón: 1104.

24 Platón: 1105.

*más lenni máshol. Rávallhat halomban
a zsákmány. Azzal, hogy kevés? Utasnak,
rángatni: limlom. Veszt/eg/el nyérésben;
isteni húzás:*

/Olvasom: Homérosz,

*Od., XIII; ülve asztalomnál,
elváltozás előtt-után, betöltöm
távollétem hiányát. Összeér
ősz, nyár; kihullat. Kit: ki tudja?/*

koldus

*göncébe bújt, önként. helyét kiszabták
köz/el/ben, elhevert „a fehér fogu disz”²⁵*

Az „átvitel”, az „eltávozás” ebben a versében még az újrakezdés lehetőségét, a földi hazatérés esélyeit mérlegeli. De a „távollét hiánya”, és az, hogy „Összeér / ősz, nyár; kihullat”, mintha a szókratészi tanács jegyében az „egészre” is, életre-halálra egyaránt figyelne. A kötetvégi jegyzet nem oldja fel az utolsó sor megkezdett és befejezetlenül hagyott idézetét (amely egyébként nem a XIII., hanem a XIV. énekben van): Odüsszeusz felismerhetetlenné változtatott külsővel régi kondásánál keres szállást. Miután elfogyasztották a feláldozott disznót, „ment lepihenni az ólhoz, ahol Boreász dühe ellen / mind a fehérfogú disznót öblös szikla takarta”.²⁶ Géher rejtett utalása a rejtőzködésről, a kivárásról szól. Kiküzdött életstratégiájáról: úgy lenni otthon, hogy az állandó veszélyérzetet percig se feledje, mert így tudja óvni, menteni kincseit a jobb időkre.

Nem gondolom, hogy az *Átvitel*ben előforduló „rávall” szándékos alúzió lenne, talán csak Géher lírájának sűrű szövetét jellemzi, hogy a vers a *Mondom: szerencséd*ben épp a LII-es számot viseli, amely a *mi van, Catullus*ban hivatkozott *Quid est, Catulle* hagyományos számozása Catullus életművében.

A *Quid est, tanár úr?* harmadik darabja a Szókratész halálával foglalkozó motívumot folytatja. Ebben is megszólítja tanítványait, mint az első részben Vojtina, de itt mintha minden egykori tanítványához beszélné. A szerepjáték folytatódik, de elmosódik a határ, ki beszél kihez. Valószínűleg Géher és Szókratész egymásba modulált hangján halljuk utolsó üzenetüket:

3. Ha megírta volna

*Minek álltok itt meghatottan,
akiket tanítottam? Áldozatok kakast
értem –*

²⁵ Géher: *Mondom: szerencséd*, 80

²⁶ Homérosz: *Odüsszeia. Homéroszi költeménye*, ford. Devecseri Gábor, Budapest, Magyar Helikon, 1971, 229.

*A félelmet nem érzem,
csak azt, hogy hidegedik a lábam...
Rátok kukorékolok hajnaltájban.*²⁷

A vers azt a jelenetet idézi fel, amikor Platón *Phaidón*jában a méreg-poharat kiürítő, haldokló Szókratészt körülveszik tanítványai. Szókratész elutasítja a meghatott gyászt, hiszen ebben az utolsó társalgásban éppen a lélek halhatatlanságáról győzi meg tanítványait. Géher ezt az érvelést két sorba tömöríti, előbb azt mondja, hogy nem érez félelmet (ez a tudati – vagy lelki – rész), viszont érzi, hogy a lába kihül (azaz a meghalás fizikai folyamat). A kakasáldozat, amelyre felszólítja tanítványait (Platónnál Kritónt kéri meg rá), szintén a lélek örökkévalóságára utal. Szókratész utolsó szavai voltak ezek: „egy kakassal tartozunk Aszklépiosznak”.²⁸ Aszklépiosz a gyógyulás istene volt; a halál eszerint kigyógyulás az életről, ezért kell az istennek köszönetet mondani az áldozattal. Mert a halál nem a lélek halála, Géher szelleme hajnalban kakaskukorékolás formájában tér vissza: „Rátok kukorékolok hajnaltájban”, mondja csúfondárosan fenyegetőzve. Visszatér, és felébreszti tanítványait. Továbbra is rajtuk tartja lelki szemeit.

Van azonban a kakaskukorékolásnak egy másik lehetséges kontextusa is. Az utolsó vacsorán Jézus a hűségét bizonygató Péternek azt mondta: „Mondom neked, Péter, mielőtt ma megszólal a kakas, háromszor letagadod, hogy ismersz engem.” (Lk 22,34)²⁹ Hogy Lukács evangéliuma releváns utalás, a *Polgár Istók Második énekének* 17. szakasza támasztja alá:

*hitetlen volnék? ez így nem igaz.
szókratész mondja: „daimón” van velem.
démon vagy szentlélek: nem ugyanaz?*³⁰

Hogy semmi félreértés ne maradjon, az előző, 16. szakaszban Géher felsorolja főbb szerepjátékait:

*igen, istók, a vén imperszonátor,
aki shakespeare volt, catullus, arany*³¹

Géher ezekben a versekben olyan zárt allúziós rendszert hozott létre, amely alkalmat adott a visszatekintő számvetésre. Egyre szélesebbre vont és egyre mélyebbre eresztett utaláshálójának minden eleme – Arany–Vojtina–Bolond Istók, Catullus, Homérosz–Odüsszeusz,

27 Géher: *Minden minden*, 380.

28 Platón: 1118.

29 *Újszövetség*, ford. Simon Tamás László, Pannonhalmi Főapátság, 2015, 294

30 Géher: *Minden minden*, 285.

31 Géher: *Minden minden*, 285.

Platón–Szókratész, Shakespeare–Hamlet és Tandori Dezső – ugyanazt a kérdést járja körül, példáikban fogódzót keres, hogy milyen életfilozófiát, életstratégiát alakítson ki egy olyan világban, amelynek működése ellentétes az ő értékszempontjával. Költői és tanári szerepét abban látja, hogy megvédje a külvilág által folyamatosan fenyegetett emberi értékeket. Erről a felelősségéről és ennek a felelősségnek törekeny, gyakran megalázott méltóságáról beszél kivételes költői erudícióval.

Élete végén írt súlyos búcsúversében csalódott szarkazmussal szólítja meg barátait, de iróniába csomagolt szavain átüt a nehezen viselt magány. A *Vojtina, innen-onnan*, ez a méregpohárral a kezében ránk, egykori parnasszistákra mondott tóoszt fájdalmas, kiábrándult, keserű viccnek tűnhet. Szókratész megidézése a ciklus második és harmadik darabjában azonban módosítja a vers jelentését. Bár ivócimboránk itt a földön nem lehet, a halállal, mondja, nincs vége a kapcsolatunknak. Nincs mit gyászolni, hiszen daimónjaink majd egymás mellé vezetnek minket. Addig is, mint a gyógyító halál istenének bemutatott áldozati kakas, visszajár.

Csak hogy miről kukorékol ez a kakas? Háromszori megtagadásról? Árulásról? Arról, hogy csalódott bennünk? És csalódnia kellett önmagában is? Nyugtalanító vers, nehéz szembenézni azzal, amit nem mond ki.

VÖRÖS ISTVÁN

Három mozdulat egy nem látható szoborhoz

1. Ahogy a fénytan kimérte

*„Majd beleszürkültök ti is
Az egyetemes szürkeségbe,
És néznétek föl, áthatón,
Az egyenletes-szürke égre”
(Ferencz Győző: A nyelvtan menedéke)*

Az egyetemes szürkeségbe
nyáron egykönnyen nem juthatsz bele.
Az egyenletes-szürke égre

még inkább nézek évről évre,
csak ne kékbe bonyolódjak veled.
Az egyetemes szürkeségbe,

mi talán mindenki reménye,
vagy éppen a senki hittétele,
az egyenletes-szürke égre,

ahogyan a fénytan kimérte,
nem rajzolhatsz föl semmit még te se.
Az egyetemes szürkeségbe

bajt hoz a bűvös hó reménye,
a téli álom kényszerképzelete.
Az egyenletes-szürke égre

épül a sötét menedéke.
Kihangzik onnan valami zene
az egyetemes szürkeségbe,
az egyenletes-szürke égre.

2. Csak kis mérnöki tévedés

*„Ha épület volnék, most darabokban
Lemállanék rólam a vakolat,
És kiütköznék rajtam, úgy, ahogy van,
A megroggyant váz a felszín alatt.”
(Ferencz Győző: Vigyázat, omlásveszély!)*

Épületként hol építettek volna fel?
És választhattam volna, hogy miből is?
A fantáziálás néha megőrjít,
aggasztó világba szokott bele a fej.

Üres szerszámoskamrának lenni milyen?
Vagy cipőkkel teli előszobának?
Mostanában bő a dologkínálat.
Mindez azért, hogy a szív túl szűkös legyen?

Ha rom volnék, újjáépítenének,
ha gyár, elszórakoztatna a termelés.
Ha templom volnék, hallgatnám a sok zenét,

és azt remélném, hogy az Isten lelke még
két hang között nagy néha erre téved,
nem kell hozzá, csak kis mérnöki tévedés.

3. Az ismeretség-háló

*„Magamnak háttal állva,
Szemben magam találva
Kivel, kivel, kivel,
Az én megtöbbszörözve
Esik magával össze,
És kívülről figyel.”
(Ferencz Győző: Fraktál-tudat)*

Én ismertem egy embert,
aki egy olyat ismert,
ki Ibsennel találkozott.
Két ember távolságra
már hányféle világba
vetődik el a tudatod?

Ismerhetek olyant is,
ki gyűlölte Onassist,
de senki mást se szeretett.
Magammal találkozni,
felfogni, az álom mi,
sikerülhet legközelebb.

Most senkitől se távol,
de kívül a világból,
talán saját magam vagyok.
Az a baj az egészben,
másnak lenni nagy érdem,
és nem lenni a legnagyobb.

Az, aki sohasem volt,
nem élt meg egy gyerekkort,
tőlünk végül mit is akar?
Egyszer vagy többször élünk,
átvészélünk elég zúrt,
a létet megszokjuk hamar.

De aki ezt nem szokta,
annak nincs semmi gondja,
bár sokkal több öröme se.
Két vagy több tudatom van,
átszámolom magamban.
És melyiknek van élete?

TOMAJI ATTILA

Vallomásféle Ferencz Győző 70. születésnapja alkalmából

Remélem, hogy az esszéíró, irodalomtörténész, fordító, irodalomkritikus és írói hagyatékokat gondozó Ferencz Győzőről írnak itt mások, erre ebben a kisesszében nem nyílik módom. A költőről szeretnék mondani ezt-azt, röviden.

A könyvtárrendezés a kritika egyfajta csendes és szerény művészete, írja Borges. Gyakran élek én is ezzel a megoldással, ha már nem férek el a könyvektől. De Ferencz Győző kötetei mindig a helyükön maradnak. Szükségem van rájuk. A nevét először Lator László költőszemináriumán hallottam, aki 1989 nyarán *Mesterlevél* címmel elemző esszét is írt a *Ha nem lenne semmi nyom* című, nyolc(!) évvel korábban megjelent verseskötetéről a *Kortársban*. Nem sokkal később, a *Holmi* 1990. januári számában közölt Várady Szabolcs-kritika miatt szereztem be az *Om-lásveszély* című kötetét. Leginkább az a kijelentés fogott meg, miszerint „e szonettekben sem a közlés hangneme, sem maguk a közlendők nem hívják fel rá a figyelmünket, hogy költészettel van dolgunk”. Nahát, írtam a naplómban, létezhet olyan költészet, ami nem az, és valami miatt mégis az? Ezt követően már kerestem a verseit (leginkább a régi *Mozgó Világban* olvashattam; megvolt a biztos hírlapárusom, aki félretette nekem a friss lapszámokat), aztán minden kötetét beszereztem.

Vannak verstanok. És vannak a Ferencz Győző-kötetek, amelyekben a versek olvasása közben verstant (ha nem ismerjük a versformákat, a vers sem tud megfelelően hatni ránk; például hogyan lehet és érdemes manapság szonettet írni, milyen mai problémák és meglátások kifejezésére alkalmas ez a szigorú szabályokkal előírt ősi versforma és így tovább) és a költői mesterség egészére vonatkozó fortélyokat is tanulhattam. Így például szintaktikát (sokszor addig kalapálja, sűríti a versmondatot, míg látszólag egyetlen újabb szó betoldása felborítaná a rendet; aztán az újraírások közben mégis új szavakat ír a sorokba, és mégsem borul fel a rend). De azt is tőle tudom, talán cinikusan hangzik, hogy aki jól ismeri a költői mesterséget, az kevesebbet ír. (Nem elhanyagolható szempont, olvasva korunk gátlástalan és gáttalan versáradását. A mai szövegtenger az apályt nem, csak a dagályt ismeri, ezért nem is tenger, csak egy gigászi malom.) Soraiban gyakran valamiképpen felismerhető az írással együtt járó munka bennük maradt/hagyott nyelvi folyamata (mint a festményekhez közel hajolva az ecsetnyomok). A techné. Ha

Gabriel Fitzmaurice ír költő barátommal Leuvenben (Belgium) egy költőfesztiválon, 1987

ahhoz van kedve, megmutatja, hogyan készül egy-egy Ferencz Győző-verssor, hogyan hozza létre éppen magát. A technikában megpillantjuk a lényegi működést, ahelyett, hogy csak magára a technikára bámulnánk, ahogy Heidegger írja. (Ez a mutatóvány rokonítja Várady Szabolcs költészetével.) A vers elkészítése nála gyakran olyan, mint egy matematikai feladvány levezetése, megoldása. Sokaknál ugyanez csak félkész verset eredményez, és a bizonytalanság vagy a pontatlanság jele. Fontos tanulság volt a számomra, hogy kerülni kell a nagy szavakat (ez még ma se mindig sikerül), hogy a legtriviálisabb, hétköznapi szónak is helye lehet a versben, hogy sokszor egy-egy költőietlennek tűnő sor erősebb hatást okozhat, mint a (túl)díszített. Ciklus- és kötetszerkesztése szintén követhető mintául szolgált, hogy szemben például a híres Petri-féle bon mot-val („Furcsa ez az újraolvasás. Egészen egomán költőktől eltekintve, azt hiszem, normális, versíró foglalkozású egyén nem szokta a konvektor duruzsoló gyújtólángja mellett a saját verseit olvasni”), igenis lehetséges, sőt, szükséges a régi verseinket is újraolvasni és foglalkozni velük. Nemcsak azért, mert egy-egy vers a leggyakrabban nem befejezhető, csak abba hagyható, és sokszor folytatható is, vagy mert bőven akad javítanivaló bennük, hanem azért is, mert minden vers csak egy

másik vers egyik lehetséges változata. Érdeemes újrafogalmazni bizonyos részeit, sűrítettebbé, töményebbé írva át a szövegeket, visszabontani, ami egyszer már elkészült, és újraírni. Hogy a költői alkotás egy olyan folyamat, amelyben ez az újraszerkesztés és újraírás állandó feladat marad, hiszen mind a nyelv, mind pedig az Én integritása örök változó a matematikai képletben, mindig csak egy új s újabb (tört) változat, újabb fénytörésben. (Veszélyes vállalkozás ez, hiszen ki dönthetné el, hogy az ily módon újraírt vers egyes esetekben tényleg jobb lett-e a korábbi változatnál.) Márpedig Ferencz Győző a verseit rendszeresen újraírja. Olyan érzésem van ezzel kapcsolatban, mintha életművét nem az egyes (nagy hallgatások után megjelenő) kötetek tennék ki, hanem mindvégig az utolsó-elsőt, első-utolsót írná. Minden egyes kötetére érvényesnek gondolom ezt, és ezt támasztja alá a *Ma reggel eltűnt a világ* című is, az utolsó a sorban, amelyben az új versek mellett bő válogatást ad a 2018-as megjelenésig elmúlt mintegy negyven év költői terméséből, ráadásul ciklusokat sem állít föl, ily módon olvastatva egybe legfontosabbnak tartott, különböző korszakaiban írt verseit. (Költészete látványos fordulatokat szerintem nem őriz.) Azt is jelezheti ezzel, hogy nem kívánja korszakolni, részeire bontani életműve folyamatát, így a más-más időszakokban íródott szövegek kikerülnek az idő fogságából –, kiderülhet szoros összetartozásuk. Változik a forma, a cím, az írásjelek, elhagyja a kurzívát, a díszítéseket stb., kitakarítja a verseket, de a versek szubsztanciája a könnyítések ellenére is megmarad, sőt felerősödik. Nem valami archaikus vagy mitikus aranykori állandóságban akarja tartani őket, nem egy eszme vagy ideológia büvkörének fényében állnak, hanem a Ferencz Győző saját költői korszakain átívelő állandóságban. A versek új s újabb értelmezési dimenziói, a köztük létrejövő, mindig megújuló párbeszéd feltételének megteremtése számít. (Termékeny feszültséget okozhat ugyanakkor például utolsó kötete utolsó versének (*Januári nap*) – 2012-ben, a kötetmegjelenés előtt hat évvel írta – egyik versszaka: „Késő, mindig késő, minék visszafelé / Rakosgatni egymás után a szavakat. / Megtörnek a legkisebb repedésen is, / Másként esik a fény, észvesztve irányt váltanak.”)

Legjellemzőbb versei anyagát nem az érzések vagy a képzelet szüli, sokkal inkább mintha emlékezne rájuk (vagy emlékeket teremtene magának), aztán az emlékképeket addig nézi, míg (írás közben) minden részletük élesen ki nem rajzolódik előtte is: ezek a versek mintha a rilkei értelemben vett *tapasztalat* vagy az elioti *koncentráció* gyűjtőhelyei lennének. Azt hiszem, bár Tandori foglalkoztatja, többször is ír róla, verseket ajánl neki, mértékkel felhasználja, ugyanakkor tán csodálja, ámde nem szereti. Kálnoky és Weöres jelenlétét, felszabadító hatását jelentősebbnek gondolom. De verseiben Arany, Ady, Babits, József Attila, Vas István, Nemes Nagy költészetére is magas szinten és termékenyen reflektál. (Az angol és amerikai költőkről nem is szólva.) A felhasználható hagyományt saját költészetébe olvasztotta, anélkül, hogy egyik vagy másik követőjévé vált volna. Eliotra szabadon hivatkozva jelzem, hogy a tradíció, a költői hagyomány fenntartása (ami sosem egyszerű

átörökítés, hanem annak felismerése, hogy az európai és a magyar irodalom minden alkotása, a múlt és jelen költészetének legkiválóbb része mindig egyidejű a kortárs líra műveivel) nem „tetszetős régészeti konstrukció”, hanem létszükséglet, a nem pusztán nyelvében magyar irodalom fennmaradásának előfeltétele. Ezt a mindennél fontosabb feladatot is elvégzi ez a költészet.

Követendő példa lehet, hogy természetes számára az intézményesített irodalommal és a mindig szubjektív kánonokkal való szembenállás, a személyes hitelesség és autonómia kinyilvánítása, a kortárs líra bevett szólamaitól való függetlenség, ahogy a megszólalás hétköznapisága, nyelvi dísztelensége, természetessége – és persze a jó öreg (ön)íronia, ami nélkül még mindig tapodtat se. (Ez utóbbit sosem tudtam elfogadni.) Nem túlzó következtetés, hogy az efféle költészet külső elvárásoknak megfelelni nem akar, nem is tudott soha. Hosszú éveket várunk egy-egy újabb kötetére, pályája csenddel és várakozással teli. Ehhez nemcsak költői minőségérzék kellett, hanem olyan, látszólag irodalmon kívül eső dolgok is, mint önbizalom, tartás, jellem, türelem, írja Lator Lászlóról, de ezzel önmagát is jellemzi. (Amíg Lator a kívülről rá kényszerített hallgatásban vált nagy költővé, addig Ferencz Győző egy magára mért penitencia nyomása alatt és erőterében lett a kortárs líra egyik legjelentősebb költője.) Gyaníthatóan a lelki alkat és a költői szigor is a magyarázatok közé tartozik.

Végül különösen ingoványos talajra lépek. Lehet, hogy tévedek, de számomra biztosnak tűnik, hogy az elmúlt bő félévszázad jelentős magyar költőinek egy része (például Pilinszky, Nemes Nagy, Petri, Tandori) nem folytatható, mert csak utánköltések keletkeznének, másik részükre (például Dobai Péter, Bella István, Kalász Márton) nincs hajlandóság. Vannak olyanok is (például Petri, Kemény István), akik követése már kifulladt. De Ferencz Győző (vagy például Lator László, Rákos Sándor, Kántor Péter, Kovács András Ferenc, Várady Szabolcs, Oravecz Imre) költői világa számos eddig be nem járt utat mutat és sejtet, és haszonnal kecsegtet az induló költők számára. Olvasgatni kell, érdemes visszavisszatérni hozzá, megpróbálni utolérni (és ha lehet, leahagyni) őt.

Az életmű eddigi hét verseskötete jelenleg is íródik éppen. Ha ugyanúgy folytatódik, ahogy eddig, akkor lehet, hogy a (remélt és várt) következő kötetből épp azok a versek fognak hiányozni, átíródni (és új címet kapni), amelyeket most, ebben a változatukban, a legjobbaknak tartunk. Ez a helyzet (is) különösen izgalmassá és termékenyvé teheti a Ferencz Győző-versekkel való rendszeres találkozást.

HEGYMEGI FLÓRA

Örökös huzatban

Ferencz Győzőnek

Félek, személyemen nem segítenek
már sem istenek sem múzsák
s a helyzetemen igen
sokat ront
hogy nekem pont
e törékeny korban kellene
akkora ziccet dobnom
hogy a tetőkig érjen
honnét egy tollas utcai harcos
a korlátolt körgangból négyszögesült térbe –
melyre alkalmi vagy alkalmatlan mondatroncsaimmal teli
asztalom mellől az ablakom néha rányitom –
valósággal rám rikolt.

Mert a valóság annyi
mint nem tatarozni
meg nem ejteni
kései aládúcolását
párnázatlan érvelésnek
erkélyek a szavak kitüremkedések
rajtuk függünk, és függnek rajtunk
anyagunk
laza szövetéből ki-
szüremelő végüket
megszokásból elkötjük
nem fityeghet
szabadon
még belekapna a szél.

A költészettől nem változik semmi
mert az állandók maradnak
és a változók mennek el
úgy mennek el, mintha lenne
hová pedig
senki sem különálló sziget
még ha szavatolnak is érte
vizek
elhintett zátonyait elmoszák
s minden egész hajótörött.

Voltam így, mielőtt megismertem
hol laknak az ívek
s lassan összeértek felettem az ívek
itt, ahol a
A közép nem tart
A madarak kirepülnek
fészket rakott bennem
az, aki megkockáztatom: én vagyok
vagy csak hagyományok
szélnek eresztett mása.
Az asztaláról lehullott
nyesedéken teleltem át
futtattam lovait
tarhált tudatomnak
betoldottam minden
tartalékot
s amit én adhatok abból
jutna bőven hal és kenyér
de mellé csak tablettással szolgálhatok.

Félek, rájöttem, létezik
egy lehetséges magyarázat:
A történelem spirálja
rugó egy golyóstollban
amit gyerekként húzkodtunk szét
a pad alatt, és azóta
nem ugrik vissza –
az állás változatlan.
A félfelnőttekkel vajúdás
különben is Júdás-dolog
mire a szélkakas egyet nyifog
a Mestert rendre eláruljuk
s hogy mi sosem árvalunk el
azt nem fizetheti meg az Isten sem.

TATÁR SÁNDOR

FoGHíJKitöltés, átmeneti

*Ferencz Győzőnek*³²

*Vannak bizonyos küszöbingerek:
orvak, rejtélyesek, sötétek
(szálkái a felnőttkor küszöbének) –
Ha nem ismerjük, jobb, ha nincsenek.*

*Régen rossz, hogyha át nem süt a szeretet
bonyolult viszonyaink szövevényén,
persze, hogy ki szabad épp', sosem játszott szerepet.
Keresi hát helyét a jövevény-én.*

*Egy perc, és megcsókol az Élet.
Két perc, és megerőszakol.
Mindig javítana az ember, hogyha téved –
maradnál, de a stáb, lásd, már pakol.*

*Szemezni az aeternitással, minő ötlet!
Hát mikor szabtuk *mi* a feltételeket?
Elejteni talán pár cetlit még lehet –
*a gyűrött éveken majd lassan átzörögnek.**

32 A kurzív sorok Ferencz Győző-versekből valók; a 7. sorban az eredeti éppen-jét ritmikái okból bátorkodtam megkurtítani. (T. S.)

TAMÁS FERENC

Óda az ember nyomorúságáról és nagyságáról

FERENCZ GYÓZÓ: BAJOMINÉ

Mikor utoljára láttam, az elmeegógyintézet
Elfekvő osztályán feküdt a folyosó végén
Egy négy- vagy hatágyas szobában. A gyenge fényben
Mindenfelé hálóingos betegek bóklásztak zavarodottan,
5 Veszélyérzetem támadt, sehol nem láttam ápolót.
Bizonyára teletömik őket nyugtatókkal, de mi van,
Ha valamelyikük mégis rátámad a többiekre.
Azt hiszem, innen-onnan kiáltásokat is hallottam,
Mintha szóltak volna hozzám, de akadálytalanul
10 Jutottam el a kórteremig, ahol már csak őt láttam,
Bár talán mintha a hátam mögötti ágyon is feküdt volna valaki.
Nem hiszem, hogy megismert, a nevemet nem mondta utánam.
Későn értem oda, azaz későn szántam rá magam
Erre a látogatásra. A teremben is félhomály volt.
15 A lepedő, amellyel betakarták, nyár volt, nem fedte a testét.
Vékony, átlátszó, sárgás műanyag cső lógott ki
Kilencvenhat éves nemi szervéből, szeméremdombja
Teljesen csupasz volt, nem maradt rajta szőrzet.
Nyugtalanul rángatta a csövet és közben azt kiabálta,
20 Hogy Bajominé, Bajominé segíts. Nem tudtam,
Ki az a Bajominé, a betegtársa-e, akivel egy tisztább
Pillanatában összeismerkedett, ami, ismerve nyitott
Természetét, hogy milyen könnyen kötött ismeretségeket,
Nem tűnt elképzelhetetlennek; nem lepődtem volna meg
25 Tehát, ha valahonnan előtámolyog Bajominé.
De az is lehet, hogy Bajominé csupán bomlott elméjének
Szüleménye, esetleg valaki a múltból, a Gázgyárból,
Vagy a házból egy lakó, akitől most segítséget vár,
Aki tudata utolsó szikrájának fényében megjelent előtte,
30 Mert így, magatehetetlenül, a leépülés végső szakaszában,
Az eszméletlenségig elbódítva csak tőle remélhet segítséget.
Nem istent hívta, soha nem volt nagy templomjáró;
És egyébként is, azon a helyen, abban a folyosó végi kórteremben,
A zilált ősz hajú öregek reszketeg körmenetében

- 35 Istent szólítani maga lett volna az agylágyulás beismerése,
Vagy ha nem az, akkor maga lett volna az istengyalázás.
Nem a fiát hívta, nem rég halott hűtlen férjét, anyját, apját,
Nem unokáit és nem testvéreit, nem, még így magatehetetlenül,
A leépülés végső szakaszában, az eszméletlenségig elbódítva is
- 40 Tudta, hogy sem élő, sem holt, senki, akihez valaha köze volt,
Senki, akinek hosszú élete során cérnametétet
Vagy lebbencstésztát gyúrt, vagy sárgabaracklekvárt főzött,
Akinek Szilveszter éjszaka szerencsemalacot dobott be
A levélszekrény nyílásán, és akinek sem akkor, sem máskor
- 45 Nem jutott eszébe, hogy viszonozza feltétel nélküli adakozását,
Nem fog segíteni neki végső nagy bajában,
Hogy kirángassa végre azt az átkozott műanyag katétert,
Ami annyira irritálja, hogy fölkelhessen és végre
A dolga után lásson, vagy nyugodtan pusztulhasson el
- 50 A kórterem tompára szűrt fényében. Bajominé nem jött.
Elindultam, hogy keressek egy ápolót, aki majd visszateszi
A műanyag csövet, amelyet már majdnem egészen kitépett magából,
És ahogy jöttem visszafelé vele, valami mozgolódás támadt,
Egy zilált ősz hajú asszony be akart feküdni valakinek az ágyába,
- 55 Az ágy tulajdonosa tiltakozott, a zilált hajú bomlott elméjének
Esztelen elszántságával igyekezett befeküdni az ágyba,
Aztán valahogy elrendeződött a dolog, csak épp
Magam előtt láttam, hogy az ő ágyába is bármikor
Megpróbálhat befeküdni, ráfeküdhét csupasz testére
- 60 Ez az erőszakos idegen test, fogalmam sincs, minek lehet kitéve,
Amikor nincs ott senki a másik, rendezett világból.
Így kell végeznie, itt fog magára maradvá meghalni, senki,
Akit valaha szeretett, nem fogja majd a kezét,
Nem fogom megtudni soha, mikor, hogyan, más bomlott elmék
- 65 Miféle küzdelmében kellett elhullania.
Az ápoló valamit matatott a testén, aztán betakarta,
Én meg magára hagytam, nem kaptam fel, és vittem el az ölemben,
Nem mentettem ki, hogy teste ne lélektelenül pusztuljon el,
Mint mindenkinek a környezetében, nekem is megvolt
- 70 A magam ésszerű, az úgynevezett normalitás világához
Igazodó okom, amely csak éppen felmentést nem adott,
Csak éppen minden józan indok maga volt a szálnalmas vereség,
Mert magatehetetlenül, a leépülés végső szakaszában,
Az eszméletlenségig elbódítva is tisztábban látta,
- 75 Hogy teremtője nem fog segédkezni nagy bajában,
Hogy ha még élő testét itt hagyta is a húgyszagban mumifikálódni,
Legalább már halott lelkét venné vissza tőle,
De nem, teremtőjét teljesen hidegen hagyta lassú elmúlása.
És még ennél is tisztábban látta zavaros elméjével, hogy sokkal jobb,
- 80 Ha meg sem ismer engem azon az utolsó látogatáson,
Mert én még annyira sem fogok segíteni rajta, mint lelketlen istene,

És amikor már mindent elárultam, amit tőle kaptam,
 Ahogy a műanyag csövet tépte ki magából,
 Még akkor is volt mit adnia, hogy legalább amíg ott vagyok,
 85 Ne maradjak szégyenben önmagam előtt, hát arra kért,
 Hogy hívjam oda neki, ha mást nem hívhatott, Bajominét.

Különleges élménye a versolvasónak, ha egy költő, akitől addig szikár, szigorúan kötött és sokszor enigmatikus-hermetikus verseket olvasott, a tőle megszokottól radikálisan eltérő módon szólal meg: hosszú sorokban áradó szabadversben. Mint egy nagy erejű utcai nyomócsőtörés – robban, aztán árad, és mindent magával sodor a víz. Ferencz Győző *Szakadás* című kötetében (2010) az azonos című ciklusba sorolt nyolc vers ilyen szabadvers. S ezek közül a legdrámaibb s az egyik legerősebb darab a *Bajominé* című költemény.

A vers nyersanyaga egy elmegyógyintézeti elfekvőben tett látogatás: a beszélő egy 96 éves, a teljes testi és szellemi leépülés állapotában vergődő asszonyt keres föl (feltehetőleg a nagyanyját). Maga a téma önmagában is megrendítő, felkavaró: a létezés ember alatti szintjének látványa, tapasztalata szinte elviselhetetlen kínt okoz. Ilyen állapotban látni azt, akit szerettünk, szeretünk, szembesülni tehetetlenségünkkel, továbbá azzal, hogy mi magunk is kerülhetünk ilyen helyzetbe, többszörös iszonyat. A látogató – mint egy riportban, dokumentumfilmben vagy naplóban – részletezőn, magát és a befogadót nem kímélve, közelről láttatja és aprólékosan leírja tapasztalatát:

*A lepedő, amellyel betakarták, nyár volt, nem fedte a testét.
 Vékony, átlátszó, sárgás műanyag cső lógott ki
 Kilencvenhat éves nemi szervéből, szeméremdombja
 Teljesen csupasz volt, nem maradt rajta szőrzet.
 Nyugtalanul rángatta a csövet...*

A szöveg nem engedi el olvasóját: borzadva és szorongva, de az emberbe írt elemi érdeklődéstől hajtva olvassuk végig a verset, hogy aztán letaglózva nézzünk magunk elé. Az emberi határhelyzet megmutatása, a rendkívüli téma olyannyira megfog, hogy első olvasásra pusztán ennek tulajdonítjuk a ránk gyakorolt hatást. Csak a lassabb, nyugodtabb újraolvasá(sok) során érzékeljük az anyag megformálásának kitüntetett szerepét: a szöveg ereje a nyers valóság mellett dramaturgiai fogások sokaságának alkalmazásából ered. Áradó spontaneitás és szigorú művészi megformálás egyszerre érvényesül a versben.

„Mikor utoljára láttam, az elmegyógyintézet / Elfekvő osztályán feküdt...”, kezdődik a szöveg, és mert a cím *Bajominé*, evidensnek véljük, hogy róla fog szólni a beszámoló. Csak a huszadik sorban derül ki, hogy a *Bajominé* szó nem a meglátogatott asszony neve: a beteg szólongat ezen a néven valakit, hogy segítsen. De hogy kicsoda Bajominé, nem tudja a látogató, csak a lehetőségeket mérlegeli: „be-

tegtársa-e, vagy csupán bomlott elméjének szüleménye, esetleg valaki a múltból”.

De mi is történt az első tizenkilenc sorban, a cím keltette félreértés lelepleződéséig? A nyitó mondat alapvető információkat közöl, rögzíti a helyzetet: „utoljára láttam, elmeógyógyintézet elfekvő osztályán” van az asszony. Úgy beszél a látogató, mintha már ott volna a betegnél. De ahogy kiderül a folytatásból, egyelőre csak közelít hozzá a folyosón. Dermesztő alászállás az alvilágba:

*(...) A gyenge fényben
Mindenfelé hálóingos betegek bóklásztak zavarodottan,
Veszélyérzetem támadt, sehol nem láttam ápolót.
Bizonyára teletömik őket nyugtatókkal, de mi van,
Ha valamelyikük mégis rátámad a többiekre.
Azt hiszem, innen-onnan kiáltásokat is hallottam,
Mintha szóltak volna hozzám, de akadálytalanul
Jutottam el a kórteremig, ahol már csak őt láttam...*

A bevezető tehát a tágabb környezetet is bemutatja (a leírások klaszikus szabálya szerint), másrészt a szemlélőt is láttatja, ezt a vezető nélküli Dante-imágót, aki nem pusztán szemlélő, hanem érző lény: tele van félelemmel, veszélyt szimatol, magára vonatkoztatja a nem neki szánt hangokat. „Nem hiszem, hogy megismert, a nevemet nem mondta utánam” – teszi hozzá; kommunikáció tehát nincs a beteggel, nem lehetséges. „Későn értem oda, azaz későn szántam rá magam / Erre a látogatásra” – olvassuk a 13–14. sorban, és azzal, hogy egy ilyen mellékes körülményt megemlíti a beszélő, két fontos jelzést ad. Az egyik, hogy saját személye is fontos lesz az elmondandó történetben, a másik, hogy olyan ember, aki nem rejti el a hibáit. Húzódozik a feladattól – de ezt be is vallja. S minthogy mi magunk is ódzkodnánk egy ilyen látogatástól, magunkra ismerünk benne, és elismeréssel gondolunk rá, hogy mégis odament.

A beteget megalázó, méltatlan helyzetben látja meg, csupasz alsótesttel, ahogy a katétert rángatja, és Bajominé után kiabál. A leírás a mezeten ágyékre korlátozódik – nem látjuk az arcot, a kiabáló száját, a csövet rángató kezet, a feltehetőleg csonttá aszott testet, csupán a fedetlen ágyékot. Villon juthat eszünkbe, aki a női test romlásának döbbenetes leírását adta *A szép fegyverkovácsné panasza* című versében, Szabó Lőrinc fordítását idézve:

*«Ékes vállamat hol keressem?
S karcsú karom, finom kezem,
izmos derekam, s büszke mellem,
mely valaha oly édesen
ringott becéző kezeken?
S széles csipőmet s a kemény
combok között a szerelem*

házát a kis kert közepén?
 «Mi maradt? Ősz haj, ráncos homlok,
 csupasz szemöldök, hült szemek,
 (pedig hány gazdag esze bomlott,
 lesvén kacagó tüzüket!);
 orrom ijesztő görbület,
 fülem konya és csupa szőr;
 arcom fakó; vánnyadt s fityeg
 államon-ajkamon a bőr.

«Ez a véged, emberi szépség!
 Kéz és kar sorvad untalan;
 púposra tört a vállam, és két
 kiszáradt emlőm odavan,
 ugyszintén csipőm, derekam.
 A többi? Pfujj! Combocska már
 a combom, és egész magam
 vékonyka, mint egy pipaszár.

Ferencz Győző verséből hiányzik ez a gazdag részletezés – az egyetlen pontra fókuszáló leírás másként iszonyú, mint a francia költőé. Csak a nemi szervet látjuk, amely nemhogy szerelemre vagy új élet világra hozására nem alkalmas, hanem – hiszen a beteg katéterre szorul – a vizelet normális eltávolítására sem. Az asszony erre a funkcióját vesztett testrészre redukálódott, sugallja a szöveg. A nőiség megalázottságának és az ember végletes lefokozásának brutális képe ez.

A Bajominé kilétén töprengés pontosítja a beteg állapotáról kialakított képet. Bomlott elméjű, a leépülés végső szakaszában van; s felvillan az asszony múltbéli alakjának néhány vonása: könnyen kötött ismeretségeket, valaha a Gázgyárban dolgozott, s minden bizonnyal jó kapcsolatokat ápolt annak a háznak a lakóival, ahol lakott. Gangos bérházat képzelünk oda (Mándy Iván kedvenc miliője ez), s egyszerű és rokonszenves személyiség képe rajzolódik ki.

(...) Nem tudtam,
 Ki az a Bajominé, a betegtársa-e, akivel egy tisztább
 Pillanatában összeismerkedett, ami, ismerve nyitott
 Természetét, hogy milyen könnyen kötött ismeretségeket,
 Nem tűnt elképzelhetetlennek; nem lepődtem volna meg
 Tehát, ha valahonnan előtámolyog Bajominé.
 De az is lehet, hogy Bajominé csupán bomlott elméjének
 Szüleménye, esetleg valaki a múltból, a Gázgyárból,
 Vagy a házból egy lakó, akitől most segítséget vár,
 Aki tudata utolsó szikrájának fényében megjelent előtte,
 Mert így, magatehetetlenül, a leépülés végső szakaszában,
 Az eszméletlenségig elbódítva csak tőle remélhet segítséget.

A fenti szövegrészben nagy hangsúlyt kap, hogy a látogató gondolja ezt („Nem tudtam”, „ismerve”, „nem tűnt elképzelhetetlennek; nem lepődtem volna meg”, „de az is lehet”). Rendkívül éles a kontraszt a hevesen gondolkodó látogató gazdag tudata és az eszméletlenségig elbódított asszony egyetlen fixa ideára redukálódott elméje között. Bajominéra vár, mint Beckett hősei Godot-ra; ...csak tőle remélhet segítséget.

Az idézett szöveg újra és újra leírja a Bajominé nevet, s így felfigyelünk arra, hogy ez bizony beszélő név, a Krúdy *Szindbád*-jában szereplő Bánatinéhoz hasonló. A név szavatolja, hogy Bajominé hozhat a baj(om) ra gyógyírt.

„Nem istent hívta” – folytatja a látogató, s itt elmélyül és kitágul az asszony sorsán való töprengés. Részben egy negatív teológia irányába: „Istent szólítani [...] maga lett volna az istengyalázás”, így hangzik a látogató kommentárja. Mint Nemes Nagy Ágnes *Isten* című prózaversében: „Ilyen világ teremtőjeként létedet feltételezni: blaszfémia.” Másrészt a múltbeli élet bőségesen megidézett képeivel, helyzeteivel előttünk áll az eleven, tevékeny asszony – és ennek kontrasztjaként a végső egyedül-létre kárhozottatott lény nyomorúsága. A szöveg felforrósodik, pátosszal telítődik:

*Nem a fiát hívta, nem rég halott hűtlen férjét, anyját,
Nem unokáit és nem testvéreit, nem, még így magatehetetlenül,
A leépülés végső szakaszában, az eszméletlenségig elbódítva is
Tudta, hogy sem élő, sem holt, senki, akihez valaha köze volt,
Senki, akinek hosszú élete során cérnametéltet
Vagy lebbencstésztát gyúrt, vagy sárgabaracklekvárt főzött,
Akinek Szilveszter éjszaka szerencsemalacot dobott be
A levélszekrény nyílásán, és akinek sem akkor, sem máskor
Nem jutott eszébe, hogy viszonozza feltétel nélküli adakozását,
Nem fog segíteni neki végső nagy bajában,
Hogy kirángassa végre azt az átkozott műanyag katétert,
Ami annyira irritálja, hogy fölkelhessen és végre
A dolga után lásson, vagy nyugodtan pusztulhasson el
A kórterem tompára szűrt fényében.*

Az istentől és az emberektől elhagyott asszony alakja felmagasodik, erkölcsi ragyogást kap. Ez a tudatát vesztett asszony *tudja* – gondolja róla a látogatója –, hogy senki nem fog neki segíteni végső nagy bajában. Olyan tehát, vihetjük tovább a gondolatot, mint Blaise Pascal gondolkodó nádszála: „Nádszál az ember, semmi több, a természet leggyengébbike; de gondolkodó nádszál. Nem kell az egész világmindenségnek összefognia ellene, hogy összezúzza: egy kis pára, egyetlen csepp víz elegendő hozzá, hogy megölje. De még ha eltaposná a mindenség, akkor is nemesebb lenne, mint a gyilkosa, mert ő tudja, hogy meghal; a mindenség azonban nem is sejti, hogy mennyivel erősebb nála.” (*Gondolatok*, VI. 347.)

Mácsai Pál, Szabó Magda, Lator László és Magyarósi Gizella társaságában Szabó Magda könyvbemutatóján a Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2006. június 12.

„Bajominé nem jött” – ezzel a lakonikus, kopár mondattal zárul a fentebb idézet részlet. Persze, hogy nem jön, mert Bajominé egy szó csupán, Bajominé nincs – ezt a látogató és az olvasó is tudja. „Elindultam, hogy keressek egy ápolót”, folytatja a látogató a beszámolót. S egy dermesztő jelenetbe botlik: az egyik bomlott elméjű beteg be akar feküdni egy másik ápolat ágába, aki hevesen tiltakozik ez ellen. Ez a jelenet újabb gondolatsort indít el a látogatóban:

*Magam előtt láttam, hogy az ő ágába is bármikor
Megpróbálhat befeküdni, ráfeküdhét csupasz testére
Ez az erőszakos idegen test, fogalmam sincs, minek lehet kitéve,
Amikor nincs ott senki a másik, rendezett világból.
Így kell végeznie, itt fog magára maradvá meghalni, senki,
Akit valaha szeretett, nem fogja majd a kezét,
Nem fogom megtudni soha, mikor, hogyan, más bomlott elmék
Miféle küzdelmében kellett elhullania.*

A látogató elképzei, megéli a végletes kiszolgáltatottságot, azonosul meglátogatott rokonával; a szöveg retorizáltsága és súlyos kifejezései („nincs ott senki”, „így kell végeznie, itt fog magára maradvá meghalni”, „kellett elhullania”) megrendülésről vallanak.

A szöveg a következő egységben önemésztő önváddal folytatódik, és kiteljesedik a negatív teológiai vonal is:

Az ápoló valamit matatott a testén, aztán betakarta,
 Én meg magára hagytam, nem kaptam fel, és vittem el az ölemben,
 Nem mentettem ki, hogy teste ne lélektelenül pusztuljon el,
 Mint mindenkinek a környezetében, nekem is megvolt
 A magam ésszerű, az úgynevezett normalitás világához
 Igazodó okom, amely csak éppen felmentést nem adott,
 Csak éppen minden józan indok maga volt a szálnalmas vereség,
 Mert magatehetetlenül, a leépülés végső szakaszában,
 Az eszméletlenségig elbódítva is tisztábban látta,
 Hogy teremtője nem fog segédkezni nagy bajában,
 Hogy ha még élő testét itt hagyta is a hűgyszagban mumifikálódni,
 Legalább már halott lelkét venné vissza tőle,
 De nem, teremtőjét teljesen hidegen hagyta lassú elmúlása.
 És még ennél is tisztábban látta zavaros elméjével, hogy sokkal jobb,
 Ha meg sem ismer engem azon az utolsó látogatáson,
 Mert én még annyira sem fogok segíteni rajta, mint lelketlen istene...

A látogató az egyetlen etikus cselekedetet kéri számon önmagán, ami ugyanakkor nyilvánvaló abszurditás: az idős asszony kimentését a kórházból. Saját kicsiségének és etikátlanságának tudata, vereségének beismerése révén erkölcsi szintet lép. Ő is gondolkodó nádszál, aki ugyan kénytelen elviselni a rámért sorsot, azt, hogy nem segíthet, akin segítenie kellene, de lázad e sors ellen, elutasítja a világrendet, amely megengedi azt a megalázottságot, amit a beteg asszony, és azt a megalázottságot, amit ő elszenved.

De nem a látogató, hanem a meglátogatott és cserbenhagyott asszony a vers zárásának témája. A beszélő átértelmezi azt, hogy a beteg Bajominét hívta: úgy véli, hogy az ő becsületének, önbecsülésének megmentése volt beteg rokona célja:

*És amikor már mindent elárultam, amit tőle kaptam,
 Ahogy a műanyag csövet tépte ki magából,
 Még akkor is volt mit adnia, hogy legalább amíg ott vagyok,
 Ne maradjak szégyenben önmagam előtt, hát arra kért,
 Hogy hívjam oda neki, ha mást nem hívhatott, Bajominét.*

Nem, nem kérte a látogatót, hogy hívja Bajominét, hanem csak kiabálta, hogy „Bajominé, segíts” – láthattuk, olvashattuk. Miért mond most mást? Úgy vélem, nem szándékos a torzítás, önkéntelenül érti félre a nyitó szituációt, hogy a benne már hőssé magasztosult asszonyt – talán kárpótlásul azért, hogy nem kapta föl és vitte el az ölemben – még magasabbra helyezze. Mintha azt mondaná: „Most látom, milyen óriás ő”. Szép, nemes gesztus egy utolsó találkozás zárásaként, s egyben annak a paradoxonnak a végső kifeszítése, ami végighúzódott az egész versen. Nevezetesen a rondószerűen visszatérő, háromszor szereplő állapotjelzés: „magatehetetlenül, a leépülés végső szakaszában, / Az eszméletlenségig elbódítva” (30–31., 39–40. és 73–74. sor) – kontra: valami rejtélye-

sen megőrzött tudatosság: az asszony *tisztábban látott zavaros elméjével...* Hogy kinél vagy minél tisztábban, nem derül ki, de megkockáztatom a kiegészítést: „tisztábban látott, mint én”. Mintegy ezzel vigasztalja magát a látogató, ezzel a reménytelenségen és hiten túli, bizonyosságként megélt gondolattal: hogy a lealacsonyítás legvégső stádiumában, a demencia sötét alvilágának legmélyére süllyedve is megőrzött a tudatában egy fénylő pontot az ő egykor csodálatos nagyanyja, a kifosztásban is ember maradt, nagyszerűbb, mint a környezetében lévők; *ércnél maradóbb emlékművet* érdemel. Ódai szárnyalású szabadverset nyomorúságról és nagyságról.

TAMÁS FERENC

Mi is az

Ferencz Győzőnek, bajtársi öleléssel

Mi is az én s hogy surran el
Ahogyan firtatod
Kipereg ujjaid közül
Mint a futó homok
Széteső újrarendeződő
Mintázatok

Figyeled s rögzítéd
Míg az idő halad
Szavak és szóhiányok
Az építőanyagod

Konok munkával telik
Négy és fél évtized
A szó és csend határán
Világot építész
Idővel egyre fénylőbb
Vers-tükörrendszerek

Épülnek ki megannyi
Huzal kábel és drót
Kapcsolja kristályrendbe
Szó-csend konstrukciód

A szakadás a szétesés
Költői anyagod
Szigorú struktúrákban
Bizony ez paradox

Ahogy paradox lény az ember
S paradox a világ
S ahogyan múlt jelen jövő
Képtelenségbe hajlik át

Vedd hát tedd le szerszámaid
Dolgozz vagy nézz magad elé le
Vagy égre nyúló jegenyére
Műved kész van sosem lesz kész
S amúgy se tudjuk hogy mi végre

ÁCS PÉTER

A megismerés sorrendjében

Ferencz Győzöt többször is meg kellett ismernem az évek során. Az első találkozáskor még nem tudtam, ő kicsoda. Pasaréten nőttem fel, és gimnazistaként mindennap hosszú sétát tettem a Pasaréti úton, amelynek egy mellékutcájában laktunk. Egyre többször bukkant fel előttem az utcán egy nagyon vonzó, szép lány, aki egy magas, elegáns fiúba karolva sétált. A fiún zöld lódenkabát volt, amelyről azt hittem, hogy olyan csak nekem lehet a világon, igazi békebeli, eredetileg teveszőrből készült darab, mert az enyémet anyai nagyapámtól örököltem. Hozzá kell még tennem, hogy emlékeim szerint többször, sőt mondhatnám, sokszor szembementem akkor, a hetvenes évek elején azzal a lódenkabáttal, amelyhez a fiú sötét barett sapkát viselt. A kabát és a sapka arra utalt, hogy ősz vagy tél lehetett, amikor először láttam Ferencz Győzöt, akinek a nevét akkor még nem ismertem.

Második találkozásunkra a pesti bölcsészkar Pesti Barnabás utcai negyedik emeletén került sor, ahol az Angol Tanszék működött, s ahol Győző tanult, majd később tanított – a néprajz tanszék, ahová én jártam kicsit később, szintén azon az emeleten volt. Valamiért mindig ősz vagy tél volt, de lehet, hogy ezt az a lódenkabát vonzotta be, mert erre emlékszem. Túélesen. Az a kabát viszonyítási, azonosítási pont azóta is.

Az Angol Tanszék és vele együtt az én tanszékeim, az általános germanisztika, majd skandinavisztika is állandó mozgásban voltak, míg végül megállapodtak a Trefort kertben, ahol akkor már én is tanítottam, akárcsak Győző. Mivel látásból meg a messzeségből már ismertem őt, illetve tudtam róla, néhányszor leültünk beszélgetni a menzán. Kiderült, hogy mindketten a Madách Imre Gimnáziumba jártunk a hetvenes években, és mindketten speciális angol tagozatra (heti tizenkét angolóránk volt). Győző hárommal járt fölöttem. Furcsa, mintegy intermezzo a történetben, hogy a gimnáziumban nem futottunk össze, ő negyedikes volt, én pedig elsős. Elmondtam neki, hogy néprajz/általános és alkalmazott nyelvészet/skandinavisztika szakokon végeztem, s docensként alkalmaz az ELTE, és hogy a nyelvészet mellett mindig érdekelt az irodalom. (Akkorra már utánaolvastam Győző munkásságának egy kicsit.) Elmeséltem neki, hogy részben családi indíttatásból, de igen sokat foglalkoztam Mándy Iván és Ottlik Géza munkásságával. Tudtam, hogy Győző is, volt tehát közös, amiről beszélgetni tudtunk.

Győzöt szívélyes, segítőkész, de bizonyos értelemben tartózkodó személyiségnek ismertem meg, áradt belőle a jó értelemben vett autoritás, ami egyáltalán nem volt taszító. Én ezt az egyetemen vonzónak találtam.

Whiskyspohárral, 1994

Később, miután többször jött felém (vagy én felé) a lódenkabátjában (nekem ugyanolyan volt, mint neki, gondoltam is, ha elvesztené, én kölcsönadnám neki az enyémet), egyszer megemlítettem – eléggé félve, de azt hiszem, nem álszerényen –, hogy régóta írok verseket. Kértem, hogy ha van ideje, nézzen meg néhányat. Meg is tette, mi több, változtatásokat is javasolt, melyeket én örömmel fogadtam. (Érdekes kitérő, hogy Győző arra is emlékezett, mert talán említettem neki, hogy óizlandi irodalommal és nyelvészettel is foglalkozom, mert valamikor talált számomra egy igen értékes óizlandi nyelvtankönyvet.)

A harmadik találkozásra már nyugdíjazásom (2022) után került sor, amikor Győző feltűnt a Kupeczky utcában, ahol tanára, költőtársa és barátja, Lator László lakott, s akinek életművével igen sokat foglalkozott. Lator László a velem szemközti házban élt, én is ismertem valamennyire, a városkép része volt, vittem is hozzá néhány verset. Hogy Lator László elment, Győző sem jár már annyit erre.

Ferencz Győzővel a Litera irodalmi portál közölte nagyinterjút 2024-ben. Azt elolvasva úgy rémlett fel, hogy neveltetésünk részben hasonló is lehetett, ez természetesen mellékszál, de megragadt bennem. Győzőnek az utóbbi években igen sok verset küldtem, nem vette zokon, hogy elárasztom a postáját, sőt, többször volt, hogy kritikával és javaslatokkal élt. Én pedig több mint hálás vagyok neki ezért. A zöld lódenkabát és a barett sapka, a jó szándék és a segítőkészség marad meg mindig bennem, és persze Ferencz Győző nagy ívű, de még lezáratlan életműve.

ÁCS PÉTER

Nyomkereső

Mint a sarki fény
tompult idején,
szunnyad a kettétört
égbolt.
Ránk dúlt istenek
táncolnak körénk,
és lökik felénk
megrepedt álmaink.
S az ágaskodó vidék
fáradtan ásít le ránk,
arctalanul,
begombolkozva.

HORVÁTH LAJOS

Mesés királynői vesszőparipák

Avagy hálaadó dalcsokor-füzér Fordítómesterünk Gyakorlóműhelyébe, ahol még számunkra is kiderülhet előbb vagy utóbb, hogy alig-ha lenne szükségyszerű, ha átültetnénk a kora újkori angol irodalom minden egyes lírai alkotását magyarra (főleg nem az elejétől a végéig, természetesen): az alábbi stílusgyakorlatok pedig teljes mértékben igazolják majd meggyőző mesterünk eleve példaértékű állítását...

Előhang

[Edmund Spenser (1590): *The First Booke of The Faerie Queene, Containing The Legende of the Knight of the Red Crosse, or of Holinesse, I–IV.*]

Múzsám álcázott hajdanán ekképp,
Időn okult Pásztortáskás mezőn,
Most illetlent méltán int, mint elébb:
Mit sípolok, harsogja kürt merőn!
Lovagról, Hölgyről zengjen csak külön;
Mert csend dicsérte mély álmom során,
Szent Múzsahangom méltatlan nyögöm,
Hirdetvén hányt példát, lett lecke, lám:
Harcvészek, hű szerelmek majd dalra bírnak ám!

Kilenc vezére, Ó szent Szűz, segíts,
Míg Kezdőként gyengén előadom,
Nyújtsd át, mi más számára ósdi giccs
A régi szép példát rejtő soron:
Tündéri szép lovagokról dalom,
Kikkel Szépséges Tanaquil nyomán
A nagy Briton Herceg is, borzalom,
Mi bajt kiállt és hány próbát, no lám:
Úgy vágj fel unott nyelvén, észbe vesse szám!

Jupiter rettegett kis ördöge,
Szép Venus fia, kegyetlen nyilad
A jó lovagot orvul csapta be,

Láng gyúlt szívében dicstüzed miatt;
 Tedd le halálos Ébeníjadat,
 Segíts anyás vonásoddal nekem:
 Hozd őt, győztes Marssal győzd meg magad,
 Nemes, szerelmes kedv rendjén terem,
 Gyilkos harc és vérontás után békénk legyen!

Együtt velük, Ó Istennő, égi fény,
 Bűbájok Tükre, Fenséges csoda,
 A Nagysziget Úrnője, hős erény,
 Phoebus tüzes napvilágsugara,
 Szemembe áradó szépség maga,
 Így felderítvén méltatlan sorom,
 Észhez térít dicsőséges java,
 Orcán pirít ragyogó tartalom:
 Illón, mély hódolattal, [lám,] mentsen irgalom!

1.

Vadásszák csak...

[Sir Thomas Wyatt (c. 1535): *Whoso list to hunt...* = British Library Egerton Manuscript, 2711, f. 7v; Sir Thomas Wyatt (1880): *The Lover despairing to attain unto his Lady's Grace relinquisheth the pursuit* (*The Poetical Works, Songs and Sonnets*).]

Vadásszák csak, van ám amott ünő;
 Mi engem illet: többet nem fogok!
 Hiú hajszáától mindenem sajog,
 Utolsók közt sem leszek feltűnő.
 Figyelmem mégse vonja el, minő
 Ájultan követtem a vadnyomok
 Elillant őzét... hagyjuk is... kifog
 Hálón a szél: úgysem elejthető!
 Vadássza le, aki kétségtelen,
 Akárcsak én: hiú ábrándot űz!
 Gyémántbetűkkel érthetően üzen,
 Mi szép nyakát övezvén szembetűz:
 „Hozzám ne érij, Cézár kedvére tart;
 Nem tett kezessé: vad sutát akart!”

2.

Dicsőség Dávid zoltáraiért

[Henry Howard, Earl of Surrey, KG (c. 1542): *Praise of certaine psalmes of David, translated by sir T. W. the elder. = Songs and Sonnettes of Henry Howard, Earl of Surrey, Sir Thomas Wyatt and Others (Tottel's Miscellany, 1557).*]

A nagy Makedón, perzsa Dáriusz
 Kiűzője – uralva Ázsiát –
 Homért tett gazdag frigyládába (túsz
 Pogány ősfedelmek hősdalát).
 Minő szent síremlék emeltetik
 Keresztény módra Wyatt érdemén?
 Hány üdvös zoltárt méltat Dávidig
 Az élő hit, állhatatos remény
 Bűnbánón általa, oly nyájasan?
 Tisztán lássák tükrük uralkodók:
 Romlott gyümölcs a buja vágó! Ugyan
 Uriás kiváltsága nyílt titok...
 Istencsapást rejt fejedelmi szív,
 Míg bűnös álma felkelést kivív.

(*Idősebb Sir T. W. fordításában*)

3.

Mert rendre látszik...

[Sir Philip Sidney (c. 1580): *Because I oft in darke abstracted guise.*
 = Sir P. S. (c. 1591): *His Astrophel and Stella, Wherein the excellence of
 sweete Poesie is concluded.*]

Mert rendre látszik: kulcsíнем sötét,
 Nagy társaságban magányos vagyok,
 Ez szépen szólva is fonák dolog,
 Hisz hírbe hoz a beszédes beszéd,
 Míg szóbeszéd legyezget szerteszét,
 Hány fortyogó gőg büzlő mérge fog:
 Még mellre szívom! Rám nézvést piszok
 Hízalgő, mi megvető szemre vét.
 Bár nem szállja meg gőg a lelkemet
 (Mi rossz fényt vetve tart tükröt csupán):
 De rút hiba és becsvágy, meglehet,
 Mit legjobbak is felülmúlnak ám:

Hallatlan, észrevétlen; bár, ha kell,
Még Stella kegyéért is esdekel.

4.

Újfajta hangzatka

[Thomas Churchyard (1593): *A new kinde of a Sonnet (Churchyards good will)*. = *Churchyards challenge*.]

Míg írásba foglaltak háborút,
Homér regélt, Vergilius dalolt;
Múzsámmal önhitté tett rég az út:
Stíljük során csak pennámé a folt.
Ha túl fennkölt Ovidius se volt,
Mint Petrarca: Homérhoz fogva rút;
Érzéki Dante mélyen szántva told
Vergilius művén, bár mást se tud.
Mind elbukik, kit magasság kiolt:
Még meg se botlik, már tévútra jut,
Vagy küzd, ám vereségén mit sem old.
Gyengéimet hát bátran szótagold,
Pontos nyilam végtére célba fut;
Okkal leckéztet: bölcs tudása zsold.
Erőltetett, ha már rájár a rúd...
Kis Lámpása sem Csillagos Tejút...
Erőtlen élén nagy kegy sem csiszolt:
Készséges tudomásként pártfogolt.
Szép szóval járulok viszont eléd:
Spenser példája a tanult beszéd.

(Churchyard jókívánsága alapján)

5.

Kiéheztet üres tekintetem...

[Edmund Spenser (1595): *Sonnet: XXXV, Sonnet: LXXXIII*. = *Amoretti and Ephitalamion. Written not long since Edmund Spenser*.]

Kiéheztet üres tekintetem:
Fájó látványért mohón koplalok,
Szemem bár nem tölti el semmi sem;
Ám szót se róla, nem egy nagy dolog!
Ha nincs szemünk előtt, szemünk kopog.

Rálátást nyervén, ámulatba ejt,
 Mint Narcissust, s kit kábulatba fog:
 Bámuló szemmel nyel önhitt delejt.
 Szemem habár túlzottan is betelt,
 Sőt szép látványban nem szenved hiányt,
 Mi szemrevaló volt, immár selejt:
 Rég szemfényvesztő mind, mi szemrehányt.
 Világi hívság sokaknak dicső,
 Míg színleg árnyal, s ő felmenthető.

6.

Mennybemenetel

[John Donne (1607): *Ascension. Holy Sonnets, La Corona 7.* = J. D. (1633): *Poems by J. D. with Elegies ont he Authors Death.*]

Üdvözlégy végnap: s örökkévaló,
 Örvendj! feltámadt Nap is és Fiú,
 Kit szenvedésre, s könnyre bírt a bű,
 Megtisztulásod lelkedig ható;
 Áldott a Magasságba távozó:
 Felhőn lépkedve felderül ború,
 Nemcsak rá vár a mennyország-kapu,
 Mit elsőként lép át az úton! Ó,
 Erős Kosként tört égen át utat,
 Kezesbárány-vére jelölte meg;
 Mit Fáklyafényként ragyogón mutat:
 Csak csillapodjanak bős fellegek!
 Míg Múzsámra vár Szentlelked: az Út,
 Kezemmel kulcsold: ím, a Koszorúd!

7.

Mint színpadon...

[William Shakespeare (1609): 23. = *Shake-speares Sonnets. Neuer before Imprinted.*]

Mint színpadon a páca-kész színész,
 Ki annyira fél: gond rá más szerep!
 Vagy szörnyű vad, ha haragjába vész,
 S már szívfájdalma is erőltetett,
 Úgy elfelejtem, mit nem mondok el:
 A kész tökélyt, a szerelem jogán!

Hisz látszólag szerelmem megvisel:
Tehertétel számomra ostobán...
Legyen hát szövegkönyvem cifra nyelv:
Szótlan előszó, mit keblem beszél!
Szerelmet vár: s már kárpótlása elv,
Mi több kifejezésnél többet ér!
Olvasd, mit írt szerelmed csendesen:
Hallj szép belátást szemfüles lesen!

Utóhang
Eszembe jut...

[William Shakespeare (1609): 75. = *Shake-speares Sonnets. Neuer before Imprinted.*]

Eszembe jut rólad finom fogás,
Édes záporokkal táplált talaj:
S ízekre szed az önmarcangolás,
Mint fősvény vagyonát maroknyi baj.
Még büszkeség a kapzsi élvezet,
Míg tolvaj kor gyanúsan kincsre éhes,
Most lenne legjobb egyedül veled,
Mígnem a világ belátásra képes!
Miattad tele olykor mindenem,
Már egy-egy szempillantást éhezõn:
Midet muszáj, magamévá teszem,
Így-úgy, s már elmentem tőled külön.
Emészt és émelyít a vonzalom,
Mindjárt, ha mindenedet felfalom!

BERKA ATTILA

Mikor van mostanában?

SZEMELVÉNYEK EGY FERENCZ GYŐZŐ-KÖNYVBŐL

(„Hölderlin ist ihnen unbekannt”?
Örkény István)

Huszonöt évvel ezelőtt jelent meg Ferencz Győző esszéket és tanulmányokat tartalmazó, *Hol a költészet mostanában?* című kötete a Nagyvilág Kiadó jóvoltából (hol a Nagyvilág mostanában?). A könyv két részből áll, az első *Irodalom és környéke*, a második *Arcképek és elemzések*. Utóbbi közvetlenül az irodalommal foglalkozik, előbbi viszont tágabb horizonton mozog: egy irodalmár reflexiói az őt körülvevő nem feltétlenül irodalmi világról, tizenöt szövegben. Most csak ezeket lapozgatom.

Mindenekelőtt a főcímről pár szót. A határozatlan időhatározó azt sugallja, hogy a költészet elutazott, esetleg elbújt valaki (mi?) vagy valami (az életünk?) elől, és mikor már jó ideje ülünk bambán a tisztáson, igen, éppen úgy, mintha Csukás István *Négyszögletű Kerek Erdőjében* lennének, egyszer csak megjelenik „a FerenczGyőző”, és azt mondja:

– Rég nem láttam a költészetet. Vajon hol lehet mostanában?

Mi ránézünk, majd egymás szavába vágva kérdezzük:– Tényleg, mi van a költészetrel? Hol van mostanában? És mi van velünk?

Pontosabban mi volt velünk negyedszázada, és mi (nem) történt azóta, hogy a szövegeken nem ül vastagon a por, és ha nem tudnám, hogy a rendszerváltás utáni, úgynevezett átmeneti évtizedben születtek, amikor anómiában dagonyáztunk, akkor frissnek, ropogósnak mondanám őket. Érvényesnek.

Itt van rögtön az első írás 1991-ből, *Rabok legyünk vagy szabadok?*:

„Soha senki nem akadt, aki azt mondta volna, rabok legyünk. Úgyhogy megkérdezhetjük, szabad-e illet komolyan kérdezni? [...] Hogyan is legyünk szabadok? [...] A szabadság kivívása egyenlő-e magával a szabadsággal?”

Egy évvel később a *Partialis amnesia* így kezdődik:

„Nem vagyok híve a műfajok rangsorolásának. Sem koronként, sem nemzeteként. A magyar líra hagyományos vezető szerepéről beszélni legalább annyira értelmetlen, mint az állítani, hogy ezt a vezető szerepet – mondjuk, az utóbbi időben – átvette a próza. Mintha az irodalom valami sportverseny lenne, ahol például a drámának csak a bronz jut mindig. Beszélni vezető szerepről Mándy, Ottlik, lekörözésről Weöres, Kálnoky, Vas, Nemes Nagy életében. Hogy lejjebb, korban, ne is menjünk.”

Várady Szabolccsal Lator László *Latortanya* című posztumusz kötetének bemutatóján az MTA Könyvtárában, 2024. január 11-én. Szigeti Tamás felvétele

Vissza 1991-be, *Világirodalom*:

„Vegyük Weöres Sándor esetét. Ezerkilencszáznolcvanhétben Nobel-díjra volt jelölve, angol nyelvű kötetét is így hirdették. [...] Alkalmam volt beszélni olyan emberrel, aki írt annak idején a könyvről, amerikai magazinba, nem magyar kritikus, érdeke nem fűződött hozzá. [...] Udvarias volt, dicsérte, írásban. Szóban föl nem foghatta, miért kellett volna pont Weöresnek Nobel-díjat kapnia.”

Maradunk még az évben, *A könnyedség stílromantikája*:

„A szavakkal túlságosan sok történt. A szavak útja az érintkezésben nem egyenes vonalú. Szavak helyett szóviccek vannak, pontosság helyett poénok. [...] A szellemesség kényszere már csak dekoráció. [...] Rossz versek, rossz novellák, rossz tárcák mindig voltak. Rossz szóviccek is. De hogy divatosak legyenek?”

Az irodalom tárolási gondjai 1992-ből:

„Ha most lennének a szabad választások, én az irodalom és politika szétválasztására szavaznék. [...] Hát ha már a rendszer bírálatáért vagy nemzetmentésért sem az írókhoz fordulunk, mi végre vannak?”

Ismét vissza egy évet, *Életmű*:

„Mi ez a fél évszázados működésképtelenség? Vajon ezt a kort nem lehetett megélni? Nem lehet élni? Csak túlélni, és ettől az örökös defenzívától önmagunkon túlra már nem léphetünk? Elég megszorítani a torkunkat és aztán elengedni, és vagy megállíthatatlanul elnémulunk, vagy fuldokolva ömlik belőlünk a szó?”

A kötet címadó írása 1992-ből, *Hol a költészet mostanában?*:

„Ha tényleg azt keressük, hol a költészet, rá kell ébredni, hogy igazoltatásának igénye mögött az a nézet lappang: nem képes betölteni hivatását. A költők a társadalom és annak teoretikusai szemében gyanúsak. [...] Minden írástudó ember előtt jól ismert a tömegkommunikáció, a nyomdai tömegtermelés manipulatív hatása: ahogyan a szavak hatalmával folytatott visszaélés a Szó lejáratásához vezetett. [...] Amikor a politika bevezette az irodalom totális adminisztratív irányításának rendszerét, az irodalom teljes épületén keletkezett repedés, és úgy tűnt, a költészet elszivárgott azon át.”

Isten-kereső versek elé, 1993:

„A költőnek a szó, ezt talán nem árt időnként újra megerősíteni, nemcsak eszköz, hanem cél is.”

Öt évvel később, *A nagy összeesküvés*:

„Iskolákat végezve, iskolák végeztével újabb iskolákban végezve munkát a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján felrémlt bennem, hogy a magyar iskolaügyben egy nagy összeesküvés folyik. Végső célja az önálló gondolkodás képességétől, következőképp a cselekvéstől megfosztott ideálisan ostoba ember kinevelése. [...] Minden fontosabb volt itt az elmúlt tíz évben, mint a tanulás és tudás értékének visszaszolgáltatása. [...] Hogy az iskola ügye anyagi tehertétel legyen egy országnak, szomorú diagnózis. [...] A nagy összeesküvés tehát folytatódik, csak másfajta erővonalak mentén szerveződik.”

Szivárvány az iskola felett, ugyanabban az évben:

„A karácsonyi szünet előtti utolsó tanítási napon az egyik fővárosi elitgimnáziumban egy tanárnő csendesesen sírdogált a tanári sarkában, miután előző órája végén egy tanuló odalépett hozzá és kisebb pénzmennyiséget kívánt átnyújtani neki, mondván, hogy ugyan nem volt ideje ajándékot venni, de a rászánt összeget fogadja szeretettel.”

Még mindig 1998, *Tudatos öncsalás*:

„Nem vonom a mélyromantika fekete glóriájába a budapesti hetediket, nyolcadikat vagy kilencediket, és a hegyvidék magas fényköreibe sem vágyom. Az önáltató vélekedéssel szemben nem minden metropolis ilyen, de ha ilyen lenne is, attól ez a város még éppúgy és egyre inkább lakhatatlan volna. Attól én még közlekedem, és tartósan növekvő vizolygással fogadom, ahogy a városközösség megszólít az utcán. Megszólít személytelenül, plakátokon keresztül, és megszólít személyesen, mappával vagy műanyag pohárral a kezében.”

Az év ugyanaz, *A lélek csatornáiról*:

„Az iskolákban tanított műveltségisményt és ízlésvilágot úgy söpörte el az élet forгатaga, mintha az emberiség évezredeinek irodalma, történelme, tudománya csak egy pitypang bóbítája lett volna. De nem, könnyelmű és rossz hasonlatot írtam: a pitypang szapora, szívós növény, viszont semmi jele, hogy annak a bizonyos műveltségnek a szétfújt ejtőernyői gyökeret eresztenének, hogy az ízlés minduntalan felütné fejét.”

Rossz szög, egy évvel korábban:

„Ha azt mondom, hogy az ország mint olyan tanulás- és tudásellenes, nem értelmiségi privilégiumok hiányát panaszolom. A társadalom végül is magáévá tette a független értelmiségieket megvető új, régi és még régebbi hatalmi magatartást. Nem bízhat a független értelmiségiben, mert annak kritikája semmire sem vezet. Rossz szögből hangzik, érthetetlenül, haszontalanul. És minthogy tudással és tanulással amúgy sem lehet semmire sem jutni, a kritikai szempontú értékörző és értékteremtő szerep értéktelenné vált.”

Megint előre egy évet, *Húsvét után*:

„Vajon az, ami durván tíz éve elkezdődött, s aminek azóta sem sikerült nevet találni, mert minden elnevezése csakis idézőjelbe téve, ironikusan használható és értendő, az a »rendszerváltás« valójában polgárháború lenne, amit a politikai elit és az alvilág együttesen folytat a lakosság gazdasági leigázásáért? [...] Nincsenek eszmények. [...] Soha ennyi kétesen csillogó alkotást. [...] Alkotó munkához eszmény ígézet kell. [...] Teremtő béke nélkül nem lehet dolgozni. Nem tudni, mi van.”

Végül *Középtájtáró – Válasz a Nagyvilág körkérdésére*, maradva 1998-ban:

„Megint egy kérdés, sőt, kérdések egész bokra, amire nem nekem kellene válaszolnom. [...] Nem kell polgárság, nem kell játékszíni mesterség, sem öntudat. Végképp nem kellene gondolatok. Italmérések és kereskedelmi tévécsatornák kellene az egyik oldalon, a gátlástalanság korlátlan kiélé-

sének lehetőségei a másikon. A kettő között lenne a polgár, ami nincs. [...] Akiből a kíváncsiság, a tudásvágy, a tanulás képessége kihalt, az legfeljebb biológiailag vegetál egy darabig. [...] Az ország semmi hajlandóságot nem mutat arra, hogy értelmesen gondolkodó, elfogulatlan szellemű polgárokat neveljen. [...] Az egészség- és iskolaügynél semmi nem fontosabb. Téves az a szóhasználat, amely ezek »támogatásáról« beszél. Épp fordítva: ezek támogatják a társadalmat, amely nélkülük működésképtelen.”

Közben mintha ránk esteledett volna. Pedig nem, csak sóhajtánunk kell egy nagyot. Mert a remény paradoxona itt van nekünk. Amíg Ferencz Győző és mások bírják energiával, és irodalmi munkásságuk mellett (és nem helyett) szélesebb perspektívát is felvállalnak, addig mi koncentrálnánk az olyan kérdésekre, hogy hol van a költészet mostanában, és gyűjtögethetjük a válaszokat, mint például minden félrecsúszott nyakkendőben, a folyó mindkét partján, sőt a folyó felett, és persze a nagymama hamuba sült pogácsájában is, mint mindig.

Vagy ahogy Ferencz Győző zárta *Megjegyzések a közelmúlt magyar költészetéről* című előadását a Tokaji Írótáborban 1995-ben, abban az évben, amikor a Parnasszus folyóirat is elindult:

„Nincsenek kétségeim afelől, hogy a magyar költészet ma is, éppúgy, mint korábban bármikor, megteremti önmaga legjobb minőségét.”

TŐZSÉR ÁRPÁD

Versülés

A vers mindig azt a valamit keresi, ami aztán csak ő általa létezik: egyszer a tenger két hullámverése közti dráma peripetiáját, máskor a Jenins nevű városban két hangon éneklő széncinkét. A verset néha az antracittal is összevetik: a szénüléshez s a versüléshez szükséges nyomás erőssége azonos. S ahogy Jeninsben már az utolsó széncinkét is eltűzelték, úgy a szénnek s a versnek az emlékezete is a magmába ér, amelyben a *ma* sosem érkezik megszilárdulni.

A Teremtés vázlatja

A Teremtő, aki egyben az univerzum-
állandókat, a galaxisok periódusrend-
szereit s az elektronfelhőket finomhan-
goló űrmérnök is, feltolja homlokára
szemüvegét, s rosszállón néz le a Föld-
re. Az embergyurma túl jól sikerült:
ellenséges vigyorba torzult arc, az ég
ellen feszülő, gögtől merev nyak. A sza-
bad akarat intimbetétjét jobban át kel-
lett volna gondolnom, mormolja az or-
ra alatt az immár megöregedett Demiur-
gosz, s miközben areométerét a Rózsa
csillagködbe meríti, azon mereng, bol-
dogabb volt-e akkor, mikor ő volt az
az Űrben az egyetlen Létező, nem volt
Anyag, nem volt Tér, Idő sem volt, csak
meghatározatlan egyneműség volt, s ez
a Meghatározatlan Egyneműség ő volt.
Saját magával volt kénytelen vitatkozni,
tépelődni a meghatározott különeműsé-
gek lehetőségén. Mindenesetre azzal a
bizonyos Ősrobbanással túllőtt a célon.
Következtében most már szinte ő is csak
egy a létezők közül, s könnyebb leállíta-
nia a csillagok mélyében lángoló nukleá-
ris kemencéket, mint kikapcsolni a telhe-
tetlen gyurmaembert égbe röpítő gáztur-
binákat. A kreatúrai ellene fordultak,
a létezők visszaélnek létezésükkel.

Natúr ontológia

Ha versed az atommag belsejébe indul, ugyanúgy húzzon bakancsot, mintha a Mars Olympus nevű hegyének 21 ezer méteres csúcsára készülne. S nemcsak verzlábaira, hanem fogalmaira is, emlékeztessen rajta minden az úrturisták naiv vakmerésére. Az univerzum éppen úgy beláthatatlan lefelé, a piri-chiusz-bozon irányába haladva, mint felfelé, az égbolt legtávolabbi csillagköd-eposza felé emelkedve. S hogyan is lehetesen összhang égi céljaid s földi eszközeid között, ha a véletlenek (gesztenyeburokból a tuskék) kimerednek az atommagból, belsejébe tartó mezítlásos versed pedig egyre kétes állagú isteni részecskékbe botlik.

LACKFI JÁNOS

Csavarlazító

Fémes hengertestet
tapintok ki a kabátzsebemben,
észbe kapok, hát persze, ott maradt,
mikor a kapukat szereltem meg,
kilazult ugyanis a kőoszlopra erősített
vasdarab, melybe a zár nyelve csattan.
A vas kilazult, és folyton beragadt
a kapu, ha valaki, vagy épp egy
szélroham bevágta, volt vele
bosszúság, csak én tudtam vállal
belökni, a család kisebb súlyú
tagjai visszaverődtek a fafelületről,
a többiek a kocsikapun szöktek ki,
ha az ajtó megmakacsolta magát.
Többször konstatáltam már,
meg kéne javítani, márpedig férfiember
az ilyesmit biztosan megcsinálja,
nem kell félévente emlékeztetni rá.
Hosszabb halogatás után
gondoltam, ezen a verőfényes
reggelen milyen jólesne szerelni,
kihúzhatnám magam a családom előtt,
mint rátermett apa, ezermester, törzsfőnök,
aki némi fáziskéséssel, de mégiscsak
reagál a közösség szükségleteire,
és megoldja szépen a megoldandókat.
Hozzá a szédítő báránnyelűk, szemezetett
kerti szőlő, hoztam hát a szerszámokat,
fényes krómnikkel alátétet, anyát
kerestem elő, és csakhamar
fixen odaerősítettem a zárhoz csatlakozó
vasat az oszlopára, az ajtó zárult rendesen.
Ekkor maradt a zsebemben a csavarlazító,
s most bármerre járok, képes lennék
zárakat megolajozni, csavarokat meglazítani,
az egész világot rendbe tehetném,
túlmozgásos magánmegváltó, aki lettem.
Bár volna nálam
mindig elég lelki csavarlazító,

hogy az emberi viszonyokat,
melyek hajlamosak elrozsdállni, elmérgezni,
ne csak mindig bonyolítsam, gabalyítsam,
hanem oldjam, gordiuszi, Gordiuszon túli,
spré kiszerezésű, mindig magamnál
hordott bölcsességgel.

Kardigán

El kell engednem lassan
az apám kardigánját,
akik azt látják rajtam,
nem tudják, hogy azt látják.

Csak azt látják, kinyúlt már,
hogy fura narancssárga,
de nem látják apámat
bele a kardigánba.

Mert hiszen nincs is benne,
teste nem kardigánnyi,
egy más dimenzióba
evezett már apám ki.

Kievezett, én látom,
égboltnyi kardigánban,
úsznak rajta a felhők,
kezében léggitár van.

Apámat én gitárral
elképzelni se tudnám,
de a képzeleten túl
jóval ér véget munkám.

Apám az égi tónak
narancssárga korongján
léghangokat kapirgál,
szemöldöke mogorván

belesöpör az égbe,
halat etet apám most
bizsergő hangzatokkal,
falja az égi lángost,

rajta felhőtejjel,
az arca tejfelfoltos,
léggitárral kezében
lejátssza, ami fontos.

Hogy apám most gitároz
vagy lángost eszik éppen,
vagy épp pecázni indul,
döntsem el, kérem szépen!

De döntésképtelenség
ez a kardigánféle,
ez a kardigánfajta,
bemártva alkonyvérbe.

Mert túl a kardigánon
nyújtózik narancssárgán,
hol semmi egyensúlyoz
egy kifeszített spárgán.

Mert túl a léggitáron
hangtalan szól egy szólam,
senki se bontja húrnak
le a kardigánt rólam.

ACSAI ROLAND

A mustig

Eső esik, az ég a földre hullik.
Az ablakon kinézne egy személy,
ki én lennék, igen, mondjuk, hogy én.
A napra várunk mindig, tudjuk, úgyis.

A pinty dalol, ha éppen úgy adódik,
hasán virít a tiszta hófehér.
Az ember végül sok mindent megél,
már nem vadóc, és nem csinálna csúzlit.

Babits Mihályba Rába György fogódzik,
meg én is épp, s már kész a költemény.
A zápor és a felhő mennyi súlyt visz,

és mennyi súlyt vitt el már minden év,
míg szőlők ága eljutott a mustig...
A lomb között húsvétlan jár a szél.

Egy állatkerti padon

Szép Ernőnek, a Margitsziget című vers költőjének

Az állatkerti padra
kislányommal leültünk.
Amíg aludt ölemben,
a népek fogyni kezdtek.
Nagykócsagok lenéztek
a fészükéről felállva.
Oly lassan tollázkodtak,
miként ha csőrük lenne
egy óra mutatója,
és minden csőr mutatna
időtlen, más időket.

A kakaduk fehérén
felcsapták bóbitájuk,
és indultak a fára.
A kormorán a szárnyát
széttárta szárogatni:
úgy állt, akár az árnyék,
saját magának szobra
egy kormorán-időben.
Nem tudtam, mikor zár be
az állatkert ilyenkor,
s azt kívántam magamban:
„Ó, bár örökre ülnénk
az állatkerti parkban!”

SZITA SZILVIA

Bölcsek kerítése

Ferike harmincévesen csak annyit tudott a világról, hogy szereti. Egy árokban aludt, a kerítés mellett, hogy megölelhesse az éjszakát. Napközben játszótársakra várt, akikkel átmászhat a kerítésen túlra. Születésnapjára kapott egy létrát, én már így ismertem meg, a létrával. Mögötte másztam fel rá, piszkos és lyukas volt Ferike piros melegítője, lógott rajta, mint égett testen a hólyagos bőr: valamelyik bátyja kinőtt nadrágját hordta. *Velem van a testvérem,* mondta büszkén, és nevetve huppant a másik oldalon a földre, míg én azon igyekeztem, hogy a ruhám bele ne akadjon a kiálló drótokba. *Az én nadrágom is beleakadt egyszer a semmibe,* mondta komolyan a szemembe nézve, *de kiszabadítottam.* Bólogattam, mintha érteném. Ferikével egyszer találkoztam még, de akkor már nem másztunk sehova. Végleg elmulasztottam megkérdezni: hogyan szabadítottad ki a nadrágodat, Ferike, hogyan?

Mielőtt felszállunk

Csupa kijelző felé fordított arc.
A hangosbemondó közli, hogy
járatunk beszállításra kész.

Néhányan előrefurakodnak, de a többség
megéri, hogy nem érdemes sietni:
előbb-utóbb rájuk is sor kerül.
Egyelőre az elsőbbségi utasokat szólítják.

Szellő frissíti az áporodott benti levegőt,
a nyitott üvegajtó előtt busz, a kigyózó
sorba lassan az utolsó ember is beáll.

Nem, mégsem ezzel a busszal visznek
bennünket a géphez: aszfaltra festett
zebra mutatja az utat, narancssárga
kabátos örök terelnék vissza, aki letér
rőla. De mi olyan szép rendben, olyan
engedelmesen vonulunk, hogy nincs
rájuk szükség. A gyerekeknek ott
vannak a szülők, és mindenkinek
az előtte menetelő.

Én is követem, aki előttem jár, közben
persze a csíkokat is figyelem, másra
teljesen sosem bízom magam.
Súlyunk alatt meginog a lépcső,
a beszállóknak csak a hátát látom.
Jó lesz végre leülni a helyemre, és
szembefordulni az utánam jövőkkel.

JUHÁSZ ATTILA

szóközök

nem tudható
miként esik lapokra szét
most már minden spirálfüzet

laponként kézbe véve rögtön
avagy utólag
ha már betelt az oldal

ami egyben maradt a régi szép időkben
azaz pár éve még
a drótoknál akadt egymásba össze
sorszámozatlan
hol dátumozva hol nem

követhetetlen
mikor miért jutott eszébe
a hír az emlék
csak annyi látszik
meddig működhet egy motívum
s hányféleképp azonos önmagával
ha újra róla van szó

a megfejtett rejtvények
halomban állnak
sokuk ragad
a sárgaszürke gyógyucukorkafolttól

a szétesett időt
újabbán egybetartja
valami mégis

már biztonságba zárva minden
egy-egy pont bukkan mindenütt fel
a szóközökben

három tétel apámmal

évszaktalan
a lassú délutánba indul

üres marad
legyen világos
vezeti önmagát a gép

oda és vissza
zenékben válogat

emésztetlen marad meg így is
a kőmerevre gyűrt idő

*

a vonuló hegyek
dombokká visszánőve
festik tovább az alkony fodrait

körítve érkező sötéttel
egy napszállat szebb mint a másik

kétoldalt versenyez velünk
a végtelen folyam
a romlás mélylilája

*

ne nézz az életembe
ne nézd az életem

por és hamu
csak visz tovább a forgás
visz mozdulatlan

halszálkamozaikkal
kopott parketta rései

mindig kiadnak
valami száraz régi morzsát
apró fehér tablettatörmeléket

FARKAS ARNOLD LEVENTE

az angyal

tanuljatok meg vétkezni,
testvéreim, hogy örömet
okoztatok a báránynak,
mondta a negyedik élőlény,
miközben sarkánál fogva
a szelet kötötte a föld
peremén álló fa gyökeréhez,
egykoron szerzetesek
éltek itt, folytatta
a negyedik élőlény, ám
az imádság illatát a bűn
bűzére cserélték, a néma
szolga alázatosan jegyzetelt,
ám a szél zokogása
akadályozta a hang
terjedését

*

a haldokló ismerőse
késő délután ért a kórház
elé, leszállt a buszról,
csíkos szatyrát egy fa
tövébe tette, megcsodálta
a kórház omladozó épületét,
olyan ez a hely, mint
azok, akik benne laknak,
gondolta, haldokló testben
haldokló testek, keserédes
örömmel gondolt az időre,
ami nem tart örökké,
bemégy, reményt hazudsz,
aztán a liget egyik padján
verset írsz a reménytelen
valóságról

*

valahogy elveszítem
a dolgokat, a könyvjelzőt,
amit a gyermek rajzolt,
zöld hegy, narancssárga nap,
megfosztja nevüktől
a dolgokat a türelmetlenség,
két part között színes
hullámokra bízott valóságos
életek, meghúzkodja
az angyal szőke szárnyait
a negyedik élőlény,
a világnak vége van megint

*

balra fordult a folyosón
a haldokló ismerőse,
száztizenegy, olvasott
egyszer egy regényt is,
aminek ez volt a címe,
abban a könyvben
egy hotelszoba száma volt,
ebben a kórházban kórterem,
megállt a szürke ajtó előtt,
meredten bámulta a kopott
kilincset, nem maradsz
sokáig

*

valóságos képeket
vetít koponyám csontfalára
a negyedik élőlény szolgálja,
a képzelet, az első
élőlény a folyó nevébe
mártja az evezőt, a második
élőlény a partról figyel
a megváltoztathatatlant,
a harmadik élőlény világtalan,
a pillanatként tapasztalható
időre emlékezik

PÁSZTOR ANDREA

szárnyal zuhan

magunkból kikelve rögtön elhagyjuk
fészkeink nyitjuk csukjuk szárnyainkban
az evezőtollakat repülünk milyen
sirályoknak születtünk ha nem
kitartóknak röptünkben is alattunk
bennünk holt tengerek vijjogva
akarunk túlélni hova vándorlunk repülve
úszva már az egész föld a miénk az egész
ég a víz még sincs nyugodt part
parttalan fészkeinket elhagyjuk rögtön
kikelve magunkból a távolságban
közel lenni a semmi vagy a minden
a hullámok mozdulatlanok lehetnek
a tenger ringatja szárnyalásunk
vagy szárnyalásunk a tengert

jelenség

Hollynak

augusztusban
a magasparton fekszünk
mint mindenki más
aki kívánni akar
heverek melletted
ahogy a zenit
közelében a hattyú
homokórának álcázva magunk
évről évre kifekszünk ide
én sosem adom fel
te középen elvékonyodsz
így engeded át az időt
és csak évmilliókkal később
de minden álmunk teljesül

Bizonyított hátrány

Hiába észlelhető tisztán mások számára körvonalad,
a zajban, a tömegben annyi mindenre gondolsz:
hogy folyton fázol és melegségre vágysz. Hazaégnél,
hog az évek óta meg nem figyelt havazást
egy olyan ablakból nézhesd, ami csak a tiéd.
Hogy a fűtőtestből a lábad felé áradjon a hő,
felhevült testeden át, szétterjedve tudatodig.
Hogy mennyire dühös vagy, de csak befelé
ordítod le a szerveket, amiért túlműködnek.
Hogy a vesékbe látsz, így szolgálod a körülötted élőket.
Hogy mindenható vagy, és megbirkózol a bornírtsággal,
mert együtt érzel, de nem nevezed nevén, nehogy másképp
gondolkodjanak rólad, akik azok.
Hogy minden számít, és te mindent számítasz,
organizálsz, összébb rakosgatod, amit széthordanak
körülötted. Téged is, magadat is. Túlgondolod,
mégis maradsz. Menni akarsz, mégis közeledsz.
Még csak várni sem kell rád, nem késel, a haladásod
te magad hátráltatod. Legalább a bizonytalanság,
az egyetlen szűk rés, az elképzelt ablak,
amin még kilátsz, a tiéd maradjon.

KÜRTI LÁSZLÓ

tömegszerencsét

valami rettenetről

akik kiestek, már nem ülhetnek vissza
többé. akik nincsenek bekötve, repülnek
a szélvédőn keresztül. szállnak,
akár rongy a szélben, nylonzacskók
az égig. akik a mezőkre vágódnak,
felülről szagolják az ibolyát.
akik földet sem érnek, nem vágódnak
be sehová. szárnyat növeszt, akit nem
támogat hatalom, nem siratnak el otthon
sem, de megértek a nyárvégi szüretre.
akik a kocsiban maradnak, negyven-
éves korukra kiégnek a gépjárműveikkel
együtt. akik a híd alatt várják ki a porvihar
végét, mentőt és tűzoltókat, talán soha
többé nem hajtanak fel a sztrádára.

földanya, éganya

a kolumbiai őserdő fölött
lezuhant cessna típusú
repülőgép felnőtt utasai
meghaltak, de négy kicsi

gyerek túlélte a repülőgép-
szerencsétlenséget.
a legnagyobb, tizenegy
éves kislány az anyjától

tanulta a vadon szabályait,
innen tudta, hogyan kell
menedéket építeni a dzsungel
leopárdjai, kígyói elől,

és hová bújjanak a nagy
őserdei esők idején. milyen
gyümölcsöket ehetnek,
melyek a mérgező növények.

anyjuk a zuhanást követően
még négy napig életben
volt, tanácsokkal látta el
a gyerekeket. a legidősebb

már tudta, hogyan kell
gondozni a kicsit, mert
korábban is ő vigyázott
a három testvérére.

azt viszont nem tudhatták,
hogy a katonaság vagy
a törzsből mikor találják
rájuk az önkéntesek.

a gyerekek azt az utasítást
kapták az anyjuktól, ha
meghal, induljanak útnak,
mert a halottak szagára

rövidesen megérkeznek
a finnyás ragadozók és
dögevők. a tizenegy, kilenc-,
négyéves a tizenegy hónapos

karon ülővel nekivágtak
az őserdőnek. egyébként
huitoto bennszülött gyerekek,
hajgumik segítségével

készítettek maguknak
menedéket hatalmas
ágakból, levelekből. még
az otthon játszott „túlélő-

játékkal” alapozták meg
ezt a dzsungelkalandot.
de anyjuk nem mondta,
s a játék szabályaiban

sem volt olyan tétel, hogy
negyven napon át hogyan
kell életben maradni négy
kicsi, elárvult gyereknek.

most pedig ágnyugalom,
nagyszülők gondos keze,
meleg kakaó, dédelgetés.
csak az a cessa,

a becsapódás örök robaja,
anya nélküli dzsungelélet.
hogy kell majd ezt a vesze-
delmet nélküle végigcsinálni?

NYILAS ATILLA

Jóskabál

Szabadság híd

Mászik föl egy ember,
fölfelé az íven,
vagy már legfölülről
meséli, gondolja,
vagy zuhanás közben –
Joe így kezdte volna,
ám nekem nem tetszett.

Bár Bécó lenne rá
a legalkalmasabb,
s azután Barnabás,
talán ketten együtt
mi is érünk annyit –
így okoskodtunk egy
spirálfüzet fölött.

Többször találkoztunk,
de üresen maradt,
csak ittunk, meséltünk,
és Barnabás mondta,
ne hívjuk így többé,
Bécó pedig meghalt,
s Joe-t is elvesztettem:

nincsen mire várnom,
nekem kell megírnom,
tetszik vagy nem tetszik,
és így kell kezdenem.

Egy hívás

Udvarias fiú voltam,
többnyire kedvelhettek a szülők,
legalábbis az anyák,
így Barnabásé is,
könnyebben engedték el otthonról,
ha velem találkozott,
s ő olyankor is hivatkozott rám,
ha nem is tudtam róla.
Nem volt telefonunk,
nehéz lett volna utánajárni.

Fülkéből hívtam őket,
az édesanyja vette fel,
„Kezicsókolom, a Zolit keresem.”
„Hát nem veled van, Attila?”
Ekkor egy ütemet kihagyhattam a válasszal,
s a hőhullámmal járó felismerésben
ezt sikerült természetesnek szánt hangon elhadarnom:
„Ja, de igen, itt áll mellettem!
Csókolom!” – köszönhettem el,
és gyorsan letettem a kagylót.

A puszi

Barnabás sokat hiányzott,
majd minden héten egy-két napot,
leggyakrabban „gyomorrontásról” szólt az igazolás,
ami az ivással is összefügghetett,
Adolf vitte neki a leckét
a kelenföldi buszgarázshoz,
az odaútnak hangulata volt
és az együttlétnek is,
jókedvűek voltak, talán poénkodtak,
a kölcsönös megértés fényeskedett nekik,
keménynek nevezett rockzenét hallgattak,
és szóba kerülhetett a lecke is, de előfordult,
hogy Adolf egy részéről megfeledkezett.

Éreztük mi, értettük, hogy a dolgok
nem a várt irányba tartanak,
talán már másodikban fogadkozni kezdtünk,

de második után az „építőtáborban”,
emlékszem, már nagyon fogadkoztunk,
mert a harmadikos osztályzatok
már beszámítottak a felvételibe,
és talán komolyan is gondoltuk,
de közben valahol azt is tudhattuk,
hogy változni nem fog semmi sem.
Harmadikban aztán pontosan onnan
folytattunk mindent, ahol abbahagytuk,
de fogadkoztunk továbbra is,
hogy majd a második félévben,
mert az már tényleg beleszámít,
és megkezdődött az is.

Barnabás megint hiányzott,
aztán amikor visszajött,
Paula fölszólította,
Barnabás mondta, hogy nem volt ott,
de Paula elégtelent akart neki adni,
mire Adolf jelentkezett,
hogy ő vitte a leckét, de éppen ezt
elfelejtette mondani, és ezért
ő is megkapta elégtelenjét.

A szünetben Joe odament Adolfhoz,
mondta, hogy ő ugyan fiúkkal nem szokott,
és két oldalról arcon csókolta.
Ez lehetett az osztályban az első
puszi fiúk között.

BÍRÓ JÓZSEF

Jardin du Luxembourg

...

:

ahol

csapodár –

leskelő – hold alatt

alatt

...

:

egykor

bársonyos –

nyárvégi – szellő

szellő

...

:

cirógatta

csábítóan –

kívánatos – nőm arcát

arcát

[emlék 1995-ből]

Halkan szól a rádió

...
:
sor
há
zak
kő
zött
hajnali kőd
pizsmog
...
:
mi
pe
dig
egymástól
tiltva
...
:
va
la
mi
ko
ri
önmagunkra
emlékezünk

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik kéthavonta

Alapító főszerkesztő: Turczi István

Szerkesztőség:
Turczi István (főszerkesztő)
Zsille Gábor (olvasószerkesztő)
Király Farkas (szerkesztő)
Nagy Péter Czar (online)
Pálos Anna (szerkesztőségi titkár)

Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 06-1-25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczi István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatta:

Nemzeti
Kulturális
Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

BUDAPEST FŐVÁROS
XIV. KERÜLET
ZUGLÓ ÖNKORMÁNYZATA

Sokszorosítás: Promisszum Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu
Megrendelhető a Libri és a Líra online felületein.